

«Ми різні — ми рівні»

Основи культури ґендерної рівності



Київ 2007

«Ми різні — ми рівні»

Основи культури ґендерної рівності

**Навчальний посібник для учнів 9 - 12 класів
загальноосвітніх навчальних закладів**

Київ 2007

«Ми різні — ми рівні». Основи культури гендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9 — 12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / за ред. О. Семиколєнкової — К.: «К.І.С.», 2007. — 176 с.

ISBN 978-966-2141-11-5

Головне завдання посібника — розвінчати стереотипні уявлення про ролі жінок і чоловіків у родині та суспільстві, сформувати світогляд учнів, вільний від гендерних упереджень і передсудів. Посібник зорієнтовано на використання сучасних педагогічних технологій, що передбачають взаємодію учнів як між собою, так і з учителями, батьками. Все це створює умови для подальшої демократизації навчально-виховного процесу, який базується на повазі до особистості кожної дитини.

Схвалено для використання у навчальному-виховному процесі комісією суспільствознавчих дисциплін (секція філософсько-світоглядних дисциплін) Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти та науки України, протокол № 1 від 12 грудня 2007 року.

Навчальний посібник підготували:

Тамара Бакка, доцент кафедри методики викладання історії та суспільно-політичних дисциплін Національного педагогічного університету ім. Драгоманова, кандидат педагогічних наук

Оксана Данилевська, науковий співробітник Інституту української мови НАН України, кандидат філологічних наук

Райса Євтушенко, головний спеціаліст департаменту загальної, середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України

Лариса Кобелянська, керівник Програми рівних можливостей ПРООН, кандидат філософських наук, доцент

Елла Ламах, директор Департаменту сімейної, гендерної політики та демографічного розвитку Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту

Олена Семиколєнова, старший науковий співробітник Кримського науково-методичного центру управління освітою АПН України і Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського, кандидат філологічних наук, доцент

Анжела Шиліна, старший науковий співробітник Кримського науково-методичного центру управління освітою АПН України і Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського, кандидат філологічних наук, доцент

Редактор:

Олена Семиколєнова

Рецензенти:

Тетяна Ладиченко, завідувачка кафедри Національного педагогічного університету ім. Драгоманова, кандидат історичних наук, професор

Олена Суслова, координатор з гендерних питань Програми сприяння парламенту України

Це видання підготовлено в межах виконання «Програми рівних можливостей», яку впроваджує Програма розвитку ООН (ПРООН) в Україні. Думки, висновки чи рекомендації належать авторам та упорядникам цього видання і не обов'язково відображають погляди ПРООН чи інших організацій та закладів системи ООН. При використанні матеріалів посилення на дослідження обов'язкове. Надруковано за фінансової підтримки Програми розвитку ООН.

ISBN 978-966-2141-11-5

© Програма розвитку ООН в Україні, 2007

© Дизайн, макет, «К.І.С.» 2007

Зміст

Вступ.....	6
Як працювати з підручником?.....	7
Розділ I. Соціальні причини появи відмінностей між жінками і чоловіками у суспільстві.....	9
§ 1 – 2. Визначення гендеру.....	9
1. Соціальна сутність людини	10
2. Суть понять «стать» та «гендер»	11
3. Гендерні дослідження.....	13
§ 3 – 4. Особливості гендерної соціалізації в ранні періоди історії та її відображення в міфах, віруваннях і в «чоловічій» та «жіночій» мові племені	16
1. Доба так званого матриархату.....	16
2. Доба патріархату.....	19
3. Міфи та ранні вірування.....	20
4. Поява відмінностей у мові племені	21
5. Причини відмінностей у мові жінок та чоловіків	22
§ 5. Українське суспільство та українська родина в добу Середньовіччя	25
Розділ II. Гендерні стереотипи. Деякі джерела їх відтворювання	29
§ 6. Що таке гендерні стереотипи?	29
1. Поняття «стереотип». Гендерні стереотипи.....	29
2. Найбільш поширені гендерні стереотипи.....	30
3. Механізми дії стереотипів	31
4. Подолання стереотипів.....	32
§ 7 – 9. Гендерні стереотипи в мові	35
1. Особливості формування національного характеру українок та українців.....	36
2. Вплив оцінювальних слів на закріплення соціальних стереотипів	38
3. Вплив фразеологізмів та прислів'їв на закріплення соціальних стереотипів	42
§ 10 – 11. Мовний сексизм та його прояви	46
1. Що таке мовний сексизм.....	46
2. Гендерна асиметрія мови.....	47
3. Асиметрія значення чоловічого та жіночого роду.....	48
4. Гендерна асиметрія мови у назвах професій.....	50
5. До чого веде гендерна асиметрія мови?.....	51
6. Офіційні назви професій в українській мові.....	51

7. Прояви гендерної асиметрії мови в текстах офіційних документів.....	53
§ 12 – 13. Шляхи подолання мовного сексизму	55
1. Світовий досвід подолання мовного сексизму.....	55
2. Кроки до подолання мовного сексизму в українській мові.....	58
§ 14 – 15. Гендерні ознаки в українських художніх творах.	
Поява так званої «жіночої літератури»	61
1. Гендерні стереотипи та гендерна асиметрія мови в художніх творах.....	61
2. Чи існує «жіноча література»?.....	63
3. Славетна плеяда українських письменниць.....	64
§ 16 – 17. Роль засобів масової інформації (ЗМІ) та реклами у формуванні гендерно обізнаного та чуйного світогляду	69
1. Гендерні стереотипи у засобах масової інформації.....	69
2. Гендерні стереотипи в рекламі.....	73
3. Сучасні ЗМІ та реклама мають бути вільними від гендерних стереотипів	77
Розділ III. Де і як виявляються гендерні відмінності	81
§ 18. Сучасна родина і поділ домашньої праці.....	81
1. Оплачувана та неоплачувана праця.....	81
2. Розподіл домашньої праці у родині	84
3. Важливість домашньої праці, її матеріальний та моральний вимір	85
§ 19. Освіта як віддзеркалення гендерної картини світу.....	88
1. Доступ до освіти юнаків і дівчат у минулі часи	88
2. Гендерні стереотипи в сучасній школі та їх розв’язання	90
§ 20 – 21. Професійна діяльність людини та сучасний ринок праці...94	
1. Кого чекають на сучасному ринку праці?	94
2. Гендерні стереотипи на ринку праці. Закони України про захист прав громадян та громадянок на працю	95
3. Сучасні зміни на ринку праці.....	99
4. Жінки й збройні сили.....	102
Розділ IV. На шляху до гендерної рівності.....	105
§ 22-23. Міжнародний досвід утвердження рівності жінок і чоловіків. Історія боротьби жінок за свої права	105
1. Виникнення правових норм щодо захисту прав жінок та чоловіків	105
2. Правовий захист жінок у XX – на початку XXI століття	107



3. Чинне міжнародне законодавство про рівність прав жінок та чоловіків	109
§ 24. Законодавче закріплення гендерної рівності в Україні. Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»	114
§ 25. Порушення прав жінок і чоловіків. Насильство і його попередження	121
1. Проблема насильства	121
2. Види насильства	123
3. Захист від насильства	124
§ 26. Порушення прав жінок і чоловіків. Торгівля людьми	129
1. Що таке торгівля людьми?	129
2. Як це починається?	132
3. Як захистити себе та допомогти іншим? Поради тим, хто їде на роботу за кордон	133
§ 27 – 28. Громадський рух для захисту прав жінок та чоловіків	137
1. Передумови розгортання громадського руху для захисту прав жінок та чоловіків	137
2. Громадські об'єднання як чинник відстоювання рівних прав та можливостей	141
§ 29 – 30. Громадські ініціативи на захист рівних прав та можливостей жінок і чоловіків	144
1. Громадські ініціативи	144
2. Громадські слухання	145
Термінологічний словник	152
Теми рефератів	156
Література	158
Web-ресурси	162
Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»	164

ДОРОГІ ДРУЗІ, ДІВЧАТА І ХЛОПЦІ!

Ви тримаєте в руках навчальний посібник з незвичною назвою. «Що це за новий предмет? — гадаєте ви. — Раніше його не було в шкільному розкладі. Чого він з'явився? Чому він присвячений?».

От його передісторія. У 2005 році в Україні було прийнято Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Досягнення такої рівності, на перший погляд, здається простою та звичайною справою. Достатньо, щоб дівчата та хлопці, жінки та чоловіки з повагою ставилися одні до одних, підтримували одні одних в родині, в школі, на роботі. Безперечно, і жінки, і чоловіки можуть (і мають!) обіймати керівні посади на всіх рівнях державної влади, разом розв'язувати важливі соціальні проблеми, зміцнювати демократичні цінності вільної незалежної України.

Насправді це не так просто. Досі деякі професії, види спорту, захоплення поділяють на «жіночі» та «чоловічі». Досі потужною є громадська думка про те, що успішне життя жінки співвідноситься тільки з сім'єю та дітьми, а чоловіка — з кар'єрою і фінансовою заможністю. Можливо, тому в багатьох сім'ях вихованням дітей частіше займаються мами. Саме вони несуть за це головну відповідальність, хоча така ж відповідальність має бути й у татусів. Мабуть, тому на високих державних посадах, у Верховній Раді, в уряді й сьогодні так мало жінок.

От чому було прийнято Закон, який захищає права жінок і чоловіків на власний вільний вибір у всіх царинах життя, «на рівний розподіл професійних і сімейних обов'язків». Але, щоб Закон почав «працювати», потрібно добре знати його зміст і вміти запроваджувати в різних життєвих ситуаціях. Це і є головна мета нового предмету, в назві якого віддзеркалився найважливіший принцип демократії: «Ми різні - ми рівні».

Кожна людина, незалежно від раси, національності, статі, хоче прожити щасливе життя, «бути рівною серед рівних». Це означає самостійно визначити свій життєвий шлях і його пріоритети, самостійно обрати майбутню професію, повністю реалізувати свої таланти та мрії. Для цього потрібно знати свої права й уміти їх захищати. Треба знати, як і де вони порушуються, і вчитися активно протистояти цьому, боротися з несправедливістю. Це і є мета, до якої ви прямуватимете кожного уроку.

Щасливими можуть бути тільки вільні люди. Потрібно вчитися бути вільними, позбавлятися страхів та упереджень, переборювати стереотипні уявлення про ролі жінок і чоловіків у родині та суспільстві. Сподіваємося, що наш підручник допоможе вам у цьому.

Автори

ЯК ПРАЦЮВАТИ З ПІДРУЧНИКОМ?

Підручник складається з чотирьох розділів.

РОЗДІЛ I – «СОЦІАЛЬНІ ПРИЧИНИ ПОЯВИ ВІДМІННОСТЕЙ МІЖ ЖІНКАМИ І ЧОЛОВІКАМИ ТА ЇХ НАСЛІДКИ» – познайомить вас з новим поняттям – «гендер». Ви дізнаєтесь, чому гендер називають «соціальною статтю» жінок і чоловіків на відміну від їх біологічної статі. Різноманітні приклади з давньої історії, міфи та вірування, особливості спілкування багатьох первісних племен мають переконати вас у тому, що вже в ранні періоди історії соціальні відмінності між жінками і чоловіками, їх «соціальна цінність» залежали від розподілу праці у суспільстві. Зміна соціальних умов впливала на їх гендерні стосунки. На прикладі життя українського суспільства та української родини в епоху Середньовіччя ви побачите, якими були стосунки між жінками та чоловіками, як у той час формувались традиції просвітництва і благодійності.

У РОЗДІЛІ II – ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ. ДЕЯКІ ДЖЕРЕЛА ЇХ ВІДТВОРЮВАННЯ – ви ознайомитеся з поняттям «соціальний стереотип», навчитесь визначати гендерні стереотипи, зрозумієте глибину їх проникнення у наше життя. Ви дізнаєтесь про те, що одним із джерел відтворення гендеру є мова, яка «віддзеркалює» різне ставлення суспільства до жінок і чоловіків. Ви усвідомите небезпеку існування мовного сексизму, ознайомитеся із досвідом різних країн і нашої держави щодо подолання його проявів. Все це дасть вам змогу виявляти гендерні стереотипи у художніх творах, ЗМІ, рекламі, повсякденному житті та знаходити шляхи до їх переборювання.

РОЗДІЛ III – ДЕ І ЯК ВИЯВЛЯЮТЬСЯ ГЕНДЕРІ ВІДМІННОСТІ – допоможе вам переконатися у тому, що гендерні відмінності між жінками та чоловіками впливають на сімейні відносини, на навчання й виховання дівчат і хлопців, на їхній доступ до деяких професій. Ви зможете зорієнтуватися на сучасному ринку праці, оцінити соціальну значущість чоловічої та жіночої праці, пізнаєте багато нового про військову службу жінок у армії різних країн.

РОЗДІЛ IV – НА ШЛЯХУ ДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ – допоможе вам зрозуміти важливість закріплення у законах рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Ви будете знати, як можна застосовувати законодавство України та міжнародне законодавство щодо захисту рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Наприклад, як протистояти насильству та звертатися по допомогу, як пояснювати оточуючим проблему торгівлі людьми та її згубні наслідки. Ви зрозумієте, чому необхідно створювати громадські об'єднання, щоб захистити права жінок і чоловіків. Ви маєте навчитистовувати законодавчу базу та захищати власну позицію, знати механізм впливу на владу через громадські організації.

Підручник пропонує вам не тільки багату інформацію, а й різноманітні практичні завдання. Їх мета — допомогти самостійно «здобувати» нові знання, відпрацьовувати важливі для вас уміння та навички.

Для того щоб під час викладення матеріалу бути максимально об'єктивними, автори внесли до тексту різні рубрики:



«Мовою законів», «Мовою документів» — це фрагменти законів України, інших офіційних українських і міжнародних документів.



«Свідчення» — це висловлювання, думки, погляди відомих людей: вчених, письменників, громадських діячів.



«Мовою фактів» — це додаткова інформація зі спеціальної літератури, засобів масової інформації, дані статистики тощо.

Щоб допомогти вам активно та самостійно «здобувати» знання, відпрацьовувати вміння та навички, підручник пропонує різноманітні завдання:



Дискусійні завдання, які починаються словами: «Обговоріть ситуацію», «Наведіть приклади», «Дайте відповідь на питання», «Подумайте», «Поміркуйте», «Згадайте». «З'ясуйте» та под. Це обговорення на уроці різноманітних життєвих ситуацій, дослідження тих чи інших випадків, мозковий штурм, коли всі (кожна учениця та кожний учень!) можуть запропонувати свої ідеї та рішення тощо. Таки завдання можна виконувати як усім разом, так і у малих групах чи парах.



Творчі завдання. Вони позначені метеликами як яскравий політ вашої думки, вашої фантазії. Це може бути: рольова гра чи інсценівка, малювання чи складання колажів, самостійний добір інформації, заповнення різних таблиць, гендерний аналіз підручників, газетних публікацій, реклами, оголошень, написання статей та рефератів і т.п.

Виконуючи такі завдання на початку уроку, ви дізнаєтесь, якій проблемі присвячений урок, визначитесь із своєю метою: про що б ви хотіли довідатись та чому навчитись на цьому уроці.



Так позначено завдання, що ви виконуватиме перед закінченням уроку.



Так позначено завдання, якщо ви виконуватиме їх після уроків: удома, у бібліотеці, в комп'ютерному класі.

Коли ви зустрінете слова, виділені *таким шрифтом*, зверніться до термінологічного словнику на с. 152

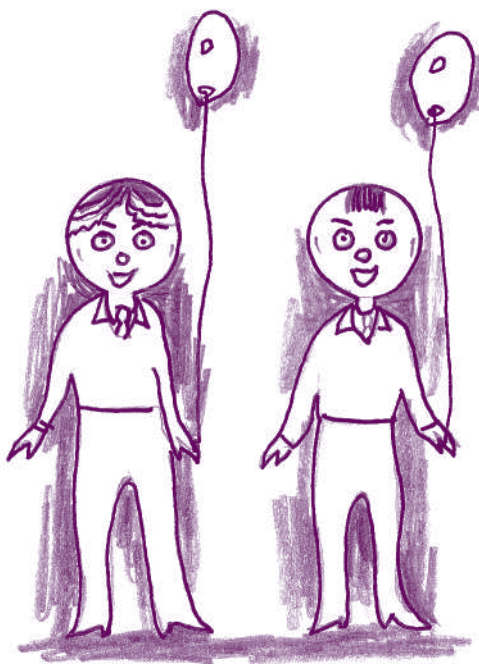


РОЗДІЛ І

СОЦІАЛЬНІ ПРИЧИНИ ПОЯВИ ВІДМІННОСТЕЙ МІЖ ЖІНКАМИ І ЧОЛОВІКАМИ У СУСПІЛЬСТВІ

§ 1 – 2. Визначення гендеру

Матеріал параграфів допоможе вам навчитися розуміти та правильно використовувати наукові терміни: «соціальна особистість», «стать», «гендер», «гендерна соціалізація особистості».



Завдання 1.

Обговоріть у класі.

З курсу «Біологія людини» (9 клас) вам уже відомо, що сучасна наука розглядає людину одночасно як істоту і біологічну, і соціальну.

- Як ви це розумієте?

1. Соціальна сутність людини

Наприкінці XX – на початку XXI століття в центрі уваги гуманітарних наукових досліджень, як і раніше, залишається людина. Такий підхід прийнято називати антропоцентричним (від грецької *anthropos* – людина та *kentron* – центр). Антропоцентризм є однією з основних ознак всіх сучасних гуманітарних наук, таких як філософія, історія, лінгвістика, соціологія, антропологія¹, культурологія. Філософів, істориків, лінгвістів, соціологів цікавить, перш за все, соціальна сутність людини, її формування і особливості. Що ж означає «соціальна сутність людини»?

У прадавні часи, щоби вижити, люди працювали разом, колективно. «Але ж і мурашки, і бджоли теж працюють разом», – може заперечити хтось із вас. І буде правий, але не зовсім. Жодна мурашка, жодна бджола не думає про загальне благо і не планує своїх дій спільно з іншими, вони працюють поряд, але не разом.

Інакше у людини. Первісні люди відрізнялися від тварин передусім тим, що підпорядковували свою поведінку, свої дії загальним інтересам. Щоб сьогодні полювати, завтра зібрати коріння, за два тижні відсунути брилу, яка закриває вхід в нову печеру, постійно підтримувати вогонь у багатті, треба щоразу по-новому погоджувати і поєднувати свої дії з діями інших людей. Первісна людина, думаючи, як би полювати, наприклад, мамонта, із самого початку знала своє місце в колективній мисливській діяльності і розуміла, що тільки суворий поділ трудових обов'язків і уміння тимчасово поступитися своїми особистими інтересами сприятимуть вдалому полюванню і забезпечать її їжею. Отже, вже в давнину людей об'єднувала спільна колективна праця. Щоб її організувати, необхідно було спілкуватися. У людей з'явилася *потреба* щось сказати одне одному. Ця *потреба* спричинила появу мови.

Спільність, або, як говорять науковці, соціальність людської праці і є найважливішою умовою і властивістю, яка відрізняє її від «роботи» решти тварин. На підставі цього формувалася соціальна сутність людини, а між людьми поступово складалися стосунки, які характерні тільки для товариства людей, – соціальні стосунки. Соціальність стала невіддільною рисою, однією з найважливіших характеристик людей і стосунків між ними.

Йшов час, з'являлися нові знаряддя праці, розвивалося суспільство, змінювались умови життя, отже, поступово змінювались і соціальні стосунки між людьми. Вони ставали все більш складними і різноманітними. От чому досі зберігається найпильніша увага науковців до соціальної сутності людини.

¹ Антропологія – (греч. *antropos* – людина та *logos* – навчання) – наука про походження й еволюцію людини, про формування людських рас.



У світі науки людина, що говорить, мислить, думає, відчуває, залишається головною дійовою особою.



Завдання 2.

Обговоріть у класі.

- У тексті, який перед вами, часто зустрічається слово «людина». Розкажіть, про яку «людину» ви думали, коли це читали? Кого ви уявляли?
- Поміркуйте: Людина, яку вивчають і описують різні науки, хто ВІН? Або хто ВОНА? Адже в світі людина постає в двох іпостасях — жінка і чоловік. Чи всі їх характеристики збігаються? А якщо ні, то чим вони розрізняються?

2. Суть понять «стать» та «гендер»

Жінки і чоловіки, як представники біологічного виду «*Homo sapiens*» («людина розумна»), розрізняються за статтю. У цьому разі слова «чоловік» і «жінка» асоціюються з такими ознаками, як відмінності репродуктивних функцій, будова тіла, анатомічні та фізіологічні особливості. Для того щоб вирізнити їхні суто біологічні ознаки, використовується поняття біологічна *стать*.

У хлопчиків і дівчаток усвідомлення своєї статі починається з 6—8 місяців, коли малюки вчаться розрізняти чоловіків і жінок; у півторарічному віці у них уже є первісна статева ідентифікація, тобто знання своєї статевої належності. У 6—7 років дитина розуміє, що ростиме хлопчиком чи дівчинкою назавжди.

Але діти усвідомлюють не тільки свою біологічну стать. Спілкуючись одне з одним, спочатку через ігри та іграшки, пізніше у виборі занять, у розподілі домашніх обов'язків, вони починають набувати свого власного соціального досвіду. І виявляється, що у дівчаток і у хлопчиків він різний: дівчатка частіше починають гратися з ляльками, а хлопчики — з машинками, в загальних іграх дівчата частіше бувають медсестрами, вчительками, мамами, а хлопчики — командирами, капітанами, льотчиками.

Чому це відбувається? Тому що від самого народження дівчаткам і хлопчикам пропонують певні (але різні) правила поведінки, форми вияву відчуттів. І оточення суворо стежить за тим, щоб вони беззаперечно виконувалися. Наприклад, коли від образи або болю плаче дівчинка, до неї ставляться із співчуттям і розумінням. Але коли рюмсає хлопчик, то йому говорять: «Будь чоловіком! Терпи! Чоловіки не плачуть!» Якщо хлопчик поводить себе грубо, на це доволі часто не зважають, навпаки, можуть і похвалити: «Справжній чоловік!» Але якщо так поводить себе дів-



чинка, їй тут же зауважать: «Адже ти ж дівчинка!» У класі може викликати здивування хлопчик, який любить шити або готувати, або дівчинка, яка піднімає штангу або займається армреслінгом. А просунуті хлопці-комп'ютерники впевнені: «Дівчисьок-гакерів не буває!» Все це говорить про те, що у суспільстві сформувалася різна оцінка занять дівчаток і хлопчиків, їх доброї й поганої поведінки. Ці соціальні настанови, культурні канони і є проявами *гендеру* (від англійської – *gender*, що означає *рід*).

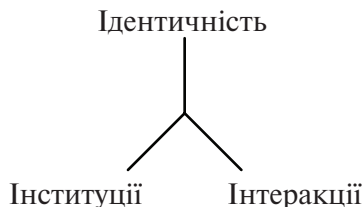
Гендер – сукупність соціальних і культурних норм, які історично сформовані та залежать від біологічної статі людини.

Гендер – один з центральних організаційних принципів, навколо якого обертається соціальне життя. Гендер, як відзначають соціологи, «не роль у тому ж розумінні, як роль бути педагогом, сестрою, другом або подругою». Вважати *гендер такою ж* роллю, як усі інші, означає зменшувати його вплив на наше життя. *Гендер* створюється (конструюється) суспільством як соціальна модель особистості дівчаток і хлопчиків, жінок і чоловіків. Відповідно до цих соціальних і культурних настанов визначається їх місце в соціумі (вибір професії, кар'єра, міра відповідальності, участь у політичному житті держави). Ці соціальні *норми* закріплюються в сім'ї, школі й університеті, політичних структурах, економіці, культурі й ін.

Майкл Кіммель, автор книги «Гендероване суспільство», показав, які соціальні ресурси формують *гендер*. На його думку, в системі гендерних характеристик особистості однаково важливі й значущі такі три чинники:

- *ідентичність* (identity) – соціальне самовизначення особистості;
- *інтерації* (interactions) – стосунки і взаємодія особистості з оточенням;
- *інституції* (institutions) – державні інститути влади, політичні, економічні, соціальні тощо структури суспільства.

Схему Майкла Кіммеля можна назвати «Моделлю трьох І» та зобразити її у вигляді схеми²:



2 Уповноважувальна освіта: Посібник для тренерів / Під ред. О.Суслової. – К., 2002. – С.99.



Таким чином, від самого народження дитина формується не тільки як біологічний індивід, але одночасно і як соціальна особа. Одним із проявів соціалізації особи дівчаток і хлопчиків є їх *гендерна соціалізація*. Тому *гендер* називають ще «соціальною статтю».



Завдання 3.

Запропонуйте охочим (дві–три людини) пантомімою зобразити вчительку, потім — учителя, ученицю — учня, брата — сестру, матір — батька, жінку — чоловіка.

Після показу обговоріть:

1. На підставі яких характеристик були показані пантомімічні портрети людей? Які «зразки» були взяті за основу?
2. Як і де формуються наші знання про характери і поведінку жінок і чоловіків, дівчаток і хлопчиків?
3. Які характеристики типові для «портретів» жінок і дівчаток?
4. Які характеристики типові для «портретів» чоловіків і хлопчиків?

Відповіді на останні питання запишіть в два стовпчики:

Жінки, дівчатка — які?	Чоловіки, хлопчики — які?

5. Проаналізуйте відповіді з позиції біологічних (статевих) і соціальних (гендерних) відмінностей. Чи є серед перерахованих рис такі, які належать завжди і лише — дівчаткам і жінкам, а які — тільки хлопчикам і чоловікам? У випадках, коли ваша відповідь ствердна, назвіть їх і аргументуйте свій вибір.
6. Поміняйте місцями записи в колонках і проаналізуйте, які, на вашу думку, характеристики зі списку для дівчат і жінок можуть бути притаманні хлопцям та чоловікам, а які зі списку для хлопців та чоловіків — дівчатам і жінкам.

3. Гендерні дослідження

Уперше термін *гендер* у значенні «соціальна стать» був введений в науковий ужиток американським психоаналітиком Робертом Столлером 1968 року в його праці «Стать і гендер: про розвиток мужності та жіночності». Р. Столлер стверджував, що «гендер — це поняття, яке базується на психологічних і культурних поясненнях, достатньо незалежних від тих, які тлумачать біологічну стать».



Уже в 70-ті роки минулого століття термін гендер починають використовувати в різних соціальних науках, передусім у соціології, психології, філософії, під час опису відмінностей між чоловічою і жіночою поведінкою, які можна пояснити соціальними причинами. На початку 90-х років термін *гендер* набуває універсального наукового значення не тільки в історії і соціології, але й у культурі, політиці, економіці.

У XXI столітті всі соціальні й гуманітарні науки розрізняють поняття *стать* і *гендер*. *Стать* є стартовою позицією, її не вибирають, з нею дитина з'являється у світ, вона очевидна з моменту народження. *Стать* зумовлена біологічними чинниками, гормональним статусом, особливостями перебігу біохімічних процесів, генетичними відмінностями, анатомією. *Гендер* — це своєрідний підсумок *соціалізації* людини в суспільстві відповідно до її статевої приналежності.

Розмежування понять *стать* і *гендер* позначило новий рівень теоретичного осмислення соціальних процесів. На підставі цього на початку 80-х років XX століття виникли гендерні дослідження як нова галузь гуманітарного знання. Основним результатом гендерних досліджень є створення гендерної теорії — системи наукових поглядів на статус чоловіків і жінок у суспільстві, на їх соціально-рольові характеристики і особливості.

Відповідно до гендерної теорії тільки біологічні (статеві) відмінності між жінками і чоловіками є постійними, стійкими. Гендерні (соціальні) відмінності не мають чіткої закріпленості, вони менш стабільні і можуть змінюватися. Тому в різні історичні періоди, в різних країнах, у різних народів стосунки жінок і чоловіків у сім'ї й суспільстві склалися по-різному і залежали від соціальних умов. Підтвердження цьому ми знаходимо в численних дослідженнях істориків, філософів, лінгвістів.



Свідчення

Філософ Галина Брандт у книзі
«Природа жінки» пише:

В індіанців племені каска мати сина було надзвичайно важливо, тому що полювання було основним джерелом харчування.

Якщо батьки мали тільки дівчаток, а необхідний був хлопчик, який би міг забезпечити їх в старості, вони просто вирішували, що остання дівчинка «буде як чоловік». Коли молодшій дочці було близько п'яти років, батьки влаштовували церемонію трансформації. Після цього вона одягалася і навчалася як чоловік, «часто розвиваючи величезну силу, і зазвичай ставала видатним мисливцем». Такі жінки брали участь у всіх формах чоловічої праці. Чоловіки племені сприймали її як чоловіка, беручи за основу тільки її поведінку.

**Завдання 4.**

Поміркуйте над наведеним у попередньому Свідченні прикладом.

- З якими обставинами був пов'язаний обряд трансформації?
- Яка роль у житті племені після цього відводилася дівчинці? Як змінювалася її гендерна соціалізація?

**Завдання 5.**

В малих групах обговоріть.

- Які зміни відбуваються в людському суспільстві в XXI столітті та як вони можуть позначитися на відносинах між жінками і чоловіками?

**Перед закінченням уроків обговоріть**

1. Чому вислови «спільність людської праці» і «соціальність людської праці» вживаються в тексті як синоніми?
2. Поясніть відмінність між поняттями «стать» та «гендер».
3. Чому гендер називають «соціальною статтю»?
4. Наведіть свої приклади до «Моделі трьох І» Майкла Кіммеля.
5. Що позначає термін «гендерна соціалізація особистості»? Як ви його розумієте?
6. Як вплинули гендерні дослідження на соціальні і гуманітарні науки?



§ 3 – 4. Особливості гендерної соціалізації в ранні періоди історії та її відображення в міфах, віруваннях і в «чоловічій» та «жіночій» мові племені

Матеріал параграфів покаже вам, що в ранні періоди історії гендерна соціалізація жінок і чоловіків залежала від поділу праці в первісному суспільстві. Зміна соціальних умов вплинула на їх гендерні ролі. Одним із проявів соціальної нерівності в суспільстві стала поява «чоловічих» та «жіночих» мов.



1. Доба так званого матріархату



Завдання 1.

Пригадайте з історії Стародавнього світу, яку ви вивчали у 6-му класі, яким був поділ праці між жінками та чоловіками в давні часи. Обговоріть значущість роботи, виконуваної як жінками, так і чоловіками.

- Чим відрізнялася праця тогочасних жінок і чоловіків від сьогоденної?

Давні люди, щоб вижити у складних умовах, від початку формування людського суспільства чітко розподіляли у племені ролі між дорослими і дітьми, жінками і чоловіками. У різні періоди первісної історії провідну роль відігравали то жінки, то чоловіки, проте визначальним було не те, хто з них був «головнішим», а взаємодія між жінками і чоловіками,



чіткий розподіл прав і обов'язків заради виживання племені — основи людського суспільства тих часів.

Тяжкі умови здобування їжі, необхідність підтримувати вогонь у спільному багатті, оборонятися від хижих звірів та ворожих сусідніх племен, виховувати дітей — ці та інші обставини спонукали жінок і чоловіків діяти згуртовано. Щодо того, хто був головним авторитетом, то це залежало від внеску у спільну справу — хто більше давав племені, роду, хто ніс на собі тягар відповідальності, той і визнавався лідером.

Першим періодом первісної історії після доби первісного стада був так званий *матріархат* (влада жінки)³. У той час суспільству, як ви знаєте, був притаманний привласнювальний спосіб господарювання. Тобто чоловіки займалися промислами (рибальством, полюванням), тоді як на жінок покладалися інші вагомні обов'язки: відтворення роду, догляд за дітьми, ведення домашнього господарства, добування їжі. Жінки, займаючись збиральництвом, гарантовано забезпечували родичів продуктами. Чоловіки здебільшого були заклопотані полюванням (воно, як і рибальство, аж зовсім не завжди було успішним, і дружина та діти не могли покладатися лише на очікувану здобич чоловіка і батька) і війнами, до домівки навідувалися лише час від часу, часто гинули в сутичках, більшість обов'язків, пов'язаних із збереженням роду, виконували саме жінки. Логічно, що вони й відігравали провідну роль.

До того ж діти залишалися не з батьком, а з матір'ю, яка ставала для дочок і синів втіленням і турботи, і влади. Підростаючи, діти зберігали глибоку повагу до матері-жінки, неухильно виконуючи її волю.



Мовою фактів

Близько 3000 років проіснувало так зване матріархатне суспільство шумерів. Вчені не знайшли в цій культурі жодних свідчень військового мистецтва чи зображень чоловіків-божеств. Натомість було знайдено чимало зображень жінок, які заохочують дітей.



Свідчення

У кельтів, фракійців, іберів, скіфів відвага притаманна не лише чоловікам, але й жінкам. У кантабрів чоловіки приносять посаг своїм дружинам. Лише дочки

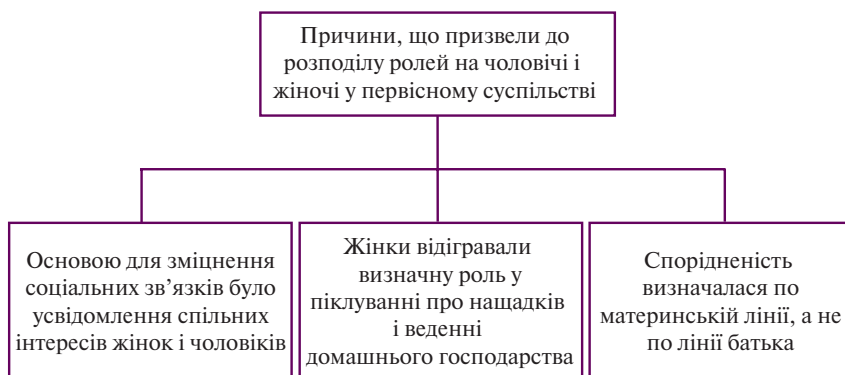
3 Поруч з терміном *матріархат* історики використовують також терміни матрілінеарне суспільство (тобто ведення походження по лінії матері), матрілокальне суспільство (проживання подружжя в громаді дружини, а не чоловіка), які точніше описують суспільний стан того часу. Кочкина Е. «Парадоксы всемирной истории». — http://www.owl.ru/win/info/we_my/2000_sp/02.htm.



отримують спадок, а сестри при одруженні своїх братів постачають їх всім необхідним.

Стародавній філософ Стратон

Отож, такий своєрідний розподіл *соціальних (гендерних) ролей* у первісному суспільстві мав під собою реальне підґрунтя.



Свідчення

Перші люди в Фінікії носили ім'я матері, тому що в ті часи жінки вільно сходились з будь-якими чоловіками.

Філософ Філон

Діти в Афінах спочатку називались по імені матері і лише з утвердженням постійного шлюбу було вирішено цей порядок скасувати.

Філософ Варрон

Лікійці називають себе по матері, а не по батькові і на запитання про походження повідомляють свій родовід з материнської лінії, називаючи матір своєї матері.

Історик Геродот

Лікійцями ще з давніх часів управляють жінки.

Філософ Гераклід

Савромати — народ, яким керують жінки.

Філософ Скілаку



В італійських локрів знатність визначається по жіночій лінії.

Історик Полібій

У германців жінки користуються великою повагою і мають вплив на чоловіків.

Історик Тацит

Завдання 2.



Поміркуйте над наведеними у попередньому Свідченні висловами філософів.

- Який зміст закладено в ці слова? Що стало причиною таких висловів?

2. Доба патріархату

Удосконалення засобів виробництва, перший і другий поділи праці (виділення в окремі галузі землеробства та скотарства) спричинилися змінами всередині первісного суспільства. Розвиток землеробства, перехід від кочового до осілого способу життя, розвиток ремесла і торгівлі, поява майнової нерівності всередині роду мали наслідком зростання ролі чоловіка в сім'ї.



Свідчення

Сім'я, яка підкоряється владі батька, є джерелом і основною складовою держави. Гінекократія заперечує закони природи, яка наділила чоловіка силою, розсудливістю, вмінням володіти зброєю і керувати, позбавивши цього жінку. Божим законом рішуче визначено, щоб жінка підкорялась чоловіку.

Середньовічний філософ Жан Боден

Батько є володарем своїх дітей, своєї жінки і всієї сім'ї.

Середньовічний філософ Джамбатіста Віко

Тепер уже чоловік стає основним годувальником, лишаючи жінці роль берегині роду. Період *матріархату* змінює епоха *патріархату* (влада чоловіка); родовід простежується вже по чоловічій лінії. Так, на сьогодні відлуння цих змін виявляється у звичаї перебирання жінкою чоловічого прізвища під час укладання шлюбу та у шанобливому звертанні до людини «по батькові».

**Завдання 3.**

Обговоріть у класі.

- Як удосконалення засобів виробництва вплинуло на зміну гендерних ролей у суспільстві?

З часом влада батька у сім'ї перетворювалася у державну владу монарха. Монарх — це «батько» для народу, а державний порядок досягався завдяки підкоренню «волі батька». На довгі століття за чоловіком закріпилася провідна **соціальна роль** як в економічній, так і в політичній діяльності.

3. Міфи та ранні вірування

Визначення ролі жінки та чоловіка у суспільному житті розпочинається на світанку існування людства. Як ви вже мали можливість пере-свідчитися з курсу історії Стародавнього світу, у давніх міфах творцями світу та родоначальниками людства зображалися і жінки, і чоловіки — богині й боги. У міфах вони мали однакову владу, наділялися рівними правами.

**Мовою фактів**

Грецький міф про створення світу оповідає, що першою з хаосу з'явилася богиня Землі — Гея. Вона народила шістьох синів і шістьох дочок. Від її сина Кроноса та його дружини Реї народилися інші боги: Зевс — верховний бог, Гера — покровителька шлюбу, Посейдон — покровитель моря, Аїд — бог підземного царства, Гестія — богиня домашнього вогнища, Афіна — богиня мудрості, Діана — богиня полювання та інші.

Міфи стародавнього Єгипту оповідають, що з води постав бог Сонця Ра, який дав життя богам Шу (повітря), Тефнут (волога). Вони породили бога Землі Геба і богиню Неба Нут.

У міфах стародавнього Риму творцем світу є Янус — бог починань, від нього беруть початок Юпітер — бог неба, Юнона — богиня шлюбу і материнства, Амур — бог кохання, Мінерва — богиня мистецтва.

У молитвах до божества зверталися так: «Бог ти чи богиня, чоловік чи жінка, або яким ім'ям ти бажаєш назватися».

Давні язичницькі вірування не вказували на якогось одного Творця; богині та боги вважалися однаковою мірою значущими божествами. Та й жерцями були і жінки, і чоловіки. Це було свідченням того, що вони мали у громаді однакові права і обов'язки. Так, наприклад, було в ассірійців; тут жрицям навіть надавали перевагу перед жерцями. У фінікійців були окремо верховна жриця і верховний жрець.



Близько I тис. до н.е. у Стародавньому Єгипті з'явився звичай давати одній з царівен титул «Дружина бога». Вона обіцяла не виходити заміж і присвятити своє життя богу Амону. Дружина бога була багатою і впливовою особою, стояла на чолі всіх жриць і жерців Амона, від імені царя керувала Верхнім Єгиптом. Різноманітні чаклуни Давнього Єгипту поклонялись як жіночим, так і чоловічим божествам, вважаючи, що завдяки цьому зберігається рівновага у Всесвіті.



Завдання 4.

Підберіть та обговоріть в малих групах міфи, у яких відображено ролі жінки й чоловіка у сім'ї та суспільному житті.

4. Поява відмінностей у мові племені

Вам уже відомо, що спільна (колективна) праця первісних людей була успішною тільки тоді, коли люди спромоглися домовитись і розподілити обов'язки між собою. Тому у людей виникла потреба у спілкуванні між собою. Результатом цього і була поява мови. Таким чином, походження мови пояснюється соціальними причинами. З часом вона стала найдосконалішим засобом спілкування, без неї неможливо існування людства.

Учені говорять, що «мова — це продукт суспільства». Тому, вивчаючи її, можна краще пізнати не лише навколишній світ, а й внутрішній світ людей, їх погляди, моральні настанови та цінності.

Наука, яка вивчає зв'язок мови й суспільства, називається соціолінгвістика. Ця наука, що виникла на межі мовознавства, соціології, соціальної психології й етнографії⁴. Вона вивчає проблеми, що пов'язані з соціальною природою мови і тією роллю, яку мова відіграє в житті суспільства.

Соціолінгвістика почала бурхливо розвиватися на початку XX століття. Одна з її найважливіших проблем — дослідження «людського чинника» в мові. Вчені шукають відповіді на питання, як відбиваються у мові різні соціальні відносини та закономірності, як вони впливають на мовну поведінку людей, у тому числі чоловіків і жінок.

До цього тривалий час тема взаємозв'язку мови й статі не привертала особливої уваги вчених, систематичних досліджень у цій галузі не проводилось. Проте цікаві спостереження, пов'язані з названою проблемою, вже було зроблено. Наприклад, ще в 1871 році у книзі «Пер-

4 Етнографія (від грецької *ethnos* — народ) — наука, яка вивчає склад, походження, розселення й культурно-історичні взаємини народів світу, їх матеріальну та духовну культуру, особливості побуту.



винна культура» видатного англійського етнографа та історика культури Едуарда Тайлора (1832 – 1917).



Свідчення

із книги Едуарда Тайлора «Первинна культура»:

Мова завжди робить надзвичайно влучне розрізнення між сильним і слабким, суворим і м'яким, грубим і ніжним, коли протиставляє їх як чоловіче й жіноче... Особливо сильно і виразно висловлюються щодо цього даяки на Борнео, які говорять про сильну зливу: «Уітан ачай са!» — «Чоловік дощ цей!»

Коли ж у XX столітті в соціальних науках на перше місце було висунуто проблему «людина й суспільство», питання про взаємозв'язок мови та статі привернуло до себе увагу. До цієї проблеми звернулись багато вчених зі світовим ім'ям. Вони почали вивчати мови різних корінних племен, які проживають у Північній і Південній Америці, на островах Карибського архіпелагу, в інших кутках земної кулі. Невдовзі всі дослідники помітили, що майже в кожному племені існують відмінності у мові чоловіків і мові жінок. У жіночій й чоловічій частини племені був свій варіант мови, тому всі члени племені говорили не однією мовою, а ніби двома. На підставі цього факту було зроблено висновок про те, що всередині однієї мови можуть існувати її «чоловічий» і «жіночий» варіанти, які назвали «чоловічою» та «жіночою» мовами.

5. Причини відмінностей у мові жінок та чоловіків

Одним із перших відмінностей між «жіночою» та «чоловічою» мовною поведінкою описав датський лінгвіст Отто Єсперсен (1860 – 1943). Він навів численні приклади «чоловічих» і «жіночих» мов племен, які проживають на островах Карибського архіпелагу.



Свідчення

із книги Отто Єсперсена

«Мова: її сутність, походження та розвиток»:

Примітивні жінки говорять інакше, ніж примітивні чоловіки... чоловіки розуміють мову жінок, але самі говорять інакше, тобто використовують інші мовні структури.

У чому ж виявлялась ця відмінність? По-перше, у заборонах, які частіше стосувались жінок. Так, у деяких племенах жінкам категорично заборонялось використовувати «чоловічі мовні засоби». Наприклад, дружині не дозволялось вимовляти ім'я чоловіка. У мові племені зулу



дружині заборонялось вимовляти імена близьких родичів чоловіка. Вона мала просто описувати людину, про яку йдеться. У племені чикіто в Болівії деякі суфікси дозволялось вживати тільки чоловікам, жінки їх використовувати не могли. У всіх племенах мовна поведінка жінок суворо контролювалась.

По-друге, «жіночий» варіант мови частіше був скороченим варіантом «чоловічої» мови. Цю особливість «жіночої» мови досліджував американський лінгвіст Едвард Сепір (1884 — 1939) на прикладі мови племен яна, які живуть у Північній Каліфорнії. З'ясувалось, що більшість слів у яна мало два варіанти: повну, або «чоловічу», форму і скорочену, або «жіночу», форму. «Чоловічі» форми використовувались тільки чоловіками при звертанні до чоловіків, у той час як «жіночі» форми використовувались жінками при звертанні до чоловіків або до жінок і чоловіками при звертанні до жінок. Інакше кажучи, «жіночі» форми вживались приблизно втричі частіше, ніж «чоловічі».

Чоловіки, спілкуючись с чоловіками, говорили більш повно і неспішно, коли в спілкуванні брали участь жінки, перевага надавалась скороченому способу вимови слів.

Але для дослідників важливим було не тільки описати «чоловічі» і «жіночі» мови, ще найважливішим було знайти відповідь на питання, коли й чому вони з'явилися.

І незалежно один від одного вчені дійшли висновку: причини відмінностей у мові жінок і чоловіків не біологічні, а соціальні. З'ясувалось, що «жіночі» мови — ознака більш низького соціального статусу жінок у суспільстві.

Цікаво зазначити, що такі факти спостерігаються і в наші часи. У мові мисливців-кочівників і рибалок-кочівників юкагурів на північному сході Сибіру жінки та чоловіки досі по-різному вимовляють одні й ті ж слова.

Донедавна в монгольській родині молодшим членам сім'ї не дозволялось вимовляти імена старших за віком. Жінкам заборонялось називати імена свекра та свекрухи, дядьків і тіток. Не можна було також вживати слова, які звучать як схожі на імена цих родичів. Ці заборони у монгольській мові розповсюджувались значною мірою на жінок. У деяких регіонах Узбекистану дівчині, яка вийшла заміж і живе в сім'ї чоловіка, заборонялось розмовляти з батьками чоловіка до народження дитини. Вона першою мала вітатись зі всіма родичами чоловіка, включаючи маленьких дітей.

Особливості жіночої мови зберігаються в усіх сучасних мовах, навіть у таких, як англійська, французька, німецька, китайська та ін. Тому поняття «жіноча мова», яке спочатку вживалось щодо «первісних» культур, було перенесено на європейські «культурні» мови.



Існування «жіночих» мов має соціальні причини й свідчить про менш привілейоване становище жінок у суспільстві порівняно з чоловіками. Ці соціальні відмінності зберігаються досить довго. Вони доволі сталі, але їх не завжди легко розпізнати, тому що до них всі звикли, часто не помічають, а сприймають як норму або традицію. Багато з них також закріпились у мові, про що йтиметься в наступному розділі.



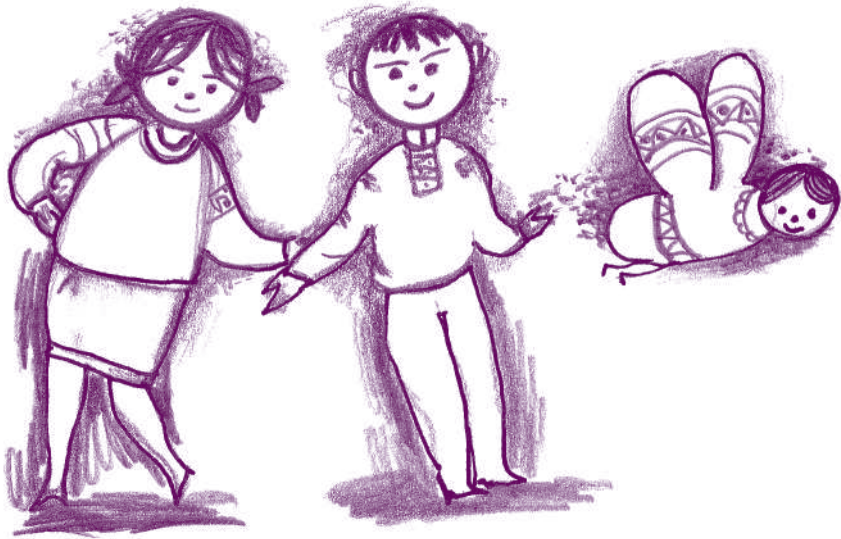
Перед закінченням уроків обговоріть

1. Як, на вашу думку, поділ праці впливав на формування гендерної соціалізації в первісному суспільстві?
2. Від чого залежали міфологічні погляди людей на місце і роль жінки й чоловіка в суспільстві?
3. Коли виникли «чоловічі» і «жіночі» мови?
4. Чому «чоловічі» мови вважаються нормою, а «жіночі» відхиленням від неї?
5. Чому, на ваш погляд, відмінності між «чоловічими» та «жіночими» мовами збереглися до наших днів?



§ 5. Українське суспільство та українська родина в добу Середньовіччя

Матеріал параграфу допоможе вам сформувати уявлення про те, які були у ті часи в Україні стосунки у суспільному житті між жінками та чоловіками, про їхні шлюбно-сімейні стосунки, про формування традицій просвітництва і благодійності та звичаїв Запорозької Січі.



Завдання 1.

Прочитайте про український звичай
«понеділкування».

В Україні існував звичай «понеділкування». Його коріння сягає глибокої давнини. Він полягає ось у чому. Дівчина, яка давала згоду на шлюб, ставила умову: вона пов'яже рушниками сватів лише тоді, якщо їй вільно буде раз на тиждень, себто в понеділок, звільнитись од усіх родинних і господарських обов'язків, брати участь у колективній сходці чи одвідувати корчму. Згодившись на це (в іншому випадкові відданиця «давала гарбуза»), майбутній чоловік не мав права позбавити дружину одвідувати жіночий гурт; якщо він не дотримувався даної обіцянки, то нерідко шлюб розпадався.

Заздалегідь домовившись, жінки збиралися в одній з осель, приносили борошно, пшоно, яйця, масло та інші продукти й готували з них колективний обід. Протягом дня молодіці вели неквапну розмову: згадували дівування, адже заміж виходили раніше у 15 – 17 років, ділилися родинними клопотами, першими



подружніми незгодами, передавали одна одній господарські навички, кулінарний досвід, а також торкалися сфери інтимного життя (не всі зважувались говорити про це з матір'ю), передчуттів майбутнього материнства, співали, а нерідко й тужили, якщо подружнє життя не склалося.

Такі зібрання здебільшого тривали до вечора, і всі обов'язки домогосподині відповідно лягали на чоловіка або свекруху. Звісно, що понеділок був для них тяжким днем. І хоч домочадці нерідко «крутили носом», молода дружина нагадувала їм: «Мої бабусі й мама “понеділкували” й мені наказали!»

Обговоріть у класі.

- Чим корисним був звичай «понеділкування» для жінок?
- Подумайте, а у чому можуть бути переваги «понеділкування» для чоловіків і дітей?

У Середні віки в Україні, зокрема у сім'ях, вирішальна роль у розв'язанні всіх питань належала чоловікові. Разом з тим високе суспільне становище посідали жінки-матері й вдови, не кажучи вже про жінок знатного походження. Так, Анна – вдова князя Романа Мстиславича, мати Данила Галицького і Василька, при малолітніх синах була справжньою правителькою, вела переговори з монархами, приймала послів іноземних держав. Ольга, дружина князя Володимир-Волинського князівства Володимира Васильовича, також брала участь у державних справах.

Однак, як і повсюдно у середньовічній Європі, в Україні лідером у родині мав бути чоловік; жінка зобов'язана була бути вірною і слухняною. Вона весь час перебувала під чиеюсь опікою: доки не вийде заміж – батьків, після заміжжя – свого чоловіка.

Такий статус жінки було узаконено Литовським статутом, згідно з яким дівчина, котра без волі отцовської і матчиної наважиться вийти заміж, позбавлялася права на одержання приданого і втрачала спадкове майно.

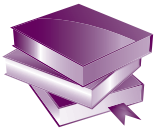
Діти жінок з вищих станів суспільства від шлюбу з простолюдинами також вважалися простолюдинами. Щоправда, якщо дівчина з простої родини брала шлюб з шляхтичем, то не лише вона одержувала шляхетство, а також її діти в такому шлюбі.

Показово, що закон в Україні у більшості випадків однаковою мірою стояв на сторожі інтересів жінок і чоловіків, охороняв їх життя, здоров'я, честь і особисту недоторканість. За зґвалтування жінки призначалося найвище покарання – кара «на горло». Якщо ж жінка виявляла бажання одружитися з ґвалтівником, то суд вважав своє попереднє рішення недійсним; звільнення шлюбом засудженого на смерть було проявом однієї з давніх звичаєвих форм укладення шлюбу.



У реальному житті, у колі сім'ї українська жінка посідала досить високе становище. Жінка вищих станів мала право купувати й продавати рухоме й нерухоме майно, могла самостійно укласти угоди, звертатися до суду з позовом, особисто брати участь в судових засіданнях; коли виходила заміж, то могла, на власний розсуд, або взяти прізвище чоловіка, або ж зберегти дівоче.

Такі особливості життя українського суспільства, стосунки в родині дивували багатьох іноземців. Деякі звичаї, які особливо вражали їх, описав в книзі «Опис України» французький інженер і картограф Гійом Левасер де Боплана.



Свідчення

З книги Гійома Левасера де Боплана «Опис України»:

...На відміну від загальноприйнятого звичаю усіх народів, тут можна побачити, як дівчата залицяються до молодих людей, котрі їм сподобалися: закохана дівчина заходить до хати парубка (якого любить), коли сподівається застати вдома батька, матір і самого обранця. Зайшовши до покою... вона вихваляє того, хто вразив її серце». Далі дівчина звертається до хлопця, називаючи його на ім'я, та й каже: «Я помітила, дивлячись на твоє обличчя, певну доброзичливість (до мене), яка свідчить, що ти зможеш дбайливо опікати і любити свою жінку; твої чесноти дозволяють сподіватися, що ти станеш добрим господарем. Ці твої гарні риси схилили мене уклінно просити, аби ти взяв мене за жінку».

...Далі вона каже те саме батькові й матері, покійно просячи їхньої згоди на шлюб. А якщо дістає відмову або якусь відмовку, що він надто молодий і ще не готовий женитися, то відповідає їм, що нікуди не піде звідси доти, доки він її не пошлюбить і вони не стануть жити разом. Промовивши це, дівчина наполягає на своєму і вперто відмовляється йти з хати, бо не одержала того, що їй належить по праву.. Прогнати дівчину значило б зневажити увесь її рід, який затаїв би глибоку образу.



Свідчення

...По всій козацькій землі ми помітили прегарну рису, що нас дуже дивувала: всі вони, за малими винятками, навіть здебільшого їхні жінки та дочки, вміють читати та знають порядок богослужби й церковний спів. Крім того, священники вчать сиріт та не дозволяють, щоб вони тинялися неуками по вулицях.

Арабський історик і мандрівник Павло Алепський



Серед українських жінок були просвітительки, благодійниці, які давали гроші на освіту й культуру; жінки з багатих магнатських родин, а також козацької військової старшини інколи втручалися в політичні та військові справи. Деякі з них виявляли такий войовничий характер, що вирішували свої проблеми збройними сутичками із сусідами, особисто очолюючи військові загони.

Ще однією найважливішою особливістю життя українського суспільства у ті часи була Запорізька Січ. Січовими козаками могли бути тільки неодружені чоловіки або такі, які порвали шлюбні пута. Не тільки жінок, але й сімейних козаків на Січ не допускали, їм лише дозволяли селитися довкола, у запорозьких степах і слободах, зимівниках і бурдюгах, де вони займалися хліборобством, скотарством, торгівлею, ремеслами й промислами. Дружини заможних козаків, полкової старшини у разі тривалих військових походів своїх чоловіків повністю брали на себе управління господарством.



Перед закінченням уроку обговоріть

- Які порядки та традиції збереглися в Україні дотепер, а які – ні? Назвіть причини цьому.



Після закінчення уроку

Розпитайте своїх бабусь та дідусів про те, які звичаї стародавньої України, що пов'язані тільки з жінками або тільки з чоловіками, вони пам'ятають. Розкажіть про це в класі.



РОЗДІЛ II

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ. ДЕЯКІ ДЖЕРЕЛА ЇХ ВІДТВОРЮВАННЯ

§ 6. Що таке гендерні стереотипи?

Матеріал параграфа допоможе вам навчитися виявляти й визначати соціальні стереотипи, зрозуміти глибину проникнення гендерних стереотипів у повсякденне життя, аналізувати й попереджати ризики існуючих стереотипів.

1. Поняття «стереотип». Гендерні стереотипи



Завдання 1.

Розгляньте наведену ситуацію:

Одного разу художниця намалювала такий маленький комікс: два персонажі з червоними від морозу вухами стоять на вулиці в найхолодніший день року. Один говорить: «Навіщо мені шапка, для мене холод пусте». Другий: «Я не ношу шапки, вона псує мені всю зачіску».

- Скажіть, хто з них хлопчик, а хто — дівчинка? Свою відповідь поясніть.
- Як ви визначили стать героїв коміксу?
- Чи були розбіжності з відповідями?



Імовірно, що виконання завдання ні в кого не викликало особливих труднощів. Адже «всі хлопчики не бояться морозу», а «всі дівчатка турбуються тільки про свою зовнішність». Але чому ви так думаете? Чи всі так думають? Невже ви знаєте всіх у світі хлопчиків і всіх у світі дівчаток? Звичайно ж, ні. Тоді на підставі чого ви сформулювали свою відповідь? Напевно, на підставі того, що у суспільстві існують стійкі уявлення про те, якими мають бути дівчатка та жінки, хлопчики та чоловіки. Ці узагальнені думки називають стереотипами. Поняття *«стереотип»* (грецькою *stereos* — *твердий* і *typos* — *відбиток*) було введено в науку в 1922 році американським психологом У. Ліппманном.



Стереотип – сукупність спрощених узагальнень про групу осіб, що дає підставу до розподілу членів цієї групи за категоріями. Це призводить до сприйняття їх шаблонно, відповідно до цих очікувань.

Стереотип – це узагальнення, за яким риси і характеристики, властиві частині групи (необов'язково більшій частині), поширюються на всіх людей у групі.

Розрізняють расові, національні, гендерні та інші стереотипи.



Завдання 2.

Наведіть приклади расових і національних стереотипів.

Тобто закінчіть речення: «Всі люди такої (раси, національності) які?.....».

- Наскільки ці вислови відповідають реальності?
- Обговоріть, які ризики виникають, якщо люди дотримуватимуться таких стереотипних поглядів.

У ситуації, про яку ви прочитали на початку параграфа, в її обговоренні, в думках, які були висловлені, відбилися загальноприйняті **гендерні стереотипи**.

Гендерні стереотипи – стійкі для даного суспільства в конкретний історичний період уявлення про відмінність між чоловіком і жінкою, про їх місце і роль у сім'ї й суспільстві.



Завдання 3.

Наведіть приклади гендерних стереотипів.

Тобто закінчіть речення: «Всі хлопчики, чоловіки (які?). Вони повинні...»

«Всі дівчатка, жінки (які?). Вони повинні...»

- Чи завжди ці вислови відповідають реальності?
- Обговоріть, які ризики виникають, якщо люди дотримуватимуться таких стереотипних поглядів.

2. Найбільш поширені гендерні стереотипи

З раннього дитинства людина живе у просторі соціально-культурних стереотипів, які вироблені суспільством під впливом найрізноманітніших причин. Дослідники стверджують, що гендерні стереотипи вини-



кають на ґрунті різних статусів і ролей жінок і чоловіків у суспільстві. Ці стереотипи мають тривалу історію.

Наприклад, ще до початку ХХ століття суспільству була притаманна позиція, що жінка створена тільки для кухні, дому та дітей. Але й досі ця думка глибоко пронизує свідомість багатьох людей — чоловіків та жінок. Тому ще і в наш час частина чоловіків (і жінок) вважають жінку тільки господинею у домі, а не особистістю, яка може вирішувати суспільні справи.



Досить поширеною є й суспільна думка про самотню жінку як нещасливу. Успішна жінка обов'язково має бути заміжною, виховувати дітей, бути доброю господинею. А чоловік постає як годувальник, захисник, джерело прибутку, керівник. Доволі часто жінок оцінюють за наявністю сім'ї та дітей, а чоловіків — за професійні успіхи. Їх визначають сильними і більш пристосованими до життя та кар'єри. Відповідно до цього прийняття важливих суспільних рішень — це справа чоловіків. Звідси недооцінка ролі жінок у прийнятті соціально важливих рішень. Тому така мала кількість жінок у Верховній Раді, та ще менша кількість жінок, які обіймають вищі посади керівників у державі та у сферах управління.



Завдання 4.

Порівняйте вислови журналістів про жінку-політика та про чоловіка-політика:

«Вона не тільки чарівна жінка, а ще й політик».

«Він не тільки політик, а ще й хороший батько».

- Обговоріть, як відбивається в цих висловах стереотипне уявлення про жінку і чоловіка в сучасному українському суспільстві?

3. Механізми дії стереотипів

Гендерні стереотипи дійшли до нас із стародавніх часів. Вони успадковані від устоїв життя ранніх цивілізацій та культур. З часом у суспільстві за допомогою стереотипів формуються уявлення про те, якими мають бути дівчатка і жінки, хлопчики і чоловіки. Ці погляди втілюються в такі норми, які стають моделями для наслідування. На підставі цього всім жінкам і всім чоловікам нав'язуються певні правила поведінки, яких вони повинні дотримуватися.



Гендерні стереотипи – це форми поведінки, які суспільство очікує від людей залежно від їх статі, задаючи при цьому жорсткі стандарти.

Наприклад, армія і флот досі вважаються «суто чоловічими» сферами діяльності, де немає місця жінкам. А що робити дівчинці, яка з дитинства мріє про військову кар'єру? Адже для цього їй потрібно поступити до вузу, де, як правило, вчаться одні хлопці. З іншого боку, шиття, вишивання, плетення прийнято вважати за «жіночу» роботу. Але що робити хлопчиків, який хоче стати відомим модельєром або просто навчитися шити гарний одяг? Адже для цього йому потрібно поступити до вузу, де, як правило, вчаться одні дівчата.

Такі відповіді повністю відповідає поширеній думці про те, що тільки жінки можуть вибирати тканини, розробляти фасони, кроїти, шити, прасувати, підбирати прикраси. Якщо хлопчики обирають майбутню професію серед «жіночих» або дівчатка серед «чоловічих», це дуже часто сприймається суспільством та їх родинами неоднозначно. Добре, якщо батьки, друзі або однокласники до такого вибору поставляться тільки із здивуванням. Але інколи подібне рішення про майбутню професію часто зустрічає засудження, іронію, глузування. Може, комусь саме це перешкодить здійснити заповітну мрію.

Суспільство заохочує тих, чия поведінка повністю відповідає гендерним стереотипам, і засуджує тих, хто з яких-небудь причин не вписується в запропоновані рамки. Проти людей, які «не такі, як усі», виникають певні *упередження*. На їх підставі народжуються забобони.

Упередження – необ'єктивні уявлення про особу або групу, уявлення, які важко піддаються змінам навіть на тлі широкої інформації. Упередження можуть бути як позитивними, так і негативними.

Забобон – невинуватно негативне ставлення до певної групи людей у цілому й кожної людини окремо.

Гендерні стереотипи, упередження і забобони з боку оточення заважають людині знайти своє місце в житті, якнайповніше реалізувати свої таланти й здібності. Вони ставлять під сумнів феномен людського існування, адже кожна людина є самодостатньою особистістю, а її доля унікальна й неповторна.

4. Подолання стереотипів

Такі застарілі погляди заважають руху суспільства вперед, тому їх необхідно докорінно змінити. Насамперед у царині професійної зайнятості, де людина якнайкраще може проявити себе. Тут слід позбавитися стереотипу, за яким жінка, маючи освіту, високі професійні здібності та



навички, вбачається перш за все як дружина та мати, а вже потім як професійна працівниця, яка має однакові з чоловіком можливості на ринку праці. І те й інше має розглядатися для суспільства однаково важким, а тому за людиною (жінкою чи чоловіком) залишати право свідомого вибору.

Не менш важливо вміти правильно побудувати стосунки в сім'ї на основі взаємної пошани і підтримки. Незалежно від того, хто більше заробляє або обіймає вищу посаду, у сім'ї чоловік і жінка мають залишатися самими собою, підтримувати одне одного у своїх прагненнях, допомагати у втіленні життєвих планів. Маті й батько мають брати однакову участь у вихованні дітей та їхньому забезпеченні, виконанні повсякденних побутових обов'язків. Не повинно бути місця приниженню особистої гідності людини, слід у будь-якій ситуації залишатися людиною, здатною до взаємодопомоги та взаєморозуміння.

Але ще й досі гендерні стереотипи стоять на заваді розвитку особистості та побудові демократичного суспільства. Вони є досить стійкими і важко піддаються подоланню. До багатьох із них звикли, багато просто не помічають, сприймаючи як етичну норму або як традицію, яким потрібно слідувати, але багато й таких стереотипів, які негативно впливають на життя людей.



Завдання 5.

Об'єднайтесь в декілька малих груп. Нехай кожна група вибере і проаналізує один із гендерних стереотипів. Наприклад, «чоловік — годувальник», «жінка — берегиня», «жінка має бути красивою», «чоловік має бути сильним» тощо.

Для цього на великому аркуші паперу зверху необхідно написати стереотип, вибраний для аналізу, далі розділити аркуш на дві колонки. В одній колонці потрібно перерахувати всі можливі проблеми, які можуть виникнути, якщо цього стереотипу дотримуються жінки, в іншій колонці — ризики, якщо цього стереотипу дотримуються чоловіки.

Після презентації результатів роботи обговоріть:

- Чому навіть «добрі», на перший погляд, стереотипи несуть в собі ризики і для жінок і для чоловіків?

Сподіваємося, що ви переконались у небезпечності навіть тих стереотипів, які на перший погляд здаються «добрими». Що ж робити? Як їх позбавитись?

Іноді говорять, що стереотипи потрібно «ламати». Але це небезпечно. «Зламавши» старі стереотипи, можна, не підозрюючи про це, створити на їх місці нові. Є й інший шлях — поступово змінювати і до-



лати стереотипи, насамперед, у власній свідомості. Потрібно вчитися не сліпо їм слідувати, а ставитися до них критично, уміти аналізувати. Необхідно також знати, як і ким вони відтворюються, підтримуються і розповсюджуються сьогодні.

Це передусім – мова, художня література та ЗМІ (засоби масової інформації). Гендерні стереотипи закріпились у мові, транслиються всіма ЗМІ (телебачення, радіо, газети й журнали), останнім часом їх вплив стає помітним в Інтернеті.



Завдання 6.

Розкажіть:

- Чи доводилося вам наражатися на гендерні стереотипи та упередження у вашій школі? Як ви їх долаєте?
- Опишіть декілька найважливіших, на вашу думку, кроків, які необхідно зробити для подолання гендерних стереотипів.



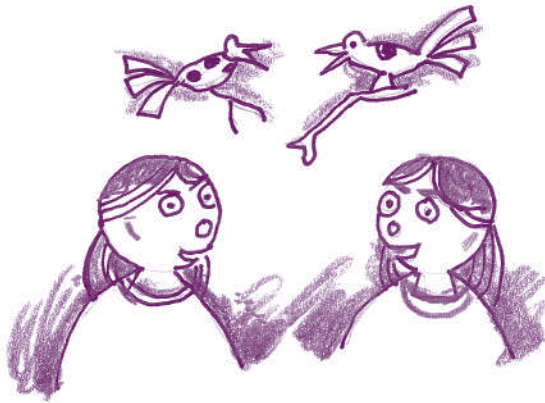
Перед закінченням уроку обговоріть

1. Назвіть основні чинники формування стереотипів відносно жінок і чоловіків.
2. Чи справді так уже важливо долати гендерні стереотипи? Можливо, їх краще «не помічати»?
3. Як впливає стереотип на особистість людини, її індивідуальність?
4. Чи існують нешкідливі стереотипи?
5. Як подолати стереотипи? Запропонуйте власну схему подолання гендерних стереотипів у ланцюжку: сім'я – школа – громада – суспільство. Від кого це залежить?



§ 7 – 9. Гендерні стереотипи в мові

Матеріал параграфів допоможе вам закріпити зміст поняття «гендерний стереотип», навчитися вирізняти гендерні стереотипи, втілені в мові, переконатися, що мова «віддзеркалює» різне ставлення суспільства до жінок і чоловіків, тому є одним із джерел відтворення гендерних ролей.



Свідчення

Мова — душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб. В мові наша стара й нова культура, ознаки нашого національного визнання...

І поки живе мова — житиме й народ, як національність. Не стане мови — не стане й національності: вона геть розпорошиться поміж дужчим народом...

*Іван Огієнко (митрополит Іларіон),
визначний український вчений, просвітник ХХ ст.*

Скільки б народ не відхилявся від свого первісного стану, поки він не втратив своєї мови, до того часу не загине в ньому духовне життя його предків.

Федір Буслаєв, російський мовознавець ХІХ ст.



Завдання 1.

Поміркуйте над наведеними у попередньому свідченні висловами вчених — мовознавців.

- Як ви їх розумієте?



1. Особливості формування національного характеру українців та українців

Протягом століть у кожного народу формувались свої традиції, етичні норми, гуманістичні ідеали, створювалась своєрідна «шкала» оцінювання людей. «*Цінність*» визначалась тим, наскільки важливі їхні вчинки для всієї нації. Наприклад, відвага, сміливість, героїзм, життя, віддане за свободу своєї держави, цінувались високо, мали велике суспільне значення. Зрада, боягузтво, корисливість — суворо засуджувались. Ці знання, накопичені багатьма поколіннями, досі зберігаються в пам'яті народу. У піснях, казках, прислів'ях, приказках і, звичайно, у мові. Адже мова — це світ, одягнений у слово.

Ви вже знаєте, що мова є одне із джерел знання про соціальні відносини між людьми. Наприклад, соціальна нерівність жінок і чоловіків стала причиною появи «жіночих» і «чоловічих» мов. Про це ви читали в першому розділі посібника.

Але, крім цього, у мові відбивається думка народу про риси характеру, норми поведінки жінок і чоловіків. Слова, фразеологізми визначають їхні якості і вчинки відповідно до принципів моралі та наче оцінюють їх соціальну значущість.

В українському суспільстві уявлення про те, якими мають бути жінки і чоловіки, складалось протягом багатьох століть. Великий вплив на нього справляє історія України — багатовікова боротьба за незалежність і свободу народу. Саме в цьому бачили наші предки мету життя, високе призначення людини.



Свідчення

За правду, браття, єднаймося щиро,
Єдиний маєм правий шлях...

Леся Українка

Єднаймося, брати-українці,
Не час на роздори, не час...
Без панства, без рабства, насильства і зрад —
Одна самостійна Вкраїна.

Пісня січових стрільців

Народе український! Народе свободолубний,
Духом своїм незламаний, прекрасний і великий!

Павло Тичина

Сотні тисяч синів України прославили героїчними подвигами
свою прекрасну Батьківщину.

Петро Панч



Повагу до «синів України», воїнів-захисників, борців за свободу передано багатьма словами: *вояки, бійці, воїни, звитяжці, витязі, войовники, зборонці, ратники, ратоборці*. Їх називають *молодцями, орлами, соколами, козаками*. Народні пісні прославляють всіх, хто пролив свою кров у бою, поклав життя за Вітчизну:

Горіли села і містечка.
Борці боролись ніч і день,
В перших рядах борців-героїв
Згинув Іван і наш Василь.

Напишіть до батька, напишіть до неньки,
Напишіть до любої дівчини,
Що гостра куля грудь мою пробила,
В бою за волю батьківщини.

Наливаймо, браття, кришталеві чаші,
Щоби Україна повік не плакала,
Щоби наша слава, козацька слава,
Повік не пропала.

Формування такого чоловічого характеру зв'язане і з історією українського козацтва, коли понад усе цінилось вільнолюбство, прагнення до волі, національна гордість, «святі узи товариства». Про цю епоху до нас дійшло багато славетних слів, в яких відбився той героїчний час.

Свідчення



Сучасними українськими тлумачними словниками визначається:

Козаки — в Україні в XV — XVIII ст. — вільні люди з кріпосних селян або міської бідноти, що втекли на південь і брали участь у визвольній боротьбі проти іноземних загарбників.

Запорозжці — українські козаки, яки жили у пониззі Дніпра за порогами в XVI — XVIII ст.

Січовики, братчики — козаки із Запорізької Січі.

Низовики — запорізькі козаки з пониззя Дніпра.

Компанійці — козаки легкокінного гетьманського загону.

Реєстровці — ті, хто служив у реєстровому війську XVI — першої половини XVII ст.



Гендерна соціалізація українки була іншою. «Бути матір'ю» – так визначило суспільство її призначення, її соціальну «цінність». В українській мові є багато лагідних звертань до матері: *мамо, матінко, матіночко, мамочко, мамуню, мамусю, матусю, матуню, матусенько, мамулю, мамцю, мамунцю, неню, ненько, ненечко...* Звертань до батька значно менше: *батьку, тату*. Звертання *отець, неньо, няньо, нянько* ще зберігаються в мові, але вживаються рідко, а деякі з них уже застаріли.

Велику повагу мали в українському суспільстві матері синів. Вони ростили й виховували для України воїнів і захисників. Любов матері та сина увічнено в народних піснях:

Сину, ти мій сину,
Сину дорогий.
Ти за Україну
Кров своєю пролив...

Стоїть місяць над горою,
Да сонця немає,
Мати сина в доріженьку
Слізно проводить...

А удома старенькая мати,
Свого сина в вікно виглядає.
Він летить до матінки старої...

Мамунцю, мамунцю, та я ваш синочок...

Таким чином, особливості становлення української нації, її історії сформували в суспільстві різні взірці поведінки й характеру. У чоловіків понад усе цінувалися рішучість і сила духу, вірність і відданість Батьківщині, участь у боротьбі за національну свободу та незалежність, любов до матері, повага до батьків. У жінок – материнство, турбота про дітей, повага до батьків, вміння добре господарювати.

2. Вплив оцінювальних слів на закріплення соціальних стереотипів

Дівчат і хлопців в українській родині виховували суворо. Як воїн, хлопець має бути сміливим, відважним, сильним, а у селянському хазяйстві – працелюбним, вправним, розумним, кмітливим, енергійним. Відсутність цих якостей серйозно засуджувалась. Про таких казали: «*Він ні на що не здатний, невдаха, нікчема, бамбула, роззява. Якесь опудало*».



В українській мові збереглося багато слів⁵, якими називали чоловіків і хлопців, якщо їхні характер і поведінка не відповідали встановлюваним у суспільстві взірцям. Ледачі були *ледащо, ледарюги, ледацюги, лінюхи, гаволови, лежні, бабаки, нероби, лобурі, дармоїди, захребетники, трутні, трути, об'їдали, пустопляси*. Боязливі — *боягузи, страхопуди, баби, страшки*. Але здебільшого зневажливими вважались безвілля та тупість. Чоловіки, яким приписували ці якості, були *розмазями, тютями, легкодухами, слабодухами, ганчірками, квачами, слабаками, слимаками, слизняками, маминими синками, маміями*. Як бачите, всі ці слова образливі. А, наприклад, до слова *дурень* у словнику є близько сорока лайливих синонімів: *дурний, тупиця, тупак, недотеп, нетяма, недоумок, дурило, дурник, дурнило, йолоп, довбня, довбешка, довбеха, надолобень, дундук*.



Завдання 2.

Працюючи в парах, з'ясуйте, що означають подані фольклорні порівняння.

Як базарна баба.
Сором'язливий, як дівчина.
Носиться, як баба зі ступою.
Пашекує, як баба на возі.
Високий, як лоза, а дурний, як коза.
Полохливий, як заєць.
До праці, як ведмідь до танцю.
Торохкотить, як Гаврилів млин.

- Які риси акцентують ці порівняння?
- Про кого (чоловіка чи жінку) так кажуть?
- Чому ви так думаєте?

Нерідко такі слова ставали прізвиськами, «прилипали» до людини на довгі роки, впливали на його чи її вдачу та долю. Але вони зовсім не завжди були справедливими й могли стосуватися до людей спокійних, скромних, мовчазних, з м'яким характером або слабким здоров'ям, до людей з особливими потребами.

Але ось що цікаво. Коли у хлопчиків і дівчат помічали схожі якості характеру, то ставились до них по-різному. Якщо слабохарактерність у хлопчиків засуджувалась, то дівчаток, навпаки, учили бути покірними та поступливими. Їх готували бути *дбайливими матерями, господинями дому, господарками, хазяйками*. Вони мали виховувати дітей, «сидіти

⁵ Всі приклади в цьому параграфі взято зі Словника синонімів української мови: У 2-х т. — К.: Наук. думка, 2000.



*в хаті та хазяйнувати», «господарювати дома: варити, прати, рубати дрова, шити і мити». Проте якщо якому-небудь чоловікові подобалось проводити час вдома, то це викликало не тільки неповагу: *домувальник, домосід, домосіда, хатник, сидень*, а й презирство: *пічкур, пічкурник, домонтар, домар, сидун, домотур*.*

Однак частіше у жінок і чоловіків оцінювали різні риси особистості. У чоловіків у першу чергу, як ви вже переконались, — характер і розумові здібності, у жінок — зовнішність. Помічали як гарних жінок: *красуні, вродливиці, кралі, хорошулі, богині, вродливі, чарівні*, так і негарних: *наскудні, виродливі, страшні, плюгаві*. Дуже суворо засуджувалась неохайність чи у догляді за собою, чи в одязі: *нехлюя, нечепуруха, неохайна жінка, нетіпаха, нетіпанка, задрипанка*. Але якщо жінка прагнула зацікавити собою, сподобатись комусь чи своєю поведінкою, чи одягом, тобто сама вирішувала, як поводитися відповідно до своїх бажань, її неохайно називали: *кокетка, кокетуха, циндра, «така пустенька собі»*.

Батьки весь час контролювали поведінку доньки, а за будь-яку неслухняність суворо карали. Особливо це стосується вечірніх гулянь, романтичних зустрічей, побачень. Народні пісні зберегли і батьківський досвід, і скарги непокірних дочок:

Ой хто дочок має, нехай навчає.
Та й темної ночі гуляти не пускає.

Била мене мати
Березовим прутом,
Щоби не стояла
З молодим рекрутом.

Мамо моя, Ви вже стара,
А я щаслива й молода.
Я жити хочу, я люблю!
Мамо, не лайте доню свою.

Била мене мати зночі
За Іванкові чорні очі.
Ще й, казала, буде бити,
Щоб Іванка не любити.

У вдачі дівчат схвалювали працелюбство, скромність, доброту та засуджували лінощі: *ледарка, ледача, ледащиця, лінивиця, лежибока, валяка*; базікання: *балакуха, говоруха, лепетуха, лопотуха, пащекуха, сорока*,



цокотуха, сокотуха, ляскуха, торохтія, тарахкотілка, скрекотуха, цвіркунка, щебетуха; злість: злюка, злючка, відьма, мегера, гарпія, фурія, карга (про стару жінку).

В українській мові слів, які позначають негативні риси жіночого характеру, значно менше, ніж слів, які позначають недоліки чоловіків. Але це не тому, що хлопчики або чоловіки «гірші». Навпаки, в українському суспільстві чоловік був більш соціально значущим — тому до нього і «вимоги» серйозніші. Вимоги до поведінки хлопців і чоловіків були дуже високими і суворими. Треба було докладати надзвичайних зусиль, щоб їм відповідати. Будь-яке відхилення від «соціальних стандартів» засуджувалось. Засобами такого засудження були лайливі слова, порівняння, приказки, за допомогою яких коректували соціальну поведінку, «виправляли» характер. Вони допомагали формувати гендерні ролі, що приписували виконувати людям відповідно до їхньої статті.



Завдання 3.

Прочитайте слова та словосполучення, розташуйте їх у таблиці:

Орел, ганчірка, саме в соку, тютій, квітка, телепень, мамій, відьма, пустобрех, базарна баба, колода, баба, ледащо, незнайко, горлиця, лялька, бабисько.

Під час виконання цього завдання ви можете звернутися за допомогою до різноманітних словників української мови.

Слова, якими називають тільки чоловіків	Слова, якими називають тільки жінок	Слова, якими називають і жінок, і чоловіків

Дайте відповіді на запитання.

1. Які якості жінок і чоловіків відображають запропоновані слова?
2. На які якості жінок частіше акцентовано увагу?
3. На які якості чоловіків частіше акцентовано увагу?
4. Які стереотипи щодо жінок і чоловіків формуються завдяки цим словам?
5. Які ризики від таких стереотипів чоловікам, жінкам і суспільству?



3. Вплив фразеологізмів та прислів'їв на закріплення соціальних стереотипів

В українській мові збереглися сотні образних висловів, в яких відображено багатовікові спостереження народу, його життєва філософія, досвід. Вони передають сталу думку людей, їхні почуття та характеристики, особливості спілкування одне з одним. Передають талановито, емоційно, яскраво, з почуттям гумору. Ці мовні мініатюри неперевершені за формою та змістом. Вони виблискують, як коштовне каміння, у скарбниці народної мудрості.

Проте багато фразеологізмів⁶, які віддзеркалюють думку народу про характер і поведінку людей, жінок оцінюють негативно. Наші предки вважали, що жінка приносить нещастя, бо походження її диявольське: *Баба з пекла родом; Баба та чорт — то собі рідня; Де чорт не зможе, там баба допоможе.*

Тому жінці приписували всі негативні якості. Вона брехлива, хитра і вивертка: *То й не жінка, як сім разів на день обманить чоловіка; Добра жінка дванадцять разів на день дурманити, а як яка, то і без числа.* Уперта і дурна: *Ліпше залізо у воді варити, ніж жінку злу вчити.* Балакуча: *Як дві баби та й гуска — то й весь базар; У баби язик, як лопата.*

З іншого боку, з великою повагою народ ставився до жінки-матері: *Без матері і сонце не гріє; На сонці тепло, а біля матері — добре.* І жінки-господині в домі: *Дім тримається не на землі, а на жінці; Де хатка, там і паніматка.*

Образних висловів про чоловіка в українській мові значно менше. Його хвалять за те, що він добрий чоловік: *За ледачим чоловіком жінка марніє, за хорошим — молодіє; За чоловіком дружина завжди пані;* і виправдовують його жорстокість: *Свій пан поб'є й пожалує; Жінка не бита, як коса не клепана.*



Завдання 4.

Прочитайте наведені нижче українські прислів'я та приказки:

- Жінка хіба те утаює, чого не знає.
- Жінка без мужа і пити не дужа.
- Князю княгиня, кожному мила своя Катерина.
- Добра жінка мужеві своєму вінець, а зла кінець.
- Чоловік за поріг, а жінка за пиріг.

⁶ Всі приклади в цьому параграфі взято зі Фразеологічного словника української мови. Кн. 1-2. — К.: Наук. думка, 1993.



- Коса довга, розум короткий.
- Баби як сороки.
- Не лихо журить й чужа сторінка, а невдала жінка.
- В доброго чоловіка дружина, як ружа.
- У кого є ненька, у того й голівонька гладенька.
- Без хазяїна двір плаче, а без хазяйки хата.

Дайте відповіді на запитання.

1. На яких якостях, властивих жінкам та чоловікам, наголошують прислів'я та приказки?
2. Які характеристики жінок переважають у прислів'ях?
3. Які характеристики чоловіків переважають у прислів'ях?
4. Чи вважаєте ви усі такі характеристики об'єктивними? Чому?
5. Чи доводилося вам чути такі вислови? Як ви до цього ставитесь?



Завдання 5.

Прочитайте подані прислів'я різних народів:

російські прислів'я:

- Не вір коневі в полі, а жінці в домі!
- Люби жінку як душу, тряси її як грушу.

німецьке прислів'я:

- Дай їй десять добрих порад, вона скористається одинадцятю.

єврейське прислів'я:

- Довір своїй жінці таємницю, але виріж їй язика.

ямайське прислів'я:

- Бездоганна жінка така ж рідкість, як біла ворона.

чеченське прислів'я:

- Жіночий розум коротший за жаб'ячий хвіст.

лезгинське прислів'я:

- У жінки розум у п'ятках.

Вашій увазі запропоновано прислів'я різних народів.

- Чому вони мають такий зміст?



Свідчення

Якщо чоловік у *культурі* слов'ян є нейтрально-позитивною істотою, то зі сприйняттям жінок усе дуже складно.

Валентина Маслова, білоруська дослідниця

Співвідношення двох статей аж ніяк не нагадують електричні полюси: чоловік — це водночас і позитивне, і нейтральне начало. Жінку ж сприймають як щось негативне... Жінка — відхилення од усталених канонів.

Сімона де Бовуар, французька письменниця, філософ

Завдання 6.



Обговоріть у класі.

- Чому, на вашу думку, дослідниці з різних країн зробили однаковий висновок щодо сприйняття жінок та чоловіків у світовій культурі.

Зміст будь-якого фразеологізму, будь-якого прислів'я відтворює узагальнену думку. Такі думки притаманні не тільки українській культурі, а й багатьом іншим культурам, в яких довгі віки домінували патріархатні відносини та погляди, де соціальна цінність чоловіка під впливом різних умов: історичних обставин, географічного місцезнаходження, політики, економіки, форм власності тощо — була значно вище за соціальну цінність жінки.

Ви вже знаєте, що такі узагальнені думки називають стереотипами. Тобто недоліки чи позитивні риси, які притаманні і деяким жінкам, і деяким чоловікам, приписують тільки всім жінкам або тільки всім чоловікам, хоча у більшості з них цих рис може і взагалі не бути. Так породжуються упередження. Тобто ми ще не знайомі з жінкою або з чоловіком, а вже припускаємо, відповідно до їхньої статі, які у неї або у нього є недоліки чи переваги. Такі погляди дуже глибоко укорінились у свідомості. І досі вони важко піддаються переосмислюванню. Проте життя переконує нас у тому, що ці думки та погляди не є об'єктивними та справедливими.

Таким чином, мова є рушійною силою формування патріархатних стереотипів, що несуть певні ризики як для жінок, так і для чоловіків. Їх існування є проявом мовного сексизму.

**Завдання 7.**

Прочитайте наведені нижче українські прислів'я та приказки:

- Найкраща і найліпша спілка — то муж і жінка.
- З доброю дружиною горе не горе, а щастя вдвоє.
- Ніхто так не догляне, як вірна дружина.
- Нема ліпшого друга, як вірна супруга.
- Без жінки так, як без ума.
- Без жінки — як без рук.
- Все тільки до часу, а жінка до смерті.
- В хаті жінка три кути держить, муж четвертий.

Зробіть висновок про те, які риси народ вважав важливими для жінки та для чоловіка в українській родині.

**Перед закінченням уроків обговоріть**

1. Чим небезпечне використання негативних оцінювальних слів щодо характеру жінок і чоловіків?
2. Чим небезпечне використання оцінювальних фразеологізмів щодо жінок і чоловіків?
3. Чому негативні оцінювальні слова, фразеологізми та прислів'я є одним із найголовніших джерел формування та відтворення гендерних стереотипів у суспільстві?



§ 10 – 11. Мовний сексизм та його прояви

Матеріали параграфів допоможуть вам зрозуміти, що таке мовний сексизм, визначати в мові гендерну асиметрію як приклад мовного сексизму, усвідомити небезпеку його існування.

1. Що таке мовний сексизм



Завдання 1.

Обговоріть у класі наведену нижче ситуацію.

Перед початком навчального року в крамницях різних міст України з'явилися шкільні канцелярські набори під назвою «Подарунок першокласнику». Але це викликало незадоволення і обурення багатьох батьків дівчаток, які теж у перший раз збиралися до школи. На думку мам і тат, цей текст ігнорував їхніх дочок.

- Чим були незадоволені батьки дівчаток?
- Чому так сталося?
- Як можна владнати цю ситуацію?



Сексизмом називають будь-які прояви приниження (*дискримінації*) за ознакою статі. Спочатку термін *сексизм* використовувався у соціальних науках. Він позначав точку зору тих науковців, які у своїх працях доводили відмінність, навіть протилежність, чоловічої та жіночої природи. При порівнянні обох статей якості чоловіків зображали як норму, а якості жінок — як відхилення від норми. Такий науковий світогляд знаходить своє відображення й у мові, що отримало назву «мовний сексизм».

Мовний сексизм — це дискримінація в мові за статтю. Цей термін частіше використовують стосовно жінок, проте мовний сексизм може бути спрямованим і на чоловіків. Найпоширенішими прикладами мовного сексизму є гендерні стереотипи, про які ви вже знаєте з попередніх параграфів, та гендерна асиметрія мови, про яку розповідатиметься нижче.



Прояви мовного сексизму є дуже небезпечними як для кожної людини, так і для суспільства в цілому.

Свого часу американський антрополог Едвард Сепір та його учень Бенджамін Уорф запропонували таку гіпотезу: «Мова не тільки продукт суспільства, але й засіб формування його мислення та *ментальності*». Тобто в давнину, щоб організувати спільну колективну працю, у людей з'явилася потреба «щось сказати одне одному». Це стало причиною появи мови. У цьому сенсі мова є «продуктом суспільства». Але далі мова розвивалась, удосконалювалась, вона все повніше та повніше віддзеркалювала світ, водночас закріплюючи у собі певні погляди суспільства, відображаючи соціальні стосунки у ньому. А погляди ці та стосунки, як ви вже знаєте, були патріархатні.

З часом вже мова починає впливати на свідомість людей, формувати їхнє мислення. Через те що і досі в мові зберігаються риси патріархатності, кожне нове покоління перебуває під їхнім впливом, сприймаючи їх уже як норму. У першу чергу це відбувається за допомогою гендерних стереотипів та використання гендерно асиметричних мовних форм. Про небезпечність гендерних стереотипів ви вже знаєте з попереднього параграфа. Не менш небезпечним є й використання гендерно асиметричних мовних форм.



Свідчення

Видатний англійський етнограф і історик культури Едуард Тайлор у книзі «Первісна культура» зазначав:

Під час вивчення мов у соціальному аспекті потрібно приділяти велику увагу теорії граматичного роду, бо «рання тиранія слова над людським розумом виявляється найпотужнішим рушієм міфологічного розвитку».

2. Гендерна асиметрія мови

Більшість мов формувалося в патріархатних суспільствах, де влада та соціальні пріоритети належали чоловікам. Це накладало відбиток на свідомість людей, на їхню культуру, духовні цінності і, без сумніву, на мову. Тому в її глибинах досі зберігаються риси патріархатності. Дослідження у різних мовах підтверджують: чоловік віддзеркалений у мові більш повно, різноманітно і нейтрально, а жінка – неповно і суб'єктивно. Тобто мова більш «пристосована» для відображення «світу чоловіків» і менш – для відображення «світу жінок». Ці властивості мови і названо гендерною асиметрією.

Термін «симетрія» відомий вам із курсу геометрії. Проте він уживається і в інших науках і позначає «пропорційність, повну відповід-



ність у розташуванні частин цілого». Гендерна асиметрія мови — це нерівномірність, «непропорційність» відбиття в самій мові (у лексиці, граматиці) особливостей жінок і чоловіків. Таке явище властиве різним мовам. У чому ж це виявляється?

3. Асиметрія значення чоловічого та жіночого роду

Перш за все це пов'язано зі значенням роду. Відмічено, що у всіх мовах, які мають граматичну категорію роду, існують «пріоритет» чоловічого роду. Наприклад, у всіх слов'янських мовах серед іменників більше за все слів чоловічого роду. Початковою формою прикметників, займенників вважають форму чоловічого роду. Більшість слів жіночого роду утворюються від слів чоловічого роду.

Ці якості притаманні й українській мові. Так, дуже часто слова жіночого роду утворюються від слів чоловічого роду: *він — вона, раб — раба (рабиня), сват — сваха, тесть — теща, родич — родичка, юнак — юначка, сусід — сусідка, брехун — брехуха*. Тобто форми чоловічого роду є первинними, а форми жіночого — наче вторинними.

Назви осіб чоловічої статі у формі чоловічого роду вживаються й щодо жінки: «*Вона — молодець, мудрець, геній, хвалько, підліток*». «*Вона — наш друг, ворог, кумир, свідок*». Слів жіночого роду для назв таких якостей в осіб жіночої статі немає. Але мова віддає перевагу формі чоловічого роду і тоді, коли для позначення жінок є слова жіночого роду. Це так звані родові іменники та займенники чоловічого роду, які означають жінку й чоловіка водночас. Зокрема, в реченні «*До мене підійшов студент з мого курсу*» іменник чоловічого роду «*студент*» означає «особу чоловічої статі, що навчається в університеті». Проте в реченні «*Кожен студент має писатися тим, що навчається в нашому університеті*» іменник «*студент*» не означає конкретну особу, а стосується усіх: і студентів, і студенток. Але у самому реченні «*студентки*» наче «непомітні».

Іменники за таким «поширеним» значенням використовуються у передачах радіо і телебачення, текстах реклами журналів і газет. Це можна чути у мові багатьох журналістів: «Сьогодні *гостем* програми була співачка...» або «Ганна Бойко — *переможець* нашого конкурсу» тощо. «*Ти не один!*» — заставка на телеканалі «1 + 1». І тільки до свята Восьмого березня з'явилась нова заставка — «*Ти не одна!*». Телевізійне шоу на цьому каналі має назву «*Найрозумніший*», проте перемагає в ньому не тільки *найрозумніший* хлопець, а й *найрозумніша* дівчина.

Міські, обласні, республіканські конкурси для вчителів (і вчительок!) називають «*Учитель року*», проте в них беруть участь не тільки чоловіки-вчителі, але й жінки-вчительки. До речі, професійне свято вчителів та вчительок — «*День учителя*», а свято лікарів, лікарок та медичних сестер — «*День медичного працівника*». Державні почесні звання теж частіше «помічають» чоловіків: «*Заслужений учитель*», «*Заслуже-*



ний діяч мистецтв», «Відмінник народної освіти», «Заслужений працівник сільського господарства». І є тільки два звання, яке «помічає» жінок, — це «Мати-героїня» та «Почесна доярка». Однак вони «ігнорують» татусів-героїв та чоловіків-доярів.

Родові іменники чоловічого роду використовуються й у множині. Зазвичай кажуть: «*Всі учні нашого класу успішно пройшли тестування з української мови*». Але в класі вчать не тільки учні, а й учениці. У багатьох школах викладають тільки вчительки, а їх називають «*учителі нашої школи*», хоч серед них немає жодного вчителя!

У крилатих висловах на кшталт «*Той, хто хоче, той досягне*», «*Той, хто шукає, той знайде*», узятих з поезії Івана Франка, утілено досвід, що стосується будь-кого — і чоловіків, і жінок. Проте для граматичного оформлення думки використовуються займенники чоловічого роду. Крім того, для позначення людини взагалі часто використовують займенник чоловічого роду «*він*». Але звернемося до прикладу. У Михайла Коцюбинського читаємо: «*Вони* вибігали з домів напоготові, з жінками, з дітьми, з клунками в руках». Тобто дорослого чоловіка можна не позначати власними найменуваннями, тоді як для жінок і дітей такі позначення обов'язкові.



Завдання 2.

Працюючи в малих групах, знайдіть у поданих нижче висловленнях гендерну асиметрію.

Кожен учень має сумлінно вчитися.

«Дорогий п'ятикласнику! Щоби зберегти своє здоров'я, ти маєш вчитися володіти собою та співчувати іншим. Намагайся бути гідним громадянином своєї країни!»

Дорогі вчителі! Щиро дякуємо вам за вашу невтомну й натхненну працю.

Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля...

Семінар було присвячено роботі вчителя.

Режим харчування школяра.

Медична картка хворого.

Молодший медичний персонал.

Син за батька не відповідає.

Один за всіх — усі за одного!



4. Гендерна асиметрія мови у назвах професій

Інша ознака гендерної асиметрії — назви професій, які існують тільки у формі чоловічого або жіночого роду. Тільки форму чоловічого роду мають назви престижних професій і посад, що протягом тривалого часу були недосяжними для жінок, а деякі й досі залишаються такими: *юрист, хірург, директор, менеджер, професор, диригент, депутат, міністр, президент*. Тільки форму жіночого роду мають назви непрестижних професій та низькооплачуваних посад: *педикюрша, манікюрниця, покоївка, прибиральниця*.

Цікаво, що навіть у тих сферах, де значну, а інколи навіть переважну, частину становлять жінки, їх називають за допомогою слів чоловічого роду: *викладач, бухгалтер, модельєр, стиліст, дизайнер, кухар* тощо. Сьогодні жінки також опановують ці професії, однак їх назви сприймають як такі, що стосуються насамперед тільки чоловіків. Деякі назви професій мають форму обох родів: *учитель — учителька, журналіст — журналістка, лікар — лікарка, директор — директорка*. Проте для офіційного позначення професії, посади людини вживаються іменники тільки чоловічого роду.

У деяких випадках назва професії має форми чоловічого й жіночого родів, але ці слова є різними за значенням, наприклад: *акушерка* — жінка з середньою медичною освітою, що має право самостійно надавати медичну допомогу при пологах; *акушер* — лікар-фахівець з акушерства; *майстриня (майстерниця)* — жінка-фахівець з якогось ремесла; *майстер* — той, хто досяг високої майстерності, досконалості в своїй роботі, творчості.

До останнього часу це виправдовувалося цілою низкою причин: суспільним поділом праці між чоловіками та жінками, перевагою чоловічої праці в колі відповідних посад і професій (*академік, прокурор, генерал, піп* і т.д.), відсутністю «ресурсів» у самій мові. Це означає, що в мові немає відповідних слів, що називають професії у формі жіночого роду, або нейтральних суфіксів для творення таких слів. У сучасному світі всі випадки гендерної асиметрії розглядають як прояви мовного сексизму.



Завдання 3.

Працюючи в малих групах, обговоріть, чому подані нижче слова віддзеркалюють гендерну асиметрію мови:

Вівчар — вівчарка

Матрос — матроска

Електрик — електричка

Нова прес-секретар Президента.



На роботу потрібні: сестра медична, сестра-господиня, швачка, економка, прибиральниця, покоївка, приймальниця, секретар.

На роботу потрібні: автоелектрозварник, адміністратор, бармен, водій, диспетчер, менеджер, ревізор, юрисконсульт, офіціант.

5. До чого веде гендерна асиметрія мови?

Зараз багато соціологів, психологів, лінгвістів наполягають на тому, що механізм «включення» позначень осіб жіночої статі у слова чоловічого роду не є «невинно»-граматичним. Використання, наприклад, родових іменників чи займенників у формі чоловічого роду, якщо йдеться про жінок, сприяє їх ігноруванню не тільки в мові, а й у суспільстві. Вони наче тільки «маються на увазі» чи «припускаються». Це як «посмішка Чеширського Кота» із казки про дівчинку Алісу.

А коли назви професій і посад жінок, насамперед престижні, існують тільки у формі чоловічого роду, це насправді виявляється найпотужнішим засобом впровадження до глибин свідомості думки про те, що жінки, які мають ці професії або посади, беруться «не за свою справу». Певно, це сильніше впливає на психіку людей і проникає в більш глибокі шари підсвідомості саме внаслідок своєї «непомітності».



Завдання 4.

Прочитайте наведену нижче ситуацію.

Батько й син потрапили в автокатастрофу, в якій батько загинув. Сина у важкому стані привезли до лікарні. Дитині терміново потрібна операція. Але хірург відмовляється оперувати хлопчика: «Я не можу нічого робити. Це мій син».

- Як ви можете пояснити ситуацію?
- Чому хірург відмовляється оперувати?

Багато з тих, хто чули цю історію, не могли одразу відповісти на ці запитання. Те, що хірург — жінка і мама дитини, їм просто не приходило в голову. Як, на вашу думку, чому?

- Обговоріть, чому вам було запропоновано це завдання.

6. Офіційні назви професій в українській мові

В українській мові в офіційно-діловому та науковому спілкуванні, у шкільних посібниках, у мовленні дітей та дорослих ще й досі перевага надається іменникам і займенникам у формі чоловічого роду. Назви

професій і посад жінок в офіційних документах частіше вживаються також у чоловічому роді. Наприклад, у Державному класифікаторі професій України⁷ (далі – ДКП) близько 7 тисяч назв професій, посад, занять подано у формі чоловічого роду. І тільки 38 назв професій – у формі жіночого роду: *акушерка, буфетниця, вишивальниця, вишивальниця* (текстильно-галантерейних виробів), *в'язальниця, в'язальниця* (текстильно-галантерейних виробів, трикотажних виробів і полотна), *ворожка, покоївка, завідувача машинописним бюро, каштелянка, килимарниця, мереживниця, манікюрниця, друкарка, молодша медична сестра, модистка, нянька, педикюрша, санітарка, секретар-друкарка, секретар-стенографістка, сестра медична, сестра-буфетниця, сестра-прибиральниця, сестра-господиня, головна медична сестра, стенографістка, прибиральниця, квіткарка, швачка* та ін. Ці професії та посади суспільство традиційно визнає «жіночими». Як правило, вони не мають високого соціального статусу.

З іншого боку, в ДКП перераховано досить велику кількість професій і посад у формі чоловічого роду, які в реальному житті вже давно стали переважно «жіночими»: *вчитель, журналіст, лікар, бібліотекар, контролер, методист, диспетчер, бухгалтер, поштар* та ін.

Чим вище соціальний статус професії або посади, тим частіше її назва вживається в чоловічому роді: *професор, архітектор, композитор, редактор, конструктор, менеджер, президент, міністр, диригент, депутат, ректор, посол, прокурор, адвокат, еколог, економіст, психолог* та ін. Тим самим «присутність» жінок у мовному просторі ретельно дозується. Деколи, хоча й значно рідше, обмежується і «присутність у мові» чоловіків. Це може траплятися під час набуття професійних навичок або працевлаштування. Наприклад, записи у дипломах та трудових книжках робляться відповідно до ДКП. Але професії *сестра медична, головна медична сестра, молодша медична сестра, сестра медична операційна* позначені у ньому тільки у формі жіночого роду. Хоча серед випускників середніх медичних навчальних закладів багато хлопців.

Відомі випадки, коли чоловікам відмовляли в прийомі на посаду бібліотекаря міської бібліотеки тільки тому, що це «жіноча» професія й у місті немає жодного чоловіка-бібліотекаря.



Завдання 5.

Прочитайте оголошення.

⁷ Державний класифікатор України (Класифікатор професій, ДК 003-95, видання офіційне, Держстандарт України, Київ 1995, чинний від 01.01.1996).



На постійну роботу потрібні

МИЙНИЦІ ПОСУДУ

Чоловіки/жінки до 40 років, приємної зовнішності, без шкідливих звичок.

Терміново потрібна **ДОГЛЯДАЛЬНИЦЯ**,

Чоловік із медичною освітою.

Дайте відповіді на запитання.

1. Які думки виникнуть у чоловіка, який прочитає ці оголошення?
2. Які думки виникнуть у жінки після прочитання цих оголошень?
3. Хіба тільки люди приємної зовнішності можуть бути працівниками мийницями чи мийниками посуду? Чи важливі такі додатки до оголошень?
4. У чому ви бачите прояв гендерної асиметрії мови? Яка його причина?
5. До чого це може привести?

7. Прояви гендерної асиметрії мови в текстах офіційних документів

Приклади гендерної асиметрії мови зустрічаються й у багатьох офіційних документах. Звернемось до деяких текстів законів України.

Мовою Закону



Закон України «Про пенсійне забезпечення»

Стаття 37.

Члени сім'ї, які мають право на пенсію в разі втрати годувальника

Право на пенсію в разі втрати *годувальника* мають непрацездатні члени сім'ї *померлого годувальника*, які були на його утриманні.

У тексті Закону України «Про пенсійне забезпечення» використовується тільки термін *годувальник*, але в багатьох випадках основним (або єдиним) *годувальником* у сім'ї є жінка. Використання терміна *годувальник* тільки в чоловічому роді певною мірою пояснюється словниковими тлумаченнями. У Новому тлумачному словнику української мови *годувальник* – 1. Той, хто утримує кого-небудь. 2. Той, хто годує і доглядає кого-небудь або готує їжу. *Годувальниця* – 1. Жінка, яка годує

груддю дитину. 2. Жін. до *годувальник*. Для слова *годувальник* значення «той, хто утримує кого-небудь» є основним, а для *годувальниця* – неосновним, опосередкованим.



Мовою Закону

Закон України

«Про державну допомогу сім'ям з дітьми»

Розділ V-А. Стаття 18-1

Якщо *одинок*а мати, *одинок*ий *усиновитель* (*вдова*, *вдівець*) уклали шлюб, то *за ними* зберігається право на отримання допомоги на дітей, які народилися чи були *усиновлені* до шлюбу, за умови якщо ці діти не були *усиновлені* чоловіком (дружиною).

У тексті Закону «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» зустрічається термін *одинок*а мати. У Новому тлумачному словнику української мови *одинок*а мати – це «незаміжня жінка, що має позашлюбну дитину». Терміна *одинок*ий батько в юридичній практиці не існує. Замість нього вживається описовий зворот «батько, який виховує дитину без матері». Деякі юристи пропонують створити новий, нейтральний термін *самотня мати* – «мати, яка виховує дитину без батька».



Мовою Закону

Кодекс про шлюб та сім'ю України

Стаття 104. Згода дитини на усиновлення

Для *усиновлення* потрібна згода *усиновлюваного*, якщо *він* досяг десятирічного віку.

Офіційного терміна *удочеріння* в українській законотворчій практиці досі не існує.

Таким чином, причини поширення мовного сексизму полягають не тільки в існуванні гендерних стереотипів, а й в обмежених чи не повністю використаних можливостях самої мови. Кожна мова має свій запас лексичних і граматичних ресурсів для подолання мовного сексизму, для більш повного та нейтрального віддзеркалення як «світу жінок», так і «світу чоловіків».

Перед закінченням уроків обговоріть



1. Що таке гендерна асиметрія в мові?
2. У чому ви бачите небезпеку існування мовного сексизму?



§ 12 – 13. Шляхи подолання мовного сексизму

Матеріали параграфів ознайомлять вас із досвідом різних країн щодо подолання проявів мовного сексизму, виявити ресурси української мови для його усунення.



Завдання 1.

Прочитайте діалог між героями художнього фільму:

- Це Катруся (показує фото). У минулому році її усиновили.
 - Удочерили.
 - Удочерили. Але правильно «усиновили».
- Як би ви прокоментували цей діалог?
 - Чому герої фільму виправляють одне одного?
 - Чи відомо вам, що в Україні 2008 рік було названо «Національним роком усиновлення»? Як ви ставитесь до такої назви?

1. Світовий досвід подолання мовного сексизму

Подолання ознак мовного сексизму, свідоме реформування існуючих норм з урахуванням гендерного компонента є частиною сучасної мовної політики багатьох країн.



Мовою фактів

У 1990 році Рада Європи прийняла рекомендацію про усунення сексизму в мові, в якій (рекомендації) визнав існування взаємозв'язку між мовою і соціальними настановами

в суспільстві. Рада Європи закликала учасників ЗМІ користуватися вільною від сексизму мовою. В багатьох країнах експерти розробляють спеціальні інструкції для працівників ЗМІ, в яких роз'яснюється важливість цієї проблеми.

Лінгвісти, враховуючи особливості кожної мови, пропонують конкретні рекомендації щодо поступової зміни існуючих мовних норм. Результати цих зусиль можна продемонструвати на прикладі англійської, німецької та інших мов.

Англійська мова

У 1974 році американська Національна Рада вчителів англійської мови (NSTE) випустила офіційний документ про звільнення англійської мови від дискримінаційних ознак — «Guidelines for Nonsexist Use of Language». У ньому пропонувалося в усіх сферах життя використовувати мову, вільну від сексизму (nonsexist language). Згідно з цим документом рекомендувалося:

- уникати узагальненого *man*, замість нього вживати *humanity, human, beings, people*;
- використовувати однакові позначення за професією для чоловіків і жінок: *chair, presiding officer, moderator, head, chairperson* (замість *chairman, chairwoman*), *fire fighter* (замість *fireman*), *police officer* (замість *policeman*) та ін.;
- після іменників *person, counterpart, individual* та ін., а також неозначених займенників *one* або *someone* вживати форму *he or she* (на письмі іноді *s/he*).

Зараз у США така норма є загальноприйнятою та визначається як «політично коректна». Її дотримуються на засіданнях ООН та Ради Європи, міжнародних зустрічах усіх рівнів, симпозиумах, конференціях, під час складання офіційних документів і в ЗМІ.

Наприклад, у газеті *The New York Times* (September 19, 2005) у статті «A Congressman Is Ready to Step Up in New Jersey» знаходимо: «*He was running an intense campaign against Rosa L. DeLauro, a congresswoman from Connecticut... When his slate knocked off three of Mr. Menendez's allies, he handed the congressman an embarrassing defeat*». Тобто, коли йдеться про конгресмена-чоловіка, вживається *congressman*, коли про жінку — *congresswoman*⁸.

На сайті офіційного державного друкарського агентства США (GPO — government printing office) інформація про повернення податку на прибуток подається таким чином: «*One can receive the EITC in one payment*

⁸ <http://www.nytimes.com/2005/09/19/nyregion/metrocampaigns/19menendez.html?ex=1128139200&en=941402a0bc70bf45&ei=5070&pagewanted=prin>



*at the end of the year when the participant files **his** or **her** taxes, or **one** may receive partial credit throughout the year directly through the participant's paycheck»⁹.*

Переклад: «Можна повністю повернути податок на прибуток наприкінці року, коли **він** або **вона** заповнюють форми про прибуток; або можна повертати податок частинами, додаючи суму безпосередньо до зарплатні». Підкреслимо, що в англійській мові займенник-числівник **one** (у значенні *кожний, будь-який*) не має роду, тобто використовується як нейтральний.

Німецька мова

У сучасній Німеччині проблемі номінації чоловіків і жінок за професією або посадою приділяють велику увагу. Передусім ідеться про «чоловічі» та «жіночі» суфікси. Для німецької мови було запропоновано:

- не вживати суфікс *-in* на позначення жінок за родом діяльності та професії: замість слова *Studentin* пропонувалося залишити форму *Student* на позначення осіб обох статей;
- прийнято офіційний документ про посади урядових чиновників, в якому назви посад, що мали до останнього часу суфікс чоловічого роду, було доповнено суфіксом жіночого роду, незалежно від того, про кого далі йдеться. Наприклад: «*Regierungsamtman*» — назва посади, яку обіймає чоловік, а *Regierungsamtfrau* — яку посідає жінка. До німецько-російського словника було внесено слово *Politikerin*, яке перекладається як *жінка-політик*.

Гадаємо, що така мовна політика Німеччини відіграла не останню роль у тому, що у 2005 році на посаду канцлера Німеччини була обрана жінка — Ангела Меркель.

Шведська мова

У шведській мові для позначення професій є слова з елементом *man*, наприклад: *tjänsteman* «службовець, чиновник», *rorsman* «стерновий». Голова або спікер парламенту шведською називається *talman* (дослівно «мова-чоловік»). Елемент *-man* досі не зовсім втратив зв'язок з поняттям *чоловік*, тому в офіційній обстановці назви наведеного типу пропонується замінювати іншими, нейтральними. Наприклад, депутат раніше називався *riksdagsman* — «парламент-чоловік», а тепер — *riksdagsledamot* — «парламент-член».

За старою традицією депутати мають звертатися до спікера *herr talman* — «пан спікер». Якщо цю посаду обіймає жінка, до неї звертаються *fru talman* — «пані спікер».

9 <http://permanent.access.gpo.gov/lps6620/resoukit.htm>



2. Кроки до подолання мовного сексизму в українській мові



Завдання 2.

Прочитайте речення із сучасних українських газет і журналів.

Шістдесят з лишком років творчої праці і більше чотирьох тисяч художніх творів віддала своєму народові Олена Кульчицька – народна художниця України.

Вона ж бо щодня твердить: «Олюню, ти одна мамина помічниця, мусиш вчитися на *лікарку* або *вчительку*, бо вчена людина завжди в пошані».

Вона була членкою Учительської громади, кружка ім. Ганни Барвінок при школі ім. Тараса Шевченка та культурно-освітньою *референткою* у відділі Союзу Українок.

Ми сидимо в дикторській кабіні на Хрещатику, 26, де *дикторка* Надія Подоляко із своїм колегою Віталієм Варенком час від часу виходять у прямий ефір з інформаційними повідомленнями.

Із 14 жінок-*редакторок* у Києві та Київській області фахову журналістську освіту мали 6, філологічну – 4.

- На що ви звернули увагу?
- Як ви можете це прокоментувати ?

Як ви бачити, слова *художниця*, *лікарка*, *вчителька*, *референтка*, *дикторка*, *редакторка* вільно вживаються в сучасній українській мові, особливо в розмовній і публіцистиці. Вони набувають статусу внормованих і рекомендуються до вживання такими відомими лінгвістами України, як Іваном Вихованцем, Катериною Городенською, Світланою Єрмоленко, Ніною Озеровою, Олександром Пономаревим, Юрієм Прадідом, Лесею Ставицькою, Олександром Тараненком та ін.

Гендерно чуйні норми поступово закріплюються в українській мові. Цьому сприяють її багаті та різноманітні лексичні та граматичні ресурси. Суфікси -к-, -иц-, -ниц-, за допомогою яких утворюються слова жіночого роду, «поступово позбавляються емоційно-експресивних відтінків», стають нейтральними: *авторка*, *агрономка*, *бригадирка*, *довідачка*, *лікарка*, *організаторка*, *вихователька*, *арматурниця*, *будівельниця* і под. Список таких слів постійно поповнюється. Наприклад, *прем'єрка* – про прем'єр-міністра України Юлію Тимошенко. Отже у творенні слів жіночого роду, які позначають жінок за професією, посадою, юридичним статусом, українська мова досить гнучка і не консервативна.



Завдання 3.

Нижче у формі чоловічого роду дано назви деяких професій. Напишіть їх у формі жіночого роду.

Вчитель, геолог, лікар, бандурист, організатор, пілот, електрик, вівчар, лектор, редактор, поет, директор, акушер.

Прокоментуйте результати вашої роботи.

Але й досі в офіційно-діловому та науковому мовленні перевагу надають формам чоловічого роду.



Свідчення

Відомий український лінгвіст професор Олександр Пономарів зазначає:

Перенесення рис офіційно-ділового мовлення в інші сфери робить мову сухою, незграбною, а то й не цілком зрозумілою. Отже, коли є жіночі відповідники до чоловічих назв професій, звань та посад, то їх треба широко вживати. Цей процес є живий.

Слова *авторка, аспірантка, дописувачка, журналістка, контролерка, лекторка, редакторка* та інші зафіксовані в словниках, цілком нормативні. Отже, їх можна і треба вживати: перед мікрофоном *журналістка Леся Чорна, ваша кореспондентка* взялася перевірити ці факти; *Софія Русова* – історик, педагог, *письменниця, викладачка, громадська діячка* і т. д.

Утворення жіночих відповідників до назв професій та посад чоловічого роду – природна властивість слов'янських мов, і нашій мові немає жодного сенсу цієї властивості позбуватися. Варто подивитися в цьому плані на інші слов'янські мови, наприклад на чеську, де іменники жіночого роду в назвах професій, звань та посад уживані далеко ширше, ніж у нас. Порівняйте: *docentka, doktorka, inženýrka, kapitánka, premiérka* і так далі.

Тому необхідно офіційно закріпити в сучасній українській мові етичні і комунікативні норми, які враховують гендерний компонент. Почати можна зі створення довідника української мови, в якому пропонуватимуться мовні форми, вільні від дискримінації та сексизму, як це вже зроблено в багатьох країнах.



Завдання 4.

Прочитайте рекомендації щодо подолання мовного сексизму:



- Уникайте відверто образливих для жінок і чоловіків висловів або таких, що змальовують жінку гіршою за чоловіка, і навпаки, чоловіка – гіршим за жінку.
- Уникайте тверджень, які закріплюють у мові та свідомості гендерні стереотипи. Наприклад: *Всі чоловіки – добрі керівники. Всі жінки – чудові виконавці. У чоловіків є хист до менеджерської діяльності, а у жінок – до викладацької.*
- Використовуйте гендерно симетричні форми звертання до груп людей різної статі. Наприклад: *Шановні ученики й учениці нашої школи! Шановні учасниці й учасники конференції! Вітаємо всіх вчителюк і вчителів із професійним святом! До уваги студентів і студенток першого курсу! Вельмишановні пані й панове!*
- Вживайте слова, які позначають людину за професією, посадою, видом занять, у жіночому роді, якщо йдеться про жінок, як в однині, так і в множині. Наприклад: *учителька, учительки; заступниця, заступниці; школярка, школярки.*
- Намагайтесь під час розповіді про чоловіків і жінок змінювати порядок слів у висловах. Наприклад, в одному реченні можна вжити: *Хлопці й дівчата нашого класу.* А в наступному: *Дівчата і хлопці добре підготувались до контрольної роботи.*
- А це місце ми залишили для порад, які ви можете запропонувати самі!

Бажаємо успіхів!



Перед закінченням уроків обговоріть

Які шляхи досягнення мовної коректності у спілкуванні ви можете назвати?



Після закінчення уроків

1. Знайдіть у художній літературі або в газетних, журнальних статтях вислови, які є прикладами гендерної асиметрії мови.
2. Передивіться оголошення про прийом на роботу. Знайдіть приклади мовного сексизму.



§ 14 – 15. Гендерні ознаки в українських художніх творах. Поява так званої «жіночої літератури»

Матеріал параграфа допоможе вам навчитися аналізувати приклади поширення та подолання гендерних стереотипів у художніх творах; набутти знань про роль жінок у літературній діяльності.



1. Гендерні стереотипи та гендерна асиметрія мови в художніх творах



Завдання 1.

Нижче наведені уривки із художніх творів. Познайомтесь з ними у такому порядку.

Прочитайте уривок 1. Обговоріть, як у ньому зображено упереджене ставлення до жінок і чоловіків, який вибрано шлях подолання такого стереотипу.

1.

- Як-таки можна тобі не слухать свого мужа? Він же старший в домі, він голова сім'ї.

- Нехай вибачає. Він старший, і я старша! Ми в цьому рівня.

- ... Марто! Ти еси жона його! Ти повинна покорятися йому, бо сам бог так велів: «жена да убоїться свого мужа», – так глаголе святе письмо. В домі повинен бути один старший. Двом старшим не можна бути.

- Я це, тату, давно знаю. А чи була ж наша небіжка мати у вас слугою? Чи не були ви рівні в домі?... (І. Нечуй-Левицький).



Прочитайте уривок 2. Обговоріть, як проявлена у діалозі гендерна асиметрія мови, яким чином її можливо подолати.

2.

— Та й те сказати: хіба ви люди?

- А що ж?

- Дівчина, чи панянка!

- А це не людина?

- Хіба ж ви не чували, що як ідуть самі чоловіки, то кажуть на них: «якісь люди йдуть»; а як буде між ними жінка, чи молодиця, то кажуть: «йдуть якісь чоловіки, і молодиця з ними, чи дівчина, чи баба».

- Та хіба ж не люди? — озвалась Галя.

— Хіба я кажу що? А люди своє знають... Мабуть, що не люди, а люди — тільки чоловіча стать (*А. Свидницький*).

Прочитайте уривки 3 і 4. Обговоріть, які гендерні стереотипи у них відображені, з чим, на вашу думку, це пов'язано, у чому небезпека таких поглядів.

3.

Взагалі мужчинам не варто вірити, а вам і надто. Вам он навіть любов уявляється в постаті якоїсь балерини (*Л. Українка*).

4.

Чоловіки до нас не ходять навіть у гості. Хіба що твій батько. Та йому відмовляють у чоловічих якостях. — Огидна безвольна баба! — Ганчірка в руках своєї матусі! — Мамій! (*Є. Кононенко*).

Прочитайте уривок 5. Обговоріть, як у діалозі проявлена гендерна асиметрія мови, яким шляхом можливо її подолати в українській мові. Наведіть свої приклади.

5.

Фомін насупився, зітхнув і, щоб перевести розмову, запитав:

- Дружина ваша, вона теж геологом працює?

- Так, — усміхнувся Александров, — справжня геологиня!

- Як це ви сказали — геологиня? — перепитав Фомін.

- То я навчився називати від студентів. Мені подобається, і, здається, так правильніше.

- Чому правильніше?

- Та тому, що в царські часи у жінок не було професій, і всі спеціальності називалися в чоловічому роді, для чоловіків. Для жінок же залишалися найнепрестижніші, я вважаю, напівпрезирливі: курсистка,



машиністка, медичка. І досі ми старими пережитками дихаємо, кажемо: лікар, геолог, інженер, агроном. Або доводиться додавати: жінка-лікар, жінка-геолог. Наче спеціаліст другого сорту, чи що... (І. Єфремов).

Після ознайомлення з цими уривками обговоріть:

- Чим корисним може бути такий розгляд художніх творів для читачів?
- Чим корисним може бути такий розгляд художніх творів для їхніх авторів?

2. Чи існує «жіноча література»?

Якщо ви переглянете зміст будь-якого посібника літератури, то складається враження, що беззаперечна першість у творенні художнього слова належить чоловікам. Утім, така відповідь навряд чи слухна, бо хоч з-поміж авторів творів красного письменства імена чоловіків і справді істотно переважають, але відповідь буде іншою, якщо візьмемо до уваги уснопоетичну словесну творчість. Так, дослідники-етнографи переконані, що переважну більшість ліричних пісень створили жінки. А якщо згадати про колискові, потішки, пісні, якими супроводжувалася господарська робота, виконувана здебільшого жінками, пісні про жінок й материнську долю, обрядову поезію, казки, то терези схиляються в бік народних мисткинь.

«Жіночою» літературою зазвичай називають усе створене в літературі жінками. Хоч термін є досить усталеним, і досі не загасає полеміка про жіночу творчість, тобто про здатність жінок нарівні з чоловіками створювати духовні твори високої естетичної якості. Водночас незаперечним лишається факт, що феномен так званої жіночої літератури формувався в межах жіночого руху XVIII – XIX століть в Західній Європі. Жорж Санд (Аврора Дюпен) (1804 – 1876), Джордж Еліот (Мері Анн Еванс) (1819 – 1880), Шарлотта Бронте (1816 – 1855), Джейн Остін (1775 – 1817) та інші жінки-письменниці відкрили новий світ: світ жінки, змальований самими жінками. У своїх творах письменниці пропонували суспільству не тільки нові теми, але й нові зразки поведінки, відстоювали право жінки на самостійний вибір, на самостійну долю. Поява жінок-авторок, які пишуть романи, де в центрі оповідання – жінка, що сама творить своє життя, започаткувало феномен «жіночої» прози.

Але й досі тема, що стосується жіночої творчості, як це не дивно, викликає гострі дискусії – від повного заперечення до беззастережного визнання цього культурного феномена. Чи не головним аргументом супротивників поняття «жіноча література» є твердження про те, що існує лише професійна або непрофесійна література, яку не можна поділити за ознакою статі.

**Завдання 2.**

Поділіться з вашими однокласниками й однокласницями своїми міркуваннями про те, чи вважаються поняття «жіноча література», «жіночий роман», «жіночі вірші», «жіноче кіно» коректними. Відповідь обґрунтуйте.

3. Славетна плеяда українських письменниць

В історії України можна знайти безліч прикладів, коли жінки поєднували родинні інтереси й інтереси держави, мудре виховання дітей й відстоювання національних ідеалів, самовіддану допомогу чоловікові й здобуття власного імені. Не всім жінкам це давалось легко, не всі відважувались змінити традиційні стереотипи щодо жіночої долі. Але для багатьох громадянок і патріоток своєї країни сенсом життя стала реалізація себе як особистості в освіті, мистецтві, науці, культурі й письменстві.

Так, у XIX столітті Пелагеї Литвиновій (1833 – 1904) вдалося зібрати й видати першу фольклорну збірку (1872). Марко Вовчок (Марія Вілінська-Маркович) (1833 – 1907) змогла зачарувати читачів і глибоким змістом, і щирими почуттєвими струнами, а також колоритними жіночими постатями – довірливими, люблячими, жертвними, але в своїй зовнішній покорі й тривожній недолі спраглими внутрішньої волі. Згадаймо такі твори, як «Інститутка», «Ледащиця», «Сестра», «Одарка», «Козачка», «Дев'ять братів і десята сестриця Галя», де зображено історію української жінки з народу.

Письменниці Наталя Кобринська (1855 – 1920), Олена Пчілка (Ольга Драгоманова-Косач) (1849 – 1930), Ганна Барвінок (Олександра Білозерська-Куліш) (1828 – 1911), Дніпрова Чайка (Людмила Березіна-Василевська) (1861 – 1928), Ольга Кобилянська (1863 – 1942), Леся Українка (Лариса Косач-Квітка) (1871 – 1913) похитнули тогочасні стереотипні уявлення про долю жінки, вони довели, що жіноче життя не вичерпується виключно сім'єю і кухнею, обов'язками матері й дружини. Авторки показували своїх героїнь сильними, спроможними на виклик суспільству. Такими були попадя Шумінська з новели «Дух часу» Н. Кобринської, подруги-студентки із повісті «Товаришки» О. Пчілки, Харитина з оповідання Г. Барвінок, Оксана з поеми «Бояриня» Л. Українки.

Активний літературний виступ українського жіноцтва змусив усе громадянство замислитися над їхніми творчими здібностями і духовними силами. Відомо, що українські письменники, критики, громадські діячі, такі як Іван Франко (1856 – 1916), Михайло Павлик (1853 – 1915), Осип Маковей (1867 – 1925), Михайло Драгоманов (1841 – 1895), високо оцінили професійні літературні здобутки українських письменни-



ць. Чоловіки-літературознавці відмічали у авторок високий художній рівень творів, глибоке знання історії, філософії, психології, наявність громадянської позиції у відстоюванні самобутності української мови, культури й традицій. «Доказом росту національної сили» України назвав Іван Франко появу в українській літературі XIX століття цілої плеяди жінок.

На відміну від країн Західної Європи поняття «жіноча література» не було притаманно українській культурі. Як митці, так і мисткині передусім створювали неповторну українську літературу. З цього приводу Леся Українка писала: «Наші критики ставлять в одну лінію і поетів і поетес, і літераторів, і літераторок; не знаю, як хто, а я не раз казала їм за це спасибі».

У XX сторіччі культурну традицію творчості й натхнення перейняли від попередниць Олена Теліга (1907 – 1942), Ліна Костенко, Соломія Павличко (1958 – 1999). Їх твори є класикою сучасної української літератури, яка і зараз поповнюється іменами Оксани Забужко, Євгенії Кононенко, Ірини Жиленко, Тамари Коломієць, Катерини Мотрич, Галини Пагутяк, Оксани Пахльовської, Марини Гримич. Кожна з них, разом з письменниками-чоловіками, гідно представляє українську літературу початку XXI століття.



Завдання 3.

Прочитайте вірші.

Мужчинам

Не зірвуться слова, гартовані,
як криця,
І у руці перо не зміниться на спис.
Бо ми лише жінки.
У нас душа криниця,
З якої ви п'єте: змагайся і кріпись!

І ми їх даємо не у залізнім гімні,
У сріблі ніжних слів, у вірі
в вашу міць.
Бо швидко прийде день і у завісі
димній
Ви зникнете від нас,
мов згряя вільних птиць.

Ще сальви не було, заревли
гармати,
Та ви вже на ногах. І ми в останній раз
Все, що дає життя іскристе і багате,
Мов медоносний сік, збираємо для вас.

Гойдайте ж кличний дзвін
Крешіть вогонь із кременів!
Ми ж, радістю життя вас
напоївши вщертъ, -
Без металевих слів
і без зітхань даремних
По ваших же слідах
підемо хоч на смерть!

Олена Теліга

Жінко!
 Ти, що сказала чоловікові:
 «Я ж така вільна, як і ти,
 І я хочу жити,
 Хочу бути громадянкою!...»
 Ти, що оголосила війну
 Рогачам, горшкам і праникам,
 Що кинула в світі
 Гасло бунту,
 Що сказала:
 «Жінка може бути професором,
 Жінка може бути політиком,
 Жінка може бути генієм!»
 Не могу писати про тебе інакше,

Бо ти бунт...
 А в ній — радість.
 ...Я становлюсь навколішки перед
 Твоїм непереможним рухом
 І кажу за тобою:
 «Жінка також вільна, як і я,
 І вона хоче жити,
 Хоче бути громадянкою.
 Жінка може бути професором.
 Поетом,
 Політиком,
 Жінка може бути
 Генієм!
 Слава жінці!»

Володимир Сосюра

Розкажіть про свої враження від прочитаного.

1. Як зображає жінку поетеса, а як поет?
2. Знайдіть рядки, де, на вашу думку, є приклади гендерних стереотипів. Обґрунтуйте вашу точку зору.



Завдання 4.

Прочитайте уривок з історичного роману у віршах
 Ліни Костенко «Маруся Чурай».

Мати Гриця:
 Хіба то дівка? То ж таки ледащо.
 Усе б співала. Боже упаси!
 Ми вже й без неї з'їхали ні на що,
 А з нею геть вже зійдемо на пси.
 Та й не сказати, — що вона співає?
 Сама собі видумує слова.
 Таких дівок на світі не буває,
 Хіба для цього дівці голова?
 Які там «Засвіт встали козаченьки»?
 А цілий полк співає. Дивина.
 Це щось для дівки, сину, височенько.
 Не вірю, щоб складала це вона.
 Бо людські, сину, невістки і дочки
 Співали зроду, сину, і тепер:
 «Посіяла огірочки»
 Та «Натіпала конопель»,



«Йшли корови із діброви»,
«Нащо мені чорні брови», -
А про любов, походи та лабети —
На це дівкам не вчеплено кебети.

Обговоріть разом такі питання:

1. Яка думка Грицевої матері щодо заняття Марусі Чурай? Про що свідчать її слова?
2. У чому трагізм життя жінки — поетеси?
3. Яку проблему українського суспільства порушує Ліна Костенко у своєму романі?



Завдання 5.

Прочитайте уривок із новели Євгенії Кононенко
«Нема раю на всій землі...»

У Гелени з Артемом така довга пам'ять кохання, їх єднає дуже-дуже багато. І не тільки сонячна радісна юність. Коли тільки-но почалися зміни, і все полетіло в прірву, Артемові пощастило влаштуватися в експедицію в Росію, він від'їздив надовго, проте завжди повертався з грошима. Всі навкруги рахували копійки, а вони жили більш-менш, бо хороші фахівці завжди виживають. А потім усіх неросіян з експедиції вигнали, мовляв, маєте незалежність, ну й сидіть собі, і Артем прийшов до неї чорніший ночі, і хіба вона могла йому щось сказати? Тоді також за вікном ішов сніг. Як зараз. І син, тоді ще з дитячим голосом, сидів над уроками у вітальні. А Гелена з Артемом обнялися, як ніколи, міцно. І тремтіння їхніх обіймів говорило, що усі біди світу можна побороти, якщо Чоловік і Жінка разом..

- Які думки у вас викликав уривок?
- Які людські якості, на думку письменниці, можуть сприяти порозумінню між жінкою й чоловіком?



Перед закінченням уроків обговоріть

1. Чи правомірно, на вашу думку, ставити питання про те, чий внесок у світову літературу, жінок чи чоловіків, є вагомий? Чи існують точні вимірники для визначення такого внеску?
2. Чи залежить художній рівень літературного твору від того, перу жінки чи чоловіка він належить?
3. Чому, на ваш погляд, українській літературі не притаманно поняття «жіноча література»?



Після закінчення уроків

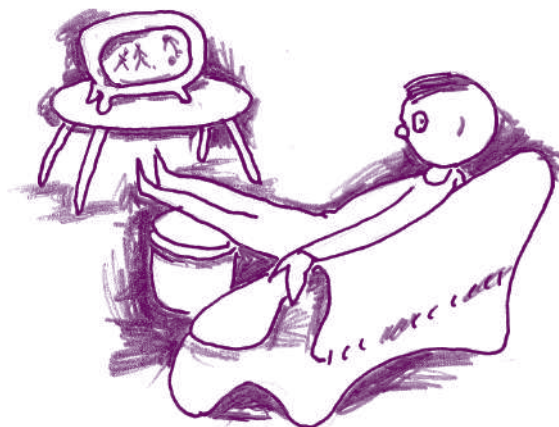
1. Перегляньте вашу домашню бібліотеку. Твори яких українських та іноземних письменниць ви у неї знайшли? Розкажіть у класі про ті, що найбільш вам подобаються.
2. Підготуйте виступ у класі про життя та творчість однієї з українських письменниць XIX чи XX століття, про яку ви дізналися у цьому параграфі.



§ 16 – 17. Роль засобів масової інформації (ЗМІ) та реклами у формуванні гендерно обізнаного та чуйного світогляду

Матеріал параграфа допоможе вам аналізувати інформацію, яку подають ЗМІ, з точки зору поширення або подолання гендерних стереотипів, а також визначити роль реклами у закріпленні чи переборенні стереотипів.

1. Гендерні стереотипи у засобах масової інформації



Завдання 1.

Нижче дано уривки з матеріалів українських газет і журналів. Познайомтесь з ними у такому порядку.

Прочитайте уривок 1. Обговоріть, як розуміють педагоги спеціалізованого ліцею особливості виховання хлопчиків. Яким гендерним стереотипам вони відповідають? Як до цього ставиться автор статті? Висловіть свою думку щодо змісту уривка. Які можливі небезпеки ви бачите в ньому?

Цю інформацію ви зможете використовувати, коли будете обговорювати проблеми освіти (Розділ III).

1.

Виховання хлопчиків — справа нелегка і нервова. Хто з учителів не записував у хлопчачі щоденники «розбив скло у класі», «відлупцював однокласника», «смикав дівчаток за коси»? Зробити з 13-річного хлопчика справжнього чоловіка і джентльмена обіцяють спеціалізовані ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою. Урочистий напівморок просторого холу, величезні дзеркала на колонах і дух піввікової історії



в повітрі — якщо не надихають, то принаймні приструнять будь-якого малюка чоловічої статі.

Газета «День»

Прочитайте уривок 2. Обговоріть, як розуміють педагоги пансіону особливості виховання дівчат. Яким гендерним стереотипам вони відповідають? Як до цього ставиться автор статті? Висловіть свою думку щодо змісту уривка. Які можливі небезпеки ви бачите в ньому?

Цю інформацію ви зможете використовувати, коли будете обговорювати проблеми освіти (Розділ III).

2

Тут ви не почуєте крику й метушні, без чого неможливо уявити жодну звичайну школу. Увесь секрет у тому, що тут виховують справжніх леді. Головна родзинка пансіону — це естетичне виховання. Дівчатка знають правила етикету назубок. Наприклад, сідаючи, леді не повинна озиратися, а стілець має відчувати ніжкою. А виходити з машини, а наші леді всі на машинах, потрібно відразу двома ногами. Проте це мала частина того, що викладають ученицям у пансіоні. Наприклад, у їдальні дівчатка кожного дня вдосконалюють уміння правильно поводитися за столом.

Газета «День»

Прочитайте уривок 3. Обговоріть, який гендерний стереотип пропагує автор статті. Висловіть свою думку щодо змісту уривка. Які можливі небезпеки ви бачите в ньому? Розкажіть про своє ставлення, ставлення батьків та родичів до народження дитини (дівчинки чи хлопчика) у вашій родині або у родині ваших друзів.

Цю інформацію ви зможете використовувати, коли будете обговорювати роль батька у вихованні дитини (Розділ IV).

3

Відомо, що претензії до статі майбутньої дитини найчастіше висуває саме тато. Адже це, на думку молодого батька, продовження його самого. Вельми рідко можна зустріти чоловіків, які мріють мати дівчинку.

Журнал «Пані»

- Розкажіть про свої враження від прочитаного.
- Які висновки можна зробити?

У сучасному суспільстві засоби масової інформації є тією інстанцією, яка вирішує, що є вартим публічної уваги, а що — ні, кому надавати слово, а кому — ні, які події висвітлювати і як саме. Таким чином,



ЗМІ мають значні можливості впливати на свідомість людей, встановлюючи для них певні цінності, норми та зразки.

Для більшості сучасних українських ЗМІ ще і досі є доволі поширеним стереотипне висвітлення суспільних ролей та образів жінок і чоловіків, дівчаток і хлопчиків. У них зберігається тенденція зображувати чоловіків через їхні здобутки, а жінок — через зовнішність і стосунки з чоловіками. Зокрема, автори статей про відомих жінок-політиків, економістів, культурних діячок, спортсменок зазначають їхній сімейний стан, кількість дітей, згадують їхню зовнішність, одяг, прикраси. Їх називають «чарівними», «привабливими», «вродливими». Проте важко уявити подібні висловлювання на адресу чоловіків. Навпаки, їх описують як «сильних», «розумних», «професійних». У статтях про відомих чоловіків ідеться головним чином про їхні професійні якості, успіхи в політиці й бізнесі, захоплення: автомобілі, подорожі, спорт.



За своїми характерами й інтересами жінки та чоловіки наче протиставляються одне одному. Для цього журналісти використовують газетні штампи: «сильна стаття», «сильна половина людства» і «слабка стаття», «чарівна стаття», «слабка половина людства».



Завдання 2.

Прочитайте уривок із статті «Українська ланч-конференція в Давосі».

Гості ланчу були одягнені у стилі «дорога простота». Костюми з тонкої вовни й легкі шовкові шийні хустки на дамах. Дорогі темні костюми й вишукане взуття на представниках сильної половини суспільства.

Газета «Факти»

- Обговоріть, які гендерні стереотипи нав'язують автори статті читачам. За допомогою яких прийомів (слів, зворотів) вони цього досягають?

По-різному зображені жінки й чоловіки в рубриках новин. Героями політичної та економічної інформації є майже без винятку чоловіки. Тоді як жінкам присвячено матеріали, де йдеться про сім'ю, дітей,



здоров'я, моду тощо. Частіше вони згадуються як «дами», чийсь дружини, дочки, помічниці, асистентки.



Завдання 3.

Ознайомтесь з висновками соціологів.

Соціологічні дослідження показали, що у випусках теленовин жінки потрапляють у кадр у 7,5 раза менше, ніж чоловіки.

- Поясніть, чому так сталося?
- Яка інформація більше висвітлюється журналістками, а яка — журналістами? Для цього проаналізуйте такі інформаційні блоки (газет, журналів, програм телебачення), як політика, спорт, соціальні проблеми, медицина, сім'я тощо.

Відтворення патріархатних стереотипів у ЗМІ відбувається свідомо. Образ сильного чоловіка має переконати людей у тому, що тільки такі чоловіки можуть бути на чолі держави й у парламенті, обіймати високі посади, керувати заводами, фабриками, фірмами, університетами. Тільки вони можуть розумно розпорядитися грошима, прийняти відповідальне рішення. «Слабким» жінкам усе це не під силу. Їм можна довірити тільки домашнє господарство й виховання дітей. Жодній жінці не цікаві державні проблеми. Всі вони опікуються тільки своєю зовнішністю, зачіскою, одягом, взуттям.



Завдання 4.

Прочитайте уривок із статті газети «Факти».

«... Депутат ВР України розмістилась на м'якому шкіряному дивані серед журналістів. На ній була сукня кольору слонов'ячої кістки (чи бризок шампанського?) з доволі глибоким круглим вирізом і виложистим комірцем. Вона висловлювала свої прогнози щодо подальшого розвитку політичної ситуації в країні. До зали, де зібрались уже практично всі депутати, вона явно не поспішала. Журналісти не дуже уважно прислуховуються до її прогнозів. Більш уважно вони вивчали її приголомшливий наряд: її модну срібну брошку в формі квітки з невеликими чорними й білими перлинками, також довге світле хутро невідомого звірка, який облямовує коротеньку накидку з висвітленого котика. Хутро, але чорне, прикрашало і чорні лакові туфлі на високих підборах.

Пізніше поруч з журналістами її змінив інший депутат, одягнений у добротний костюм сірого кольору. Незабаром до нього приєднався його колега по фракції, який також надає перевагу класичним костюмам темно-сірого кольору.



Для всіх членів одної з фракцій були пошиті білі светри з партійною символікою. Светри зроблено на замовлення, причому не з горловиною під саму ший, а з вирізом. Це дуже зручно: чоловіки можуть одягти під светр сорочку з краваткою, а жінки — нічого не одягати, а лише приколотися модну брошку та продемонструвати красоти свого декольте».

Газета «Факти»

1. Розкажіть, який образ жінки-депутата створили автори статті.
2. Що ви дізнались про її інтереси, про ставлення до своєї роботи в парламенті?
3. Як до неї ставляться журналісти?
4. У статті жінки й чоловіки протиставлені одне одному. На основі чого можна дійти такого висновку? З якою метою це зроблено?

Тиражування в ЗМІ образів «сильного чоловіка» і «слабкої жінки» не є таким безпечним, як може здатися на перший погляд. Не тільки діти, але й дорослі, сприймаючи та засвоюючи запропоновані «норми», починають дотримуватися їх, підпорядковувати всі свої думки, вчинки до нав'язаних ЗМІ ідеалів. Це, в свою чергу, може впливати на виховання дівчат і хлопчиків, на відносини між жінками та чоловіками. Ці стереотипи виштовхують багатьох жінок із політичного й економічного життя суспільства, залишають за ними тільки традиційну роль домашньої господарки.

Хто в цьому зацікавлений? У першу чергу — люди, які стоять при владі, обіймають високі посади, але бояться їх втратити. Поширення гендерних стереотипів про «сильних» чоловіків і «слабких» жінок — один із способів утримати владу і все, що з нею зв'язано: право вирішувати долю інших людей, отримувати високі доходи, мати незалежність, доступ до матеріальних і фінансових ресурсів. І, звичайно, повноваження контролювати ЗМІ.

Зараз вам зрозуміло, чому деякі журналісти, залежні від влади тої чи іншої людини, всіма способами підтримують міф про те, що «сильна влада — це тільки сильний чоловік».

2. Гендерні стереотипи в рекламі

Давайте пройдемося вулицями будь-якого міста, маленького або великого, і подивимось навколо. На всіх щитах, плакатах, у вітринах крамниць — повсюди нас зустрічає реклама. Вона займає собою величезну частину сучасного інформаційного простору. Разом з радіо й телебаченням реклама входить у кожний дім. Ми знаходимо її у своїх пош-



тових скриньках. Вона розміщується на сторінках усіх газет і журналів. У чому ж мета такої «навали».

Усяка реклама інформує, пропонує або нагадує. Але головна її мета – змусити нас щось купити: товар чи послуги. Тому товари необхідно презентувати в найвигіднішому світлі й зробити це так, щоби люди звернули увагу на них. Для цього у творців реклами є свої способи. Але вони прямують найлегшим шляхом.

Відомо, що досі в українському суспільстві стереотипні погляди на соціальні ролі жінок і чоловіків залишаються ще вельми поширеними і досить сталими. Саме до людей із такими поглядами й звертається реклама. В ній експлуатуються звичні образи жінок і чоловіків. Частіше це два-три найпоширеніших гендерних стереотипи.

Зазвичай тільки жінка – «мати» рекламує товари для дітей і дитяче харчування. Жінка – «дружина, господиня, мати» – рекламує пральні порошки, миючі й очишувальні засоби, продукти харчування:

З турботою про малюка
Мрії здійснюються. Мрії господарки
Уже 36 мільйонів борщів зварено українськими господарками
із цією заправкою

Персонажі таких реклам – жінки-господарки й члени її родини, які сидять і чекають, поки вона все приготує й подасть на стіл. Жінка- «хазяйка» рекламує побутову техніку:

Мені без твоїх ідей неможливо
Вдома я перетворююсь на посудомийку...

Стереотип «Жінка має бути вродливою» обігрується в рекламі косметики, парфумерії, засобів по догляду за волоссям, ювелірних прикрас. Така реклама не тільки пропонує ці товари, а й нав'язує думку про те, що жінка має любити себе, вміти подбати собі й чоловікам, бути марнотратницею грошей, які їй (до речі!) дає чоловік, дозволяти собі дорогі престижні речі:

Якщо ви себе любите...
Я надзвичайна
Забудь про все, крім себе
А що робиш ти, щоб бути бездоганною?
Подбай про себе!
Віддайся пристрасті вогких ароматів!



А от образи чоловіків у рекламі ще менш різноманітні. Це завжди впевнені у собі чоловіки, які вміють добре працювати та весело відпочивати. Вони рекламують автомобілі, банки, чоловічу парфумерію, перед ними не може встояти жодна жінка.

Одяг для сильних і незалежних

Все в твоїх руках

Упевнений в подиху — упевнений в собі

Це пиво допомагає саме чоловікам знайти справжнього друга:

«Дружба, як вона є».

Отже, реклама стає одним із шляхів поширення стереотипів у суспільстві й ще більше закріплює їх. Вона диктує людям, як їм поводитись, дає взірці «доброї» поведінки, нав'язує «норми», яким потрібно відповідати. Але, на жаль, це лише прояви лицемірства тих, хто її створює, як щодо жінок, так і щодо чоловіків. З одного боку, реклама немов з повагою ставиться до жінки: вона мати, господиня, дружина. Але ця повага визначається лише тим, який товар вона рекламує. Якщо до товару потрібно привернути особливу увагу, викликати навіть скандальний інтерес, то про повагу одразу забувають і жінку на рекламі безсоромно роздягають. Демонстрування оголеного людського тіла залишається серйозною проблемою сучасної української реклами.

Завдання 5.



Дайте відповіді на запитання.

1. Як ви думаєте, чому на обкладинці журналу оголена дитина рекламує молочну кашу?
2. Чому, на ваш погляд, оголена жінка рекламує магазин будівельних матеріалів?
3. Як ви думаєте, чому молодий хлопець у плавках з мавпочкою рекламує розпродаж побутової техніки перед Різдвом?
4. Як ви ставитесь до таких реклам? Запропонуйте власні варіанти реклами подібних товарів, позбавлені гендерних стереотипів.

Особливо небезпечно для морального здоров'я суспільства, коли товар рекламується з використанням дискримінаційного стереотипу «жінка є сексуальний об'єкт». Ця практика, на превеликий жаль, залишається дуже поширеною.

**Завдання 6.**

Опрацюйте в малих групах наведену нижче ситуацію:

Один із редакторів журналу при укладанні договору з рекламною агенцією наполягає на тому, що на сторінці з рекламою автомобіля повинна бути зображена молода дівчина в купальнику.

Рекламна ж агенція зобразила авто та родину, яка готується вирушити у подорож.

Редактор заявив, що його такий сюжет не приваблює, позаяк він закоренілий холостяк.

- Які б аргументи ви навели на місці представника рекламної агенції на користь вашого варіанта реклами?

Чому це відбувається? У швидкому продажі товарів зацікавлено багато людей. Це й виробники, й постачальники, й продавці. Їм допомагає реклама. Тому за кожною рекламою приховано численні фінансові інтереси, тобто великі гроші. У гонитві за прибутком люди часом нехтують моральними цінностями.

А представники ЗМІ, погоджуючись розмістити на своїх шпальтах чи телеканалах дискримінаційний сюжет або текст, укладаючи договір і отримуючи за це кошти, часто прикриваються тим, що, мовляв, «редакція не несе відповідальності за зміст реклами». Але це не може бути їхнім виправданням.

У більшості країн Європи реклама, що містить упереджене, стереотипне зображення жінок і чоловіків або використовує сексуальний образ жінок та їх тіла, забороняється тому, що порушує законодавчу норму рівноправності. Є такі закони і в Україні. Зараз потрібно зробити все, щоб вони функціонували.

**Мовою Закону****Закон України «Про захист суспільної моралі»**

Стаття 2: ...Виробництво та обіг у будь-якій формі продукції еротичного характеру та продукції, що містить елементи насильства та жорстокості, дозволяється виключно за умови дотримання обмежень, встановлених законодавством.

Забороняється виробництво та розповсюдження продукції, яка: принижує особистість, є проявом знущання з приводу фізичних вад; пропагує наркоманію, токсикоманію, алкоголізм, тютюнопаління та інші шкідливі звички...

**Завдання 7.**

Обговоріть у класі, які гендерні стереотипи використовують в кожній із таких реклам:

Причаровуйте одним поглядом!
Ти обрав – світ підтримав!
Справжність у кожному із нас!
Волосся оживає в наших руках
Перший крок назустріч собі – живи на повну!
Чи правда – ми зірки? Але ми сяємо!
Наш порошок вітає зі святами всіх супермам
Любов у кожному дотику

3. Сучасні ЗМІ та реклама мають бути вільними від гендерних стереотипів

Останніми роками українське суспільство суттєво змінюється. Після проголошення незалежності Україна конституційно визначила себе демократичною, вільною, правовою державою. І якщо держава оповістила про демократизацію всіх інститутів влади, всього життя суспільства, то вона має створити рівні умови для самореалізації всім своїм громадянам і громадянкам. Значну роль у цьому процесі відіграють ЗМІ.

Українські ЗМІ не повинні відображати власні погляди та переконання, піддаючись впливу з боку політиків, а навпаки, вони мають висвітлювати інформацію об'єктивно та достовірно. Це стає можливим тільки при їхній повній реальній самостійності, незалежності та свободі дій, що вирішується на законодавчому рівні.

**Мовою Закону****Закон України про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків**

Стаття 11: Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків проводить інформаційно-роз'яснювальну роботу в засобах масової інформації, організовує проведення просвітницьких заходів з питань забезпечення гендерної рівності.

Сучасні журналісти повинні навчатись усього нового і корисного, усвідомлювати і враховувати гендерні питання вже на етапі збирання інформації, паралельно й об'єктивно представляти як жінок, так і чо-



ловіків. Не має бути упереджень щодо їхнього місця й ролі у сім'ї, освіті, професійній діяльності, економіці, політиці, культурі. Тому треба виховувати у собі громадянську позицію, не боятися відкривати нові теми та проблеми, формувати суспільну думку, вільну від гендерних та інших соціальних стереотипів. Адже високе покликання журналістів – відстоювати та захищати ідеали рівності та соціальної справедливості.



Завдання 8.

Прочитайте уривки з публікацій українських журналів.

Познайомтесь з ними у такому порядку.

Прочитайте уривок 1. Який гендерний стереотип щодо жінок і чоловіків нав'язується в ньому? Чи повністю позбавлена стаття стереотипних поглядів? Які газетні штампи у ній зустрічаються?

1.

Останнім часом руйнуються стереотипи щодо жіночих і чоловічих професій. І багато занять, які донедавна вважалися чоловічою прерогативою, нині успішно опановують представниці слабкої статі. Не секрет, що жінки досить успішні в суто чоловічих професіях, а часом і перевершують їх. Ми в жодному разі не претендуємо на приниження ролі чоловіків у сучасному суспільстві. Наші розповіді – про жінок, які зробили неординарний вибір.

Журнал «Вона»

Прочитайте уривок 2. Яку нову тему відкриває журналіст? Наскільки, на вашу думку, вона важлива? Цю інформацію ви зможете використовувати, коли будете обговорювати роль батька у вихованні дитини (Розділ IV).

2.

Із інтерв'ю з ведучим телеканалу «1+1»

Впродовж вагітності дружина декілька разів запитувала, чи піду я в пологову залу разом із нею. Дякую Богові, що допоміг мені опанувати себе й бути поруч із нею в найвідповідальнішу мить життя. Звісно, для цього потрібні певні зусилля, але винагорода варта їх: коли інші чоловіки нервують під стінами пологового будинку, жадібно ловлять слова медсестри, ти вже тримаєш своє дитя на руках. Крім того, це так зміцнює почуття до дитини, жінки, родину загалом. Народжувати потрібно разом!

Журнал «Вона»



Прочитайте уривок 3. Обговоріть, які погляди висловлюють автори? На які проблеми звертають вони увагу? Чому? Яка, на вашу думку, мета цієї публікації?

Цю інформацію ви зможете використовувати, коли будете обговорювати проблеми працевлаштування (Розділ III) та українського законодавства щодо рівності жінок та чоловіків (Розділ IV).

3.

Виникає питання: а як же, власне, захищаються наші з вами права? Розпочнемо з того, що гендерна рівність гарантується нам Основним Законом нашої держави. У Конституції говориться: «Усі люди є вільні та рівні у своїй гідності та правах». І на папері наче ніхто й не розмежовує чоловіків і жінок, називаючи всіх однаково — громадянами. А в житті все інакше. При прийомі на роботу безперечно перевагу надають громадянинові, а жінку (тобто громадянку) якщо й візьмуть, то на меншу зарплату. І мотивують роботодавці це тим, що, мовляв, чоловік не піде в декретну відпустку, а жінка не встигне освоїтися на новій роботі, як уже збирається народжувати дитину. Усе, годі скаржитися, давайте розглянемо наші права. Існує Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», прийнятий у 2005 році, яким навіть у оголошеннях про вакансії забороняється «пропонувати роботу лише жінкам або чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей».

Журнал «Вона»



Завдання 9.

Об'єднайтесь у три групи. Кожна група отримує завдання — придумати рекламу будь-якого товару. Одна група має прорекламувати товар, використовуючи традиційні гендерні стереотипи; друга — створити гендерно нейтральну рекламу, в якій не акцентовано увагу на жіночих і чоловічих уборах; третя створює рекламу товару у гендерно чуйному дусі, позбавлену стереотипних поглядів на жінок і чоловіків. Рекламу можна зобразити малюнком, колажем або розіграти в ролях.

Після 15-хвилинної підготовки кожна група презентує свою рекламу.



Після презентацій обговоріть:

1. Які види реклами ви побачили? Чим вони відрізнялися?
2. Який «реklamний ролик» було створити легше? Який важче? Чому?
3. Для чого ви виконували це завдання?



Перед закінченням уроків обговоріть

1. Чи насправді ЗМІ та реклама мають серйозні важелі для позитивного або негативного впливу на гендерну свідомість людей?
2. Наведіть конкретні приклади такого впливу.



Після закінчення уроків

1. Знайдіть у газетах, журналах, радіо-, телепрограмах, рекламі приклади поширення гендерних стереотипів.
2. Знайдіть у газетах, журналах, радіо-, телепрограмах, рекламі приклади, позбавлені гендерних стереотипів.
3. Напишіть для шкільної газети або стіннівки статтю, кореспонденцію щодо небезпечності існування гендерних стереотипів у суспільстві.



РОЗДІЛ III

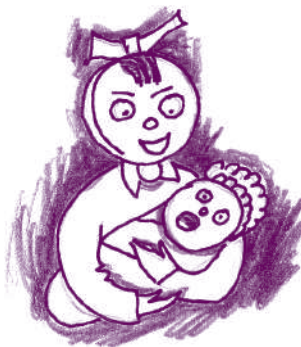
ДЕ І ЯК ВИЯВЛЯЮТЬСЯ ҐЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ

§ 18. Сучасна родина і поділ домашньої праці

Матеріал параграфу познайомить вас з типами праці, допоможе визначати відмінності між оплачуваною та неоплачуваною працею, виявляти позитивні наслідки для всієї родини ґендерно справедливого розподілу сімейних обов'язків.



МАМА



ТАТО

1. Оплачувана та неоплачувана праця



Завдання 1.

Прочитайте ситуацію та обговоріть її:

Фермер на прийомі у лікаря

- Ким ви працюєте?
- Я – фермер.
- У вас є діти?
- Слава Богу, народилося 15, вижило 9.
- Ваша жінка працює?
- Ні, вона сидить дома.
- Зрозуміло. Як вона проводить свій день?
- Вона встає о 4 ранку, приносить воду і дрова, топить піч, готує сніданок і прибирає в хаті та на дворі. Потім вона йде на річку і пере. Далі йде з молодшими дітьми торгувати на базар. Потім вона купує все необхідне для дому і готує обід.



- Ви обідаєте дома?
- Ні, жінка приносить мені обід в поле, це приблизно за 3 кілометри від хати.
- А потім?
- Вона залишається зі мною, прополює бур'ян, а потім поливає город.
- А що Ви робите?
- Я мушу йти в село обговорити справи й випити з друзями.
- А потім?
- Повертаюся додому на вечерю, яку приготувала жінка.
- А після вечері вона лягає спати?
- Ні, я лягаю спати, а вона години до десятої закінчує справи по господарству.
- Здається, Ви казали, що ваша жінка не працює?
- Звичайно, не працює. Я ж казав вам — вона сидить дома.

1. Які думки виникли у вас після прочитання?
2. І жінка, і чоловік працюють, але чим відрізняється їхня робота?
3. Зробіть список (перелік) того, що робить жінка, та того, що робить чоловік протягом дня.
4. Які види робіт вони виконують? Чи можна визначити, у кого з них різноманітніша і складніша робота?

В гендерному аналізі вирізняють три основних види праці: *продуктивну, репродуктивну і спрямовану на благо громади*.

Праця, яка передбачає виробництво різноманітної продукції (машин, одягу, побутової техніки, продуктів харчування тощо), організацію сфери послуг, називається *продуктивною*. Така праця оплачується і соціально захищається (сьогодні разом це називається соціальним пакетом). Наприклад, людина отримує відпустку, лікарняний, пенсію, забезпечується низкою пільг, таких як відпочинок у санаторії, безплатний проїзд у транспорті тощо.

Виконання всієї домашньої роботи, спрямованої на відновлення ресурсів людини: приготування їжі, прибирання, прання, прасування, догляд за дітьми та літніми або немічними людьми — це *репродуктивна праця*. Її левову частку, як правило, роблять жінки. Але така праця є безкоштовною в межах родини. Разом з тим перераховані послуги мають свою ринкову вартість, якщо їх замовляти.

Крім того, у сучасному суспільстві багато людей займаються *працею, спрямованою на благо громади*. Сюди відносяться і громадська, і політична діяльність, і допомога людям під час різних соціальних подій, на-



приклад будівництво всією громадою житла по черзі для кожної родини або тим, хто цього найбільше потребують (вдови, погорільці тощо). В українській традиції подібна допомога має назву *толока* і до сьогодні побутує в селах.

Розподіл усіх трьох видів праці (*продуктивної, репродуктивної і спрямованої на благо громади*) є нерівномірним як між жінками і чоловіками, так і для різних груп чоловіків і жінок, залежно від їхнього віку, місця проживання, соціального статусу тощо. Але в цілому зберігається тенденція, коли частіше продуктивною працею і працею на благо громади зайняті чоловіки. Праця, яку вони виконують, зазвичай розглядається як більш значуща та важлива. Тому у грошовому вимірі продуктивна праця чоловіків оцінюється вище.



Мовою фактів

Після винайдення на початку XIX століття друкарської машинки цей прилад набув широкого використання. Спочатку, коли лише чоловіки володіли майстерністю друку, це була надзвичайно престижна і високооплачувана праця. Після того як за машинку сіла жінка (її назвали секретаркою), ця професія стала другорядною і нижчеоплачуваною. Вважалося, що робота, виконувана жінками, є менш вагомою, ніж робота чоловіків, менш соціально цінною і повинна менше оплачуватися.



Завдання 2.

Об'єднайтесь у малі групи. Складіть «фотографію» з життя вашої родини: підрахуйте, скільки приблизно часу витрачають кожний і кожна з членів родини на різні види домашньої праці

години дня / члени сім'ї	мама	тато	донька, 12 років	син, 13 років	бабуся, дідусь, інші члени родини
7:00 – 7:30					
...					
23:00 – 23:30					



Презентуйте результати вашої праці.

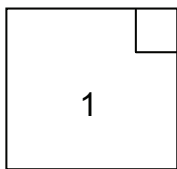
- Які враження від отриманих «фотографій»?
- Що можна побачити на цих «фотографіях»?
- Як розподіляється час на виконання домашньої праці між членами родини? Від чого це залежить?
- Які думки викликало у вас це завдання?

Жінки часто одночасно виконують три види праці: продуктивну, репродуктивну і якийсь з видів праці на благо громади. Але перевантаженість домашньою працею відбивається не тільки на їхньому здоров'ї, а й на їхній професійній діяльності, бо лишається мало часу на вдосконалення професійних знань і навичок, підвищення кваліфікації, розширення сфери своїх інтересів. За даними авторів останньої доповіді ООН «Прогрес жінок світу за 2000 рік», з середини 80-х по 90-ті роки ХХ століття кількість жінок у сфері репродуктивної (неоплачуваної) праці зросла в усіх регіонах світу, проте умови праці жінок в деяких країнах Східної Європи погіршилися.

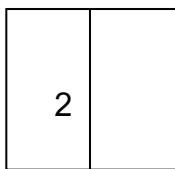
Що можна зробити в такій ситуації? Один із шляхів – перерозподіл домашніх обов'язків між всіма членами родини.

2. Розподіл домашньої праці у родині

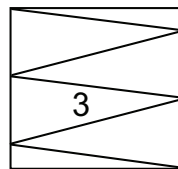
Домашня праця між членами родини може розподілятися таким чином:



Домашня праця розподілена нерівномірно: з перевантаженням одних і недовантаженням інших членів родини



Домашня праця розподілена традиційно, патріархально: чітко виділено «жіночі» і «чоловічі» види праці



Домашня праця розподілена гнучко: вона не поділяється на «чоловічу» та «жіночу». Її виконують ті члени родини, хто має час. Вони підтримують один одного. Такий розподіл праці називається партнерським.



Сім'ї з нерівномірним та традиційним розподілом домашньої праці (1 і 2 типи) мало відрізняються одна від одної, тобто традиційний розподіл досі часто є нерівномірним, з переважанням одних і недостатнім навантаженням для інших членів родини. Наприклад, у багатьох міських сім'ях часто «чоловічої» праці значно менше, ніж «жіночої».



Завдання 3.

1. Назвіть переваги кожного типу (1, 2, 3) розподілу домашніх обов'язків.
2. Назвіть ризики, які можуть виникнути при нерівномірному і традиційному розподілі домашніх обов'язків.
3. Обговоріть у класі, що можна зробити для подолання існуючого дисбалансу в розподілі домашньої праці серед членів сім'ї.

3. Важливість домашньої праці, її матеріальний та моральний вимір



Завдання 4.

Обговоріть у групах наведене нижче твердження і поясніть свою згоду чи незгоду з таким формулюванням:

У разі виконання домашньої роботи членами сім'ї ця робота має оплачуватися з сімейного бюджету, незалежно від того, хто її виконує.

Як рахувати вартість домашньої праці? Скільки вона коштує?

Бюро Статистики Австралії підрахувало, що неоплачувана робота оцінювалась 1997 року у 261 мільярд доларів, що було еквівалентно майже половині австралійського ВВП (валового національного продукту). А репродуктивна праця однієї британської сім'ї за рік коштує 12–15 тисяч фунтів стерлінгів. Ці цифри отримано шляхом застосування середніх ставок погодинної оплати до часу, витраченого на неоплачувану роботу. 65 % її в середньому припадає на жінок.

Прання і прасування складають 11 % неоплачуваної праці жінок і лише 3 % від неоплачуваної праці чоловіків. Разом з тим чоловіки витрачають значну частину своєї неоплачуваної праці на діяльність поза домом — догляд за садом, домашніми тваринами, ремонт будинку, перевезення і закупки.

У середньому в 1997 році кожна людина виконувала неоплачуваної роботи на 16900 доларів, але одружені витрачали на неоплачувану працю набагато більше часу, ніж неодружені. Наприклад, заміжня жінка витрачає хатню працю 38 годин на тиждень, більше половини часу припадає на відвідування крамниць, ринків і приготування їжі. У будні це займає близько 2 годин щоденно, а у вихідні дні — приблизно 3,5 годи-

ни. Незаміжня жінка займається домашньою працею лише 22 години. Одружений чоловік витрачає 19 годин, а одинаки – лише 12¹⁰.

В Україні жінки в цілому витрачають на хатню роботу більше часу, ніж чоловіки. Переважна більшість чоловіків (60 %) займається цим від 1 до 15 годин на тиждень, тоді як переважна більшість жінок (60 % опитаних) витрачає від 5 до 30 годин¹¹.



Завдання 5.

Проаналізуйте у групах наведену нижче інформацію.

Татам теж дадуть декретну відпустку

Уряд планує запровадити надання недовгої «відпустки по догляду за дитиною» для чоловіків. Про це йдеться в допрацьованій програмі діяльності Кабінету Міністрів України. Запровадження короткострокових відпусток чоловікам при народженні дитини має забезпечити «одночасну і рівну участь матерів і батьків у догляді та вихованні дітей» у перший місяць життя новонароджених.

Ініціативу планують закріпити, змінивши Закон України «Про відпустки». У Верховній Раді України вже зареєстровано законопроект, яким пропонується надавати місячну відпустку при народженні дитини чоловікові, чия дружина знаходиться в післяпологовій відпустці.



Мовою Закону

Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків»

Стаття 3. Основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків

Державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на:

- забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків;
- підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства.

Зараз на ринку праці жінки не поступаються чоловікам ні в рівні освіти, ні в рівні кваліфікації. Але в реальному житті їх реалізація значною

10 <http://klendo.narod.ru/ARCHIVE/OCTOBER/AD1011.htm>

11 Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві. – К., 2007. – С. 70.



мірою залежить від того, чи будуть перерозподілені між жінкою і чоловіком сімейні обов'язки. Мова не йде про традиційну «чоловічу» та «жіночу» роботу, мова йде про взаємну партнерську підтримку жінки та чоловіка у родині, про їхню спільну відповідальність за сім'ю та виховання дітей.



Перед закінченням уроку обговоріть

1. У чому полягає різниця між оплачуваною та неоплачуваною працею? Якщо якась праця не оплачується, чи означає це, що вона не є важливою? А якщо рівноцінність між видами праці існує, як можна зрівноважити її оцінку з боку суспільства?
2. Які переваги партнерського розподілу домашньої праці ви бачите для чоловіків, жінок і для всього суспільства в цілому?



Після закінчення уроку

Дізнайтеся думку батьків про те, як вони ставляться до того, що татусі використовують своє право на отримання відпустки по догляду за дитиною.



§ 19. Освіта як віддзеркалення гендерної картини світу

Матеріал параграфа допоможе вам оцінити вплив виховання та навчання на особистість дівчини та юнака, аналізувати можливості доступу молоді до освіти і науки на тлі принципів гендерної рівності.

1. Доступ до освіти юнаків і дівчат у минулі часи



Завдання 1.

Висловіть думку про те, чи потрібно юнакам та дівчатам давати можливість здобути однакову освіту?

Відповідь обґрунтуйте.

Освіта у ХХІ столітті справляє суттєвий, часто вирішальний, вплив на формування нашої ідентичності, створює передумови особистого, громадянського та професійного вибору. Свобода і якісна освіта є запорукою повноцінного розвитку дитини незалежно від її статі.

У давні часи освіта була привілеєм чоловічої половини людства. Наприклад, у Стародавньому Єгипті, де статус жінки був досить високим, навчання в школах, що існували при храмах, було виключно привілеєм для хлопчиків. Хлопчиків починали вчити з 7 років, потім переводили до школи другого ступеня; після складання іспитів вони ставали шанованими людьми — писцями. Для жінок шлях до цієї професії був закритий.



У Стародавній Спарті існували школи і для хлопчиків, і для дівчат, тоді як у Стародавній Греції школи були тільки для хлопчиків, а дівчатка зі знатних родин здобували освіту вдома.

У XIX столітті, незважаючи на активну участь жінок у суспільному житті, жінки, які здобували вищу освіту, були винятком із правила, оскільки до навчальних закладів приймали тільки чоловіків. Однак в 1850 році в Німеччині було відкрито вищу школу для жінок, а в 1867 році відчинив двері для жінок університет у м. Цюриху (Швейцарія).

Не залишалася осторонь загальноєвропейських процесів і Україна. З 1860 року у Київському та Харківському університетах можна було побачити жінок-студенток. У 1878 році було створено Вищі жіночі курси в Києві. Український історик і громадський діяч Микола Костомаров був першим серед науковців, які долучилися до організації вищої освіти для жінок. Серед жінок України, що першими здобули вищу освіту, – Софія Окуневська, Олександра Єфименко, Софія Русова та Софія Ковалевська, що стала першою жінкою, яка удостоєна звання почесного члена Паризької академії.

В Україні у XIX столітті навчання дівчат, незважаючи на їхню обмежену присутність у вищих навчальних закладах, не було дивиною, оскільки більшість заможних сімей наймали для своїх доньок педагогів. Це було модним та сучасним викликом часу. Молоді жінки вміли не тільки вишивати, співати, читати та писати, а й володіли декількома європейськими мовами, вивчали прикладні науки, могли вільно спілкуватись на теми політичного життя країни.

Такий потяг жінок до активної ролі в суспільному житті справляв позитивний вплив на батьків. Саме він спричинив зміни у поглядах на здобуття права на освіту дівчатами. На той час ми не були країною, що за своїми традиціями повністю виключала жінку з суспільного життя. У тих сім'ях, де переважно були дівчата, які здобули якісне домашнє виховання і освіту, зріло свідоме прагнення чоловіків – перш за все їхніх батьків – дати своїм донькам офіційну світську освіту, захистити їхні права на власність і спадок, дати можливість реалізуватися у суспільній сфері.

Жіночі школи також існували, але їх було украй мало, і тому весь жіночий загал не мав змоги до них потрапити. Це призводило до суттєвого розриву у рівнях освіти хлопців і дівчат.



Свідчення

Індивідуальний розвиток усіх людей, як чоловіків, так і жінок, відбувається тільки шляхом спільної участі у житті.

Джін Міллер, американська дослідниця

**Завдання 2.**

Подискутуйте, чи потрібні зараз окремі чоловічі та жіночі навчальні заклади. Зверніть увагу на можливі ризики окремого виховання дівчат і хлопчиків.

Під час підготовки відповідей ви можете використовувати матеріали підрозділу «Роль засобів масової інформації (ЗМІ) та реклами у формуванні гендерно обізнаного та чуйного світогляду».

2. Гендерні стереотипи в сучасній школі та їх розв'язання

Українські юнаки і дівчата мають рівні можливості доступу до освіти, що зафіксовано в Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту» й інших законодавчих актах. Всі школярі – і дівчата, і хлопці – разом ходять до одних шкіл, професійно-технічних ліцеїв чи вищих навчальних закладів, вчать за однією програмою, відвідують одні й ті ж уроки та лекції, сидять разом за партою, обирають заняття в гуртку, виходячи винятково зі своїх здібностей та інтересів. Школа забезпечує рівний доступ до здобуття обов'язкової загальної середньої освіти. Система вищої освіти також забезпечує рівний доступ до навчання. Всі випускники й випускниці мають право вступати до вищих навчальних закладів відповідно до загальних правил прийому.

Однак і досі освіта не є вільною від гендерних стереотипів, але найчастіше це має прихований, малопомітний характер і у кожній школі – міській чи сільській – може виявлятися по-різному.

**Завдання 3.**

Ознайомтеся з наведеною нижче ситуацією:

В одній із шкіл учні молодших класів записувались до гуртків. Дівчатка – переважно до гуртка «Мамина помічниця», а хлопчики – до «Юних техніків». Та одна дівчинка записалась до гуртка «Юних техніків», бо просто марила тим, щоб зробити справжню іграшку своїми руками. Але на ранок прийшла відмовлятися, мовляв, тато присоромив її тим, що це не дівчача справа.

1. Які думки викликала у вас ця ситуація?
2. Як ви думаєте, чому батько присоромив доньку?
3. Щоб ви сказали на захист цієї дівчинки?
4. Чи знаєте ви про такі випадки у вашому класі, школі?
5. Як можна вирішити цю проблему?



Завдання 4.

Прочитайте про наведену нижче ситуацію:

Мар'яна вчиться у школі, в якій з 8-го класу викладають для дівчат предмет «Крій, шиття та кулінарія», а для хлопців організовано додаткові заняття з інформатики. Вона не хоче відвідувати уроки для дівчат, а хоче перейти в групу, де вивчають інформатику. Цю історію Мар'яна розповіла своїй подрузі Оксані. Оксана поскаржилась, що у них у класі подібна ситуація: дівчата вивчають основи санітарної підготовки, а хлопці — основи військової підготовки. Натомість хлопець з її класу хоче вивчати саме основи санітарної підготовки.

1. Чи вважаєте ви таку ситуацію правильною?
2. Яке рішення ви прийняли б на місці директора школи?
3. Чи є у вашій школі предмети, які викладають окремо для хлопців, окремо для дівчат?

Які висновки ви можете зробити після обговорення наведених випадків? Як часто вони зустрічаються у шкільному житті?

Певні моделі «бажаної» поведінки хлопці й дівчата засвоюють із шкільних підручників. Кількість зображень та згадок про чоловіків у текстах підручників з історії, літератури у десятки разів перевищує кількість аналогічних про жінок. Наприклад, у підручнику «Українська література» для 6 класу є твори 15 письменників і поетів, серед них тільки одна жінка — Марко Вовчок (Марія Вілінська-Маркович). Майже в усіх творах головні герої — чоловіки і хлопці, крім героїнь таких авторів, як М. Вовчок («Горпина»), П.Мирний («Морозенко»), О. Вишня («Перший диктант»). Цікаво подивитися і на ілюстрації підручника. У ньому 30 малюнків, на 21 зображено чоловіків і хлопців, на 7 — жінок і дівчат.



Завдання 5.

На малюнках у підручнику «Українська література» 6 кл. зображено:

Заняття чоловіків та хлопчиків	Заняття жінок та дівчат
• беруть участь у битвах • скачуть на конях • орють землю • купують худобу • рятують дітей від грози	• піклуються про маленьких дітей • працюють у полі • старанно вчать в школі • лікують дітей



Заняття чоловіків та хлопчиків	Заняття жінок та дівчат
• ведуть кораблі • пишуть вірші • грають у шахи	• танцюють у національних українських костюмах • готують їжу

Порівняйте сюжети малюнків.

1. Чиї заняття (хлопчиків чи дівчаток) менш різноманітні та більш обмежені?
2. Чиї заняття, з точки зору суспільства, більш вагомі?
3. Як такі приклади можуть впливати на підсвідомість учениць та учнів, на їхнє виховання?

Зробіть висновки.

Таким чином, зміст підручників і, до речі, деяких дитячих книжок може бути джерелом, за допомогою якого у дітей формуються стереотипні уявлення про майбутнє життя, вибір майбутньої професії, розподіл професійних і сімейних обов'язків.

Зараз в українських школах ситуація поступово змінюється. Чимало педагогів усіх ланок освіти виявляють значний інтерес до впровадження гендерно обізнаних методик, до забезпечення рівності дітей у навчально-виховному процесі. З'являються нові освітні програми та курси, спрямовані на творчу самореалізацію особистості, вільні від упередженого стереотипного ставлення до жінок і чоловіків. Серед них програма «Уповноважувальна освіта», курс для вищої школи «Основи теорії гендеру». Зовсім новим за формою та змістом є й посібник «Ми різні – ми рівні», який ви тримаєте в руках.



Завдання 6.

Обговоріть у класі.

У Політехнічному університеті все більше і більше дівчат вступають на факультети, які раніше вважались «чоловічими». За даними 2007 року, на них навчається майже порівну студенток і студентів.

- Чому так відбувається?

Мовою Закону



Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»

Стаття 21. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у здобутті освіти та професійній підготовці



Держава забезпечує рівні права та можливості жінок і чоловіків у здобутті освіти.

Навчальні заклади забезпечують:

- рівні умови для жінок і чоловіків під час вступу до навчальних закладів, оцінки знань, надання грантів, позик студентам;
- підготовку та видання підручників, навчальних посібників, вільних від стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка;
- виховання культури *гендерної рівності*, рівного розподілу професійних і сімейних обов'язків.



Перед закінченням уроку обговоріть

1. Чим небезпечне упереджене ставлення до поведінки, занять, уподобань дівчат і хлопців у школі?
2. Чому важливо забезпечити учнів і учениць підручниками, вільними від гендерних стереотипів?
3. Чи впливає належність до тієї чи іншої статі на можливості доступу молоді до освіти і науки?



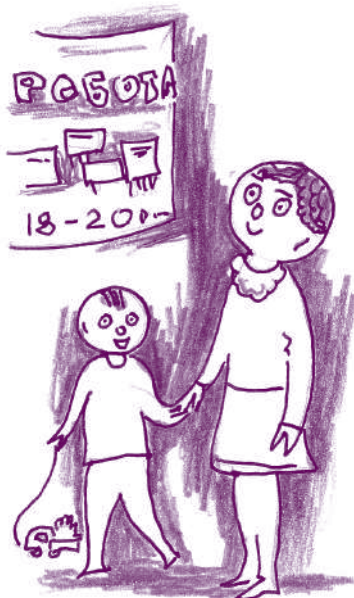
Після закінчення уроку:

1. Проаналізуйте підручник із літератури, яким ви користуєтесь, за таким планом:
 1. Порахуйте кількість письменників і письменниць, поетів і поеток, про яких йдеться у підручнику.
 2. Знайдіть приклади зображення героїв творів (риса характеру, поведінка тощо).
 3. Знайдіть приклади зображення героїнь творів (риса характеру, поведінка тощо).
 4. Проаналізуйте ілюстрації у підручнику щодо кількості зображення жінок і чоловіків.
 5. Проаналізуйте ілюстрації щодо занять чоловіків і жінок.
2. Розкажіть про результати своєї роботи за кожним пунктом плану.
3. Для чого вам було запропоновано таке завдання?



§ 20 – 21. Професійна діяльність людини та сучасний ринок праці

Матеріал параграфів спрямований на те, щоби допомогти вам орієнтуватися на сучасному ринку праці, визначити актуальність певної професії та її гендерну специфіку, оцінити соціальну значущість чоловічої та жіночої продуктивної праці.



1. Кого чекають на сучасному ринку праці?





Завдання 1.

Об'єднайтесь у групи. Зобразіть на аркуші паперу людину, потрібну на ринку праці.

Презентуйте ваші «портрети».



Завдання 2.

Після презентації занотуйте характеристики людини, яка потрібна на ринку праці. Аркуш паперу поділіть на дві частини таким чином:

Які чоловіки потрібні на ринку праці?	Які жінки потрібні на ринку праці?

Обговоріть у класі.

1. Які вимоги роботодавці частіше висувають до чоловіків (вік, освіта, зовнішність, професіоналізм, досвід роботи тощо)?
2. Які вимоги роботодавці частіше висувають до жінок (вік, освіта, зовнішність, професіоналізм, досвід роботи тощо)?
3. Чи збігаються вимоги до чоловіків і жінок?
4. Про що це свідчить?

2. Гендерні стереотипи на ринку праці. Закони України про захист прав громадян та громадянок на працю



Завдання 3.

Розгляньте наведені нижче ситуації.

1. Дві подруги ведуть розмову про свого приятеля.
 - Катрусю, ти чула новину: Петро з 11-Б вступив до університету культури на бібліотечний факультет?
 - Ну то й що?
 - Воно то й нічого, але ж ...
 - Яка різниця? Добре, що вступив. Крім того, коли людина закохана у книги, це багато про що говорить.

- Ні, особисто я не уявляю нашого Здорованя бібліотекарем. Взагалі, як хлопець додумався обрати таку професію? Ні, ця професія не для нього. Не чоловіча це професія!

* * *

2. Як відомо, більшість видатних модельєрів – чоловіки. Але до цього майже всі вони теж мали пройти через певне упередження. Цікавою є історія одного відомого українського модельєра.

Зараз ним захоплюються, його цінують. Можна сказати, що з його появою український модний бізнес набув вищого світового рівня. Смак і бажання займатись модою хлопець успадкував від своєї мами. Але коли в 11 років він почав вчитися на курсах крою та шиття і одного разу зазирнув до кімнати, де сиділи дівчата й жінки, керівник курсу запитала: «Хлопчику, ти прийшов за мамою?»

І якщо у виборі професії мама повністю підтримала сина, то з батьком було складніше. Він сина і не підтримував, і не розумів, бо вважав, що професія модельєра – це не для справжнього чоловіка. І якби він прислухався до батькової думки, обравши більш «чоловічу» професію, Україна б не мала такого чудового модельєра, а він сам – насолоди від своєї професії. На сьогодні він щаслива людина, тому що працює за покликанням серця.

- Які думки викликали у вас ці ситуації?
- Чи справді хлопці обрали дивну як для чоловіків професію?

Традиційний поділ професій на «жіночі» і «чоловічі» відбувається не залежно від біологічних особливостей жінок і чоловіків, а є результатом гендерних стереотипів. Конституція України гарантує громадянам і громадянкам право на працю.



Мовою Закону

Конституція України

Стаття 43. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.



Завдання 4.

Розгляньте наведені нижче ситуації.



1. Мама двох малолітніх дітей хоче поміняти роботу, щоб місце роботи було поблизу домівки. Побачивши на дверях магазину оголошення «Запрошуємо на роботу молодих людей чоловічої статі віком до 30 років», вона звернулася до адміністратора з проханням роз'яснити їй, чому вона, жінка, не може працювати на цій посаді, адже вона є добрим фахівцем у галузі торгівлі. Адміністратор відповів, що власник магазину хоче взяти на роботу саме молодого, до того ж неодруженого, чоловіка, оскільки пошлюблені жінки та чоловіки створюють проблеми. Мовляв, вони піклуються про те, як забезпечити свою родину, а не про прибуток роботодавця.

- Наведіть свої аргументи на користь мами з дітьми.
- Наведіть свої аргументи на користь адміністратора магазину.
- Які закони порушує власник магазину?
- Чому необхідно знати законодавство про працю при влаштуванні або звільненні з роботи ?

* * *

2. Петро хоче зайняти посаду головного бухгалтера, на яку претендує і його колега Ніна. У бесідах з керівництвом він намагається переконати директора підприємства, що Ніна не зможе справитися з роботою, оскільки має на руках малолітнього сина і навіть зайвої хвилини на роботі ніколи не затримується. Коли ж малюк хворіє, то Ніна бере лікарняний листок і залишається з сином дома. Крім того, вона любить косметику та прикраси і багато часу приділяє своєму гардеробу..

- Що обговорює Петро з керівництвом; професійні якості Ніни чи щось інше?
- За якими вимірниками ви на місці директора визначали б цінність для підприємства цих двох працівників?

Мовою Закону



Кодекс законів про працю України

Заборонено звільняти вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до 6 років, одиноких матерів за наявності дитини віком до 14 років або дитини-інваліда з ініціативи роботодавця, крім випадків повної ліквідації підприємства, установи, організації, коли допускається звільнення з обов'язковим працевлаштуванням.

Серед підстав надання відпусток передбачається надання щорічної додаткової оплачуваної відпустки тривалістю 5 днів тільки жінкам,



працюють і мають 2-х і більше дітей віком до 15 років або дитину-інваліда, жінкам, які усиновили дитину, батькові, який виховує дитину без матері (в тому числі й у разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі).



Завдання 5.

Прочитайте оголошення.¹²

I. Запрошуються:

СЕКРЕТАРІ

Жінки 22–28 років з досвідом роботи від 1 року, знанням ПК, офісної техніки, дисципліновані.

II. Запрошуємо на роботу

АНАЛІТИКА ВІДДІЛУ ЗБУТУ

Чоловіки 24–35 років, вища освіта (маркетинг, соціологія, математика), ПК, 1С: (обов'язково).

1. Як ви думаєте, чому на посаду секретаря роботодавці надають перевагу жінці, а на посаду аналітика – чоловікові?
2. Згадайте ще приклади професій, посад, на які запрошують або тільки чоловіків, або тільки жінок.
3. Які професійні, особистісні можливості відкриваються для жінок і чоловіків за умови їх самостійного, свідомого вибору професії, посади?
4. Які закони порушують роботодавці?
5. Чи багато вам трапляється подібних оголошень? Наведіть приклади.



Мовою Закону

Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків»

Стаття 17. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у праці та одержання винагороди за неї

Жінкам і чоловікам забезпечуються рівні права та можливості у працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці.



Роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей.

Досить часто головними критеріями професійного добору є не фахові якості жінки або чоловіка, а гендерні стереотипи. Історично склалися так, що чоловіків завжди розглядали як більш «досконалу» робочу силу.

За даними Організації Об'єднаних Націй, жінки виконують 75 % всієї роботи у сучасному світі, але їхні доходи становлять лише десяту частину світових заробітків; жінкам належить лише 1 відсоток світової власності, вони становлять 75 % серед неписьменних у світі. Незважаючи на доволі високу професійну й освітню підготовку жінок, їхня заробітна плата складає 65–70 % від заробітної плати чоловіків.

Важливо, щоби на сучасному ринку праці люди обох статей, жінки і чоловіки, які мають знання, навички і досвід прийняття рішень, мали однакові можливості гідної праці.

3. Сучасні зміни на ринку праці



Завдання 6.

Прочитайте оголошення.

Приватне підприємство запрошує на роботу
ОХОРОНЦІВ-ЖІНОК у віці 25–45 років.

- Які думки викликало у вас це оголошення?
- Чи часто на роботу охоронців запрошують жінок?
- Чим це може бути обумовлено?
- Чому так сталося?

На постійну роботу в торговий центр потрібні чоловіки ПРИБИ-
РАЛЬНИКИ 18–55 років.

- Які думки викликало у вас це оголошення?
- Чи часто на роботу прибиральників запрошують чоловіків?
- Чим це може бути обумовлено?
- Чому так сталося?



Велика видавнича компанія на конкурсній основі проводить відбір на вакансію:

ПОМІЧНИК ДИРЕКТОРА ДЛЯ РОБОТИ З КЛІЄНТАМИ

Вимоги: жінки без вікових обмежень, вища або середня спеціальна освіта, бажаний досвід роботи з людьми.

- Зверніть увагу на те, що в оголошеннях про роботу зазвичай відмічають вік кандидата на посаду. Які творчі, особистісні перспективи може знайти для себе жінка, якщо вирішить влаштуватись на цю роботу?

У процесі соціальних змін в суспільстві відбулися певні зміни на ринку праці. Сьогодні на ньому є попит і на жінок, і на чоловіків, вони можуть виконувати як однакову, так і різну роботу. У сучасному світі, коли джерелом забезпечення життєвих потреб в основному є розумова праця, немає суттєвої різниці, хто займається певним видом діяльності. Фізична праця, яка за традицією була суто чоловічою, займає все меншу частку у структурі ринку праці. У той же час рівень освіченості жінок дає їм можливість бути абсолютно конкурентними на ньому.

Подолання стереотипного ставлення до праці може зробити (і робить) можливим виконання певного виду праці як чоловіком, так і жінкою. Іншими словами, доглядати дітей, прибирати, виконувати секретарську роботу, шити модний одяг, здійснювати наукові відкриття, керувати великою корпорацією може будь-яка людина незалежно від її біологічної статі.

Зараз усе частіше на перший план виходять професійні якості людини. Це дає жінкам і чоловікам рівні можливості в отриманні прибутків та забезпеченні сім'ї. Отримання рівнозначних результатів за свою працю підкреслює значущість та неповторність кожної статі і сприяє їх збереженню. Старе й дискримінаційне щодо жінок гасло, за яким чоловіки працюють, а жінки мусять залишатися вдома, сьогодні втратило свою актуальність, так само як і вислів: «Світ жінки — дім, а дім чоловіка — світ».



Свідчення

Завдяки участі у виробництві жінкам вдається зменшити дистанцію, що розділяє їх з чоловіками.

Сімона де Бовуар, французька письменниця, філософ

Для України питання гендерної рівності мають, окрім іншого, економічне значення. Підтвердженням цього може слугувати приклад країн, де через активне залучення потенціалу і жінок, і чоловіків відбувається прискорення економічного розвитку, як, наприклад, у скандинавських країнах у 1970–90-ті роки. Доведено, що у країнах з високим рівнем гендерної рівності більш високими темпами зростає економіка і якість життя



громадян, скорочується кількість знедолених. І навпаки — нерівність між жінками і чоловіками має наслідком зниження економічного розвитку країни в цілому й кожної родини та окремого громадянина зокрема.



Мовою фактів

У 2007 році майже чверть усіх норвезьких компаній не виконали норму закону, який вимагає, щоб у керівництві кожної фірми було 40 % жінок. Тому якщо до 31 грудня ця квота так і не була вибрана якоюсь фірмою, остання могла бути закрита.

Зараз у керівництві норвезьких компаній близько 37 % жінок, причому ця цифра значно зросла порівняно, наприклад, з 2001 роком, коли у керівництві компаній було тільки 6% жінок.

Для порівняння: в Швеції жінки обіймають 19 % керівних посад, у США — 15 %, а у Великобританії — 11 %.

Професійна діяльність жінок і чоловіків визначає їх ролі як у суспільстві в цілому, так і в своєму оточенні, в сім'ї. Активне включення жінок у виробничу й підприємницьку галузі призводить до зростання кількості фінансово незалежних від чоловіків жінок. Чоловіки в особі висококваліфікованих фахівців із числа жінок отримують і гідних конкурентів, і гідних партнерів. Отже, поділ праці на «жіночу» та «чоловічу» на сучасному ринку праці все частіше стає умовністю, а вільний доступ до будь-якої професії жінок і чоловіків сприяє досягненню рівності. Таким чином, у рівності у правах та обов'язках жінок і чоловіків міститься величезний додатковий резерв економічного поступу України.



Завдання 7.

Попрацюйте в малих групах.

Ви керівник чи керівниця фірми. Проведіть співбесіду для добору фахівців на вакантні посади у вашій фірмі:

- 1 вакансія — референт (секретар);
- 2 вакансія — програміст;
- 3 вакансія — охоронець;
- 4 вакансія — водій;
- 5 вакансія — перукар;
- 6 вакансія — кухар.

- Якими критеріями ви будете керуватися під час прийняття на роботу?
- Чи впливатиме на ваш вибір стать тих людей, хто хоче отримати ту чи іншу посаду у вашій фірмі?



4. Жінки й збройні сили

Від віку вважалося, що воювати — це суто чоловіче заняття. Таке розуміння, напевно, було найпоширенішим прикладом гендерних стереотипів. За даними світової статистики, з професіоналізацією армії кількість жінок-військовослужбовців збільшується. В інформаційному суспільстві в мирний час «під рушницею» знаходиться близько півмільйона жінок.

У США жінки служать в армії з колоніальних часів. Перед другою світовою війною відсоток жінок у збройних силах (ЗС) США склав 2 %. На початку 2001 року жінки склали 15 % особового складу. З 1991 року Конгрес скасував усі заборони на участь жінок в бойових операціях. Тепер вони служать у морській піхоті і навіть в рейнджерських групах. Але лише в береговій охороні жінок приймають на будь-які посади. У морській піхоті вони можуть обіймати тільки одну третину посад. Військове командування США мотивує це слабкішою фізичною підготовкою жінок. Проте медсестра досі вимушена, наприклад, при евакуації поранених знаходитись у самому епіцентрі бойових дій. Суто жіночих підрозділів (навіть екіпажів літаків або танків) в армії США немає. Жінки проживають в одних казармах з чоловіками, харчуються в одних їдальнях, служать в одних і тих же частинах і на кораблях. Поступово все більше і більше жінок обіймають високі військові пости.

У скандинавських країнах гендерна рівність є нормою у всіх сферах суспільного життя. Це підтверджується і військовим досвідом цих країн.



Мовою фактів

Ще дванадцять років тому в Норвегії занепав останній бастион чоловічої переваги: рукоятки командирського перископа підводного човна опинилися в жіночих долонях. І де? У країні суворих вікінгів! Тоді капітанові третього рангу Сольвейг Крей було довірено командування торпедним підводним човном «Коббен-С-318». Її співвітчизники в усі часи були вельми суворими прихильниками морських традицій і прикмет, серед яких за найгіршу вважалася поява на кораблі жінки. У норвежців до цього дня існує прислів'я: «Краще пробоїна в борту, ніж пані на палубі». Та все ж Сольвейг Крей зуміла не тільки пробитися в ряди підводників, але й стати командиром бойової субмарини, першою в світі жінкою на такому посту.

Яскравий приклад проведення гендерної політики в збройних силах — Ізраїль. Жінки зобов'язані служити в діючій армії. У ЦАХАЛі (збройних силах Ізраїлю) жінок близько 20 %. Правда, принцип комплек-



тування і служби жінок в армії Ізраїлю відрізняється від США та інших армій світу. Незаміжні жінки у віці від 18 до 24 років на військову службу призиваються нарівні з чоловіками, але проходять її в окремих частинах, об'єднаних у спеціальний жіночий корпус «Хейл Нашим» (скор. ХЕН). Його чисельність складає 36 тисяч осіб. Основні функції жінок у ЦАХАЛі — адміністративні, обслуговуючі, інструкторські та санітарно-медичні. В Ізраїлі заборонена участь жінок у справжніх боях.

В Європі найбільш «жіночною» вважається французька армія. Там служить 23 тисячі жінок, що складає 7,6 % від загальної чисельності особового складу. Жінки можуть обіймати будь-яку посаду — від рядового до полковника, практично у всіх військах, крім Іноземного легіону, морської піхоти та екіпажів підводних човнів. З 1995 року їм дозволено пілотувати всі види літаків, зокрема — і бойові. Сьогодні жінки складають 1,5 % французьких льотчиків. Авіація є найбільш «жіночим» видом збройних сил Франції. У піхоті й артилерії жінки практично не служать, віддаючи перевагу військовій адміністрації, підрозділам постачання, зв'язкам і медико-санітарним військам.

Досі жінок навіть у найбільш «гендерно просунутих і чутливих» країнах не допускають на керівні військові посади. Наприклад, в арміях Європи навряд чи вдасться нарахувати хоч би десяток жінок-генералів. Жінки — міністри оборони є винятком. Навіть жінка в ролі президента або прем'єра не викликає в суспільстві стільки гострих суперечливих думок, як жінка — міністр оборони.

Сучасне українське суспільство змінюється швидко. На початку цього століття сама ідея служби жінок у ЗС України ще викликала розлючений опір з боку вищого командування. Одночасно самі генерали стверджували, що «без жінок українській армії не обійтися. Є такі посади, на яких ніхто, крім жінок, краще не впорається».

У 2007 році в Збройних Силах України налічувалося майже 20 тисяч жінок. Це приблизно 10 % від загальної кількості ЗСУ і більше, ніж у багатьох європейських країнах. Після введення в українській армії служби за контрактом кількість військовослужбовців-жінок почала стабільно збільшуватися. За контрактною основою жінки служать телефоністками, зв'язківками, інструкторками, десантницями, секретарями. Відповідно до наказу міністра оборони від 1994 року жінки не можуть бути командирами гармат, танків і бойових машин, мінерами, понтонерами й обіймати інші військові посади, пов'язані з надмірними навантаженнями на їх організм.

Віднедавна Україна проголосила намір поетапно перейти від військового призову до професійної армії на засадах контрактної служби у Збройних Силах. На відміну від існуючої раніше обов'язковості, нерідко — примусовості для чоловіків служити у війську, контрактна форма передбачає винятково добровільність та належну оплату праці. Це



приваблює і жінок. В останні роки все більше жінок обирають собі за професію військову службу, вони все активніше заповнюють вакансії на ринку військових професій.



Перед закінченням уроків обговоріть

1. Якщо професія, про яку ви мрієте, у громадській думці поки що залишається «професією іншої статі», то чи маєте ви намір відстоювати свій вибір, а чи вважатимете за краще обрати собі іншу професію?



Після закінчення уроків

Знайдіть інформацію про те, в яких країнах і на яких умовах жінки служать в армії.



РОЗДІЛ IV

НА ШЛЯХУ ДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

§ 22-23. Міжнародний досвід утвердження рівності жінок і чоловіків. Історія боротьби жінок за свої права

Матеріал параграфів спрямований на те, щоби допомогти вам з'ясувати передумови створення правових документів з рівних прав та можливостей, розуміти необхідність їхнього прийняття, знати різницю між прямою дискримінацією та позитивними діями, орієнтуватися у міжнародному законодавстві з рівних прав та можливостей.



1. Виникнення правових норм щодо захисту прав жінок та чоловіків



Завдання 1.

Об'єднайтесь у чотири малі групи. Кожна група готує відповідь на питання:

Кому та для чого потрібна гендерна справедливість?

Для цього на великих аркушах паперу у чотирьох колонках необхідно зобразити (малюнками, схемами та т.п.) відповідь на питання, для чого потрібна гендерна рівність: жінкам, чоловікам, дітям, усьому суспільству, яку «користь» від цього будуть мати усі такі групи та суспільство у цілому, що стане у зв'язку з цим для них більш доступним і т.п.



Після презентації результатів роботи обговоріть:

1. Чи однаково легко було зобразити потребу гендерної рівності для кожної з груп? Для якої групи легше? Чому?
2. Чому важливо думати над відповідями на такі питання?
3. Для чого було запропоновано таке завдання?

До ХХ століття майже у всіх країнах світу у законах було закріплено підпорядкування жінок чоловікам. Чоловік мав панівне становище в сім'ї, майнові права також належали чоловікові, батьки вирішували, з ким візьме шлюб їхня донька. Жінки не мали права на фінансову незалежність, не розпоряджалися власністю, не отримували без дозволу чоловіка паспорт, не вибирали місце проживання. Законодавство багатьох європейських країн передбачало обов'язковий офіційний дозвіл чоловіка на працевлаштування його дружини.

Після Французької революції 1789 року у правовій системі тогочасної Європи почали відбуватися зміни щодо забезпечення прав жінок. У 1789 році Олімпія де Гуж виголосила ідею рівності у «Декларації прав жінки та громадянки». Її вислів «Якщо жінки мають право виходити на ешафот, то вони можуть виходити й на трибуну» став гаслом для багатьох жінок світу. Величезним досягненням Французької революції став Декрет 1792 року про дієздатність жінок, які досягли 21 року. Узаконоення розлучень у Франції, а потім і в інших країнах, підірвало підмурки сімейного деспотизму чоловіків.

Стрімкий розвиток промисловості, військові руйнації підштовхнули людство до зміни поглядів у правовій площині. Все більше і більше людей приєднувались до виступів громадськості на захист своїх прав. У перші десятиріччя ХХ століття законодавство окремих держав під впливом масових жіночих рухів починає приділяти увагу захисту прав жінок. Переважно країни Європи переглядають норми законодавства, особливо ті, що стосуються економічної сфери, оскільки все більше жінок були задіяні у промисловості, працюючи по 14 годин на заводах і фабриках.

Перша світова війна (1914–1918) завдала рішучого удару по стереотипах поділу виробничої діяльності на чоловічу та жіночу сфери, а також і поділу професій. Після війни зміни відбуваються і в політичній сфері: жінки здобувають громадянські права у Новій Зеландії (1893), Австралії (1902), Фінляндії (1906), Норвегії (1913) та Данії. Все більше країн змінюють своє законодавство і надають жінкам виборчі права, яких раніше у них не було.

У міжнародних угодах почали з'являтися приписи, які захищали права жінок. Передусім такі законодавчі нововведення були спрямовані проти торгівлі жінками:



Договір про боротьбу з торгівлею білими рабнями (1904), Конвенція про боротьбу з торгівлею білими рабнями (1910),

Женевська конвенція про заборону торгівлі жінками і дітьми (1921).

2. Правовий захист жінок у XX – на початку XXI століття

Після другої світової війни (1939–1945) були прийняті найважливіші міжнародні закони, що розпочали епоху захисту прав жінок у таких сферах:

- у політичній – Конвенція про політичні права жінок (1952); Конвенція про громадянство заміжньої жінки (1957);

- в економічній – Конвенція про рівну платню за рівну працю (1951); Конвенція щодо дискримінації в галузі найму і роботи (1958); Конвенція про охорону материнства (1952);

- в галузі освіти – Конвенція щодо дискримінації в галузі освіти (1960);

- у сімейних відносинах – Конвенція про згоду на вступ до шлюбу, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів (1962); Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» (1979).

Закони, спрямовані на забезпечення природних прав і свобод жінок, не призводили до погіршення умов для чоловіків. Навпаки, йшлося про повагу до особистості та захист **прав людини**.

Основою чинного міжнародного права щодо захисту прав людини є принцип рівноправності жінок і чоловіків. У найбільш загальному вигляді він закріплений у Статуті Організації Об'єднаних Націй як обов'язок поважати права всіх, незалежно від статі.



Мовою документів

Загальна декларація прав людини, прийнята на основі Статуту ООН

Стаття 2: ... Кожна людина повинна володіти всіма правами й усіма свободами, проголошеними цією декларацією, без якого б то не було розрізнення... щодо раси, кольору шкіри, статі, мови... чи іншого становища.

1948 р.

Рівність жінки з чоловіком у 60–80 роках XX століття базувалась на концепції «поліпшення становища жінок». Тільки наприкінці XX століття на зміну їй прийшла *концепція гендерного розвитку суспільства*, яка розглядає утвердження рівності чоловіків та жінок через їх

паритетність (рівність), партнерство, через самотворення ними свого власного життя як суб'єкта, а не як об'єкта історії.

До кінця 90-х років XX століття всі країни – члени ООН стали активними учасниками подій на захист прав жінок та ліквідації дискримінації щодо них.

Численні міжнародні, міжрегіональні та регіональні конференції, заходи на національному рівні були своєрідним ланцюжком живого єднання всіх прихильників прогресивних поглядів на утвердження рівності жінок та чоловіків у суспільстві. Уряди країн під тиском неурядових жіночих організацій переглядали чинне законодавство не тільки на рівні приєднання до декларацій та конвенцій, а й приймаючи спеціальні закони.

Завдання 2.



Обговоріть такі питання:

1. Які чинники (культура, традиції, закони) впливають на участь жінок та чоловіків у громадському та політичному житті?
2. Наскільки, на вашу думку, збалансовані гендерні відносини поліпшили чи погіршили громадський мир всередині країн та стосунки між державами?

Підсумовуючи зроблене за останні десятиліття, глави держав та урядів країн – членів ООН, які брали участь у роботі Саміту Тисячоліття (вересень 2000 року), визнали, що рівність жінок і чоловіків є фундаментальною цінністю третього тисячоліття нарівні зі свободою, справедливістю, *толерантністю*.



Мовою документів

Цілі Розвитку Тисячоліття, прийняті на Саміті Тисячоліття у 2000 році, мають на меті:

- Подолати крайню бідність та голод,
- Надати всім дітям доступ до початкової освіти,
- Сприяти рівності жінок і чоловіків,
- Зменшити дитячу смертність та покращити стан здоров'я матерів,
- Перемогти ВІЛ/СНІД, малярію та інші важкі хвороби,
- Забезпечити сталий розвиток довкілля,
- Розвивати глобальну співпрацю заради розвитку.



Також є чимало міжнародних актів, які не є юридично обов'язковими, але відображають напрями подальшого міжнародного співробітництва в захисті прав жінок і у боротьбі з дискримінацією щодо жінок: резолюції міжнародних міжурядових організацій, у тому числі Генеральної Асамблеї ООН.

Сьогодні право має виступити тим чинником, який, ураховуючи особливості, властиві кожній статі, веде до рівного розподілу економічних, політичних, соціальних та інших можливостей.

Рівність прав — це законодавче наділення однаковими правами осіб чоловічої та жіночої статей у всіх сферах життя та забезпечення рівних умов їх здійснення.

Рівність можливостей — забезпечення (гарантії) на практиці рівних умов щодо рівного розподілу, використання політичних, економічних, соціальних та культурних цінностей, які виключають дискримінацію та обмеження будь-якої статі, що негативно впливають на життєдіяльність і самовираження.

Звісно, рівність статей не означає їх біологічної ідентичності або ігнорування фізичних можливостей, фізіологічних особливостей, психічних та психологічних характеристик. Йдеться про інше — відмінності не повинні негативно відбиватися на умовах життя чоловіків і жінок, спричиняти дискримінацію. Права людини — чоловіка і жінки, як і рівність між ними, потребують постійного захисту, охорони і зміцнення. У цьому зв'язку право виступає найбільш дієвим і активним інструментом.

3. Чинне міжнародне законодавство про рівність прав жінок та чоловіків

Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» 1979 року («Жіноча Конвенція») закріплює обов'язки держав — забезпечити практичне здійснення принципу рівноправності, вживати законодавчі заходи, встановлювати юридичний захист.

Розуміючи важливість проблеми дискримінації, у 90-х роках ХХ століття Швеція, Голландія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Польща, Литва, Японія, Франція та багато інших країн світу прийняли національні закони про рівні права і можливості чоловіків і жінок у суспільстві. Такі закони були прийняті не в останню чергу тому, що ці економічно розвинуті країни мають високу культуру розуміння й бачення ролі кожної статі у побудові демократичного суспільства.

Там, де зуміли оцінити роль особистості, існує мир, гарантовано рівні права та надана можливість для розвитку і захисту кожної людини. Демонструючи приклади гендерно збалансованого законодавства, демократичні країни намагаються вплинути на світогляд населення ін-

ших країн, спільно працюючи над виробленням міжнародних норм, що відображають ідеї рівності та захисту прав людини.

З метою подолання дискримінації та враховуючи те, що жінки протягом тривалого часу знаходилися в упослідженому становищі, міжнародні документи пропонують застосування спеціальних заходів, які б допомогли жінкам «мати рівні умови старту». Як приклад, Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» дає змогу державам вдаватися у законодавчій практиці до так званих *позитивних дій* як тимчасового заходу.



Мовою документів

З Конвенції ООН

«Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок»

Вжиття Державами-учасницями тимчасових спеціальних заходів, спрямованих на прискорення встановлення фактичної рівності між чоловіками і жінками, не вважається, як це визначається цією Конвенцією, дискримінаційним, проте воно ні в якому разі не повинно тягнути за собою збереження нерівноправних або диференційованих стандартів; ці заходи повинні бути скасовані, коли будуть досягнуті цілі рівності можливостей і рівноправного ставлення.

Пряма дискримінація заборонена в усіх її видах і не може бути виправданою ні за яких обставин, вона є злочином і карається законом.

Прикладами такої дискримінації можна вважати обмеження права на здобуття освіти і професійну діяльність в деяких галузях, порушення репродуктивних прав, обмежений доступ до права власності тощо.

Водночас *позитивні дії* як тимчасовий захід для досягнення певної мети можуть бути виправданими.

Як приклад можна розглянути квоти для жінок, які існували в радянський період під час виборів до різних органів влади. На жаль, формальний підхід не зміг забезпечити подолання існуючого розриву як у доступі до влади, так і в управлінні економікою. Це також стало однією з вагомих причин, чому і досі *гендерні квоти* не прийняті законодавцями. Гендерні квоти, на відміну від позитивних дій, спрямованих лише на одну з вразливих груп (наприклад жінок), мають на меті встановити постійний механізм регулювання представництва жінок і чоловіків у виборних та керівних органах. Так, у законопроектах, які були подані до Верховної Ради України, пропонувалося, щоби у виборчих списках партій було не менше 30 % і не більше 70 % осіб однієї статі.

Окремим є питання про створення правових умов для захисту жінки у зв'язку з вагітністю та народженням дітей. Відповідний право-



вий захист жінок у цей період ні за яких умов не може розглядатись як дискримінаційний.



Мовою документів

Конвенція ООН

«Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок»

Стаття 4: Вжиття Державами-учасницями спеціальних заходів (заборона звільнення з роботи вагітних жінок або жінок з маленькими дітьми), спрямованих на охорону материнства, включаючи заходи, що містяться в цій Конвенції, не вважається дискримінаційним.



Завдання 3.

Працюючи в групах, розподіліть наведені нижче вирази відповідні колонки та обґрунтуйте свої рішення:

сексуальні домагання; небажання брати жінок на керівні посади; реклама горілки оголеною жінкою; обов'язкове представництво 50:50 (50 % жінок і 50 % чоловіків) у парламенті та у місцевих органах влади; торгівля людьми.

Пряма дискримінація це...	Позитивні дії це...

З 1995 року Україна стала членом Ради Європи. Ця поважна міжнародна організація також приділяє увагу питанням рівності і недискримінації. За останнє десятиріччя Радою Європи прийнято ряд важливих міжнародних документів, зокрема рішень та рекомендацій «Про участь жінок та чоловіків на принципах рівного партнерства в комітетах та інших органах Ради Європи» (1981), «Про рівноправність чоловіків та жінок у політичному та суспільному житті» (1986). Серед документів Ради Європи знаковою є прийнята Комітетом Міністрів Декларація про рівність жінок і чоловіків (1988). У ній підкреслюється, що рівноправність жінок і чоловіків належить до основних прав людини, що людство може збагачуватись і розвиватись, якщо враховуватимуться прагнення, інтереси і таланти кожної статті. Досвід країн Центральної та Східної Європи може бути прикладом того, як має рухатися в цьому напрямі Україна. Лідером процесу гендерного інтегрування свого часу була Литва, яка першою серед пострадянських країн прийняла закон про рівні мож-

ливості, запровадила посаду Уповноваженого з питань рівності, тобто і на законодавчому, і на виконавчому рівні зробила практичні кроки.

Важливу роль в подоланні дискримінації за ознакою статі надають країни – члени Європейського Союзу (ЄС). Україна не є членом ЄС, але стандарти Європейського Союзу розглядаються як приклади для наслідування і перспективи розвитку України. З перших днів існування ЄС декларував підходи рівності в усіх засадничих документах, з часом розвиваючи і деталізуючи ці підходи. Так, якщо Римський договір (1957) обмежувався обов'язком встановити рівну платню жінок та чоловіків за рівноцінну роботу, то вже в Амстердамському договорі (1997) рівність жінок та чоловіків визнана одним із завдань і напрямів діяльності Європейського Союзу.

Показово, що у розвинутих і демократичних країнах відсоток представництва жінок у парламенті і в уряді, місцевих органах влади, як правило, високий. Наприклад, у парламентах Швеції – 47,3 %, Фінляндії – 42 %, Норвегії – майже 38 %, Данії – близько 37 %. У таких державах найкраще вирішуються проблеми захисту довкілля, охорони здоров'я, освіти, інвалідів та людей похилого віку.

У 90-х роках у цивілізованих країнах стає все більш панівним гендерний підхід, приймаються відповідні норми права. Крім того, досвід Канади, Швеції, Німеччини, Словенії є позитивним для нас у виробленні дієвих механізмів захисту прав жінок та чоловіків. Найпрогресивнішу модель демонструє Японія, яка у 1999 році прийняла «Основний закон про суспільство гендерної рівності».

Україна у 90-х роках перебувала тільки у стані розгляду в парламенті перших проектів документів про рівність між жінками та чоловіками.

Завдання 4.



Попрацювавши у малих групах (6 груп), наведіть аргументи важливості прийняття таких документів Європейського Союзу:

Група № 1 – Про застосування принципу однакової оплати праці чоловіків та жінок (1975);

Група № 2 – Про рівність щодо працевлаштування, професійної підготовки, просування по службі і умов роботи (2002);

Група № 3 – Про принцип однакового поводження з чоловіками та жінками у сфері соціального забезпечення (1978);

Група № 4 – Про охорону здоров'я і техніку безпеки на робочому місці вагітних; жінок, які народили дитину, та жінок, які годують груддю (1992);



Група № 5 – Про узгодження сімейного життя і роботи (Директива 96/34/ЄЕС);

Група № 6 – Про перенесення тягаря доказування на роботодавця у випадках дискримінації за ознакою статі (1997).



Перед закінченням уроків обговоріть

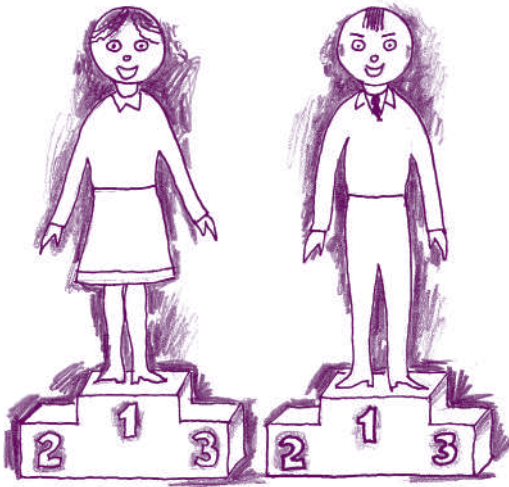
1. Як ви ставитеся до твердження, що ставлення до жінки є мірилом цивілізованості суспільства?
2. Чому демократичний підхід вимагає враховувати вміння, навички, творчі здібності кожної із статей – чоловіків і жінок?
3. Чому саме після двох світових воєн вирішення «жіночого питання» набуло актуальності?
4. З якою метою приймаються законодавчі акти з рівних прав та можливостей?
5. Назвіть найголовніші, на вашу думку, міжнародні правові документи з рівних прав та можливостей? Чому вони є важливими?



§ 24. Законодавче закріплення гендерної рівності в Україні.

Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»

Матеріал параграфу спрямований на те, щоби допомогти вам зрозуміти важливість закріплення у законах рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, орієнтуватися у законодавстві України щодо рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та знати, як його можна застосовувати.



Завдання 1.

Обговоріть цей вислів та обміняйтесь думками:

Творення вільного суспільства можливе лише всіма вільними людьми країни, а не його половиною.

Тамара Мельник, українська дослідниця, правозахисниця

У різних країнах цілі досягнення рівності між жінками і чоловіками формуються по-різному, але зводяться загалом до такого: досягнення суспільством гендерної рівності та створення умов для вільного і повноцінного самовираження та самореалізації жінки і чоловіка.

Суспільство гендерної рівності – це такий стан суспільства, в якому чоловікам і жінкам як рівноправним партнерам надаються рівні можливості для добровільної участі в усіх видах діяльності, де жінки і чоловіки користуються однаковими політичними і економічними, соціальними і культурними правами і свободами, а також виконують однакові обов'язки та несуть однакову відповідальність.



Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз прийняли низку документів, що не лише мають характер прикладу або ілюстрації до цікавого досвіду, але є обов'язковими до виконання для усіх країн, які є їх членами. Вирішення гендерних питань та забезпечення рівності жінок і чоловіків є однією з умов прийняття України до Європейського Союзу. Наприклад, «Жіноча Конвенція», як прийнято називати Конвенцію ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» прямо говорить про обов'язок держав щодо реформування свого законодавства таким чином, щоб воно гарантувало рівноправність статей.

Забезпечення гендерної рівності у політичному житті України на державному рівні, сприяння впровадженню гендерних принципів у законодавство та у державну політику, контроль за забезпеченням рівних прав жінок і чоловіків на навчання, оздоровлення, відпочинок здійснюються через відповідні державні інститути: Президента України, Верховну Раду України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерство освіти і науки України та інші. Зусилля органів влади можуть дати добрі результати за умови, що вони діятимуть узгоджено і нестимуть відповідальність за впровадження гендерних підходів.



Мовою Закону

Конституція України

Стаття 21: Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 24: Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Отож, Конституція України розглядає рівність людей з позицій природних прав, які має кожна людина від народження, а тому їх захист є важливим обов'язком держави. Як свідчать наведені вище норми Конституції, в українському законодавстві закріплена необхідність застосування однакових прав і обов'язків до всіх осіб без винятку.

Громадяни України – і чоловіки, і жінки можуть користуватися на рівних підставах усім обсягом конституційних прав і свобод без дискримінації з боку держави або інших осіб за будь-якими мотивами.

Ці положення щодо рівності прав чоловіків і жінок та гарантій їх забезпечення також розвиваються в інших статтях про громадянські, політичні, економічні, соціальні і культурні права та свободи, механізми їх забезпечення.



В Україні всі конституційні права ґрунтуються на принципі гендерної рівності, оскільки дискримінація з боку держави заборонена, відсутні будь-які обмеження чи привілеї щодо прав і свобод однієї із статей.

Але для того, щоб ці права не залишилися лише «паперовим правом», вони повинні набути своєї матеріалізації через створення реальних можливостей до їх забезпечення. Це стає реальним у практиці державної діяльності.

До недавнього часу серед багатьох посадовців нашої країни панувало переважно однобічне бачення питань гендерної рівності як суто «жіночих» або взагалі заперечувалося існування проблеми – мовляв, питання рівності жінок і чоловіків у нас не існує, як не існує і дискримінації.

На виконання міжнародних зобов'язань, зокрема відповідно до документа ООН «Цілі Тисячоліття», що був прийнятий на Саміті Тисячоліття, наша держава розробила «Цілі Розвитку Тисячоліття: Україна» і визначила забезпечення гендерної рівності як важливу складову подальшого розвитку та один із пріоритетів державної політики. Урядом України визначено показники, які поетапно мають бути досягнуті до 2015 року, а саме:

1. Забезпечити гендерне співвідношення на рівні не менше 30 : 70 відсотків тієї чи іншої статі у представницьких органах влади та на вищих щаблях виконавчої влади.
2. Скоротити наполовину розрив у доходах жінок і чоловіків.

Для впровадження державної політики щодо рівності жінок і чоловіків Україна зробила певні кроки. У липні 2005 року видано Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», розпочато *гендерну експертизу* українського законодавства, а у вересні 2005 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», який за своїм змістом відповідає сучасним міжнародним документам.

Згаданим Законом уперше в Україні законодавчо визначено і закріплено такі поняття, як «права жінок і чоловіків», «рівні можливості жінок і чоловіків», «дискримінація за ознакою статі», «гендерна рівність», *«гендерно-правова експертиза»*.



Мовою Закону

Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків»

Метою цього Закону є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тим-



часових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України».

«Стаття 1. Визначення термінів

Рівні права жінок і чоловіків — відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі;

Рівні можливості жінок і чоловіків — рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків;

Дискримінація за ознакою статі — дії чи бездіяльність, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або унеможливають визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для жінок і чоловіків;

Гендерна рівність — рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.



Завдання 3.

Проаналізуйте у групах наведену нижче ситуацію:

Ірина та Сергій мають шестимісячну дитину. На роботі Ірини керівництво попередило, що вона повинна вийти на роботу після 6 місяців відпустки по догляду за дитиною, якщо не хоче втратити роботу. Ірина має добру посаду, вона керівниця відділу, в неї висока зарплата, що є надійним джерелом доходу в сім'ї, тоді як Сергій має дуже маленьку зарплату. Няню наймати не вигідно, дідусі та бабусі за станом здоров'я не можуть доглядати маленьку дитину. Поміркувавши, Сергій та Ірина вирішили, що Сергій може піти у відпустку по догляду за дитиною хоча б на рік, оскільки це буде і на користь дитини, і сприятливим для кар'єри дружини та для сімейного бюджету. За законом відпустку по догляду за дитиною до трьох років може взяти як чоловік, так і жінка. Батьки Сергія обурилися, що він не буде працювати; він чоловік і повинен забезпечувати родину. Колеги Сергія по роботі стали поза очі називати його «вусатим нянем»...

- Що б ви порадили Сергію та Ірині?
- Чи правильне рішення вони прийняли?
- Чи завжди інтереси дитини повинні бути на першому місці?

Ніким не спростовується, що участь батька у народженні й вихованні дитини є надзвичайно цінною і важливою. Хоча фактично, коли за дитиною доглядає батько, це розглядається скоріше як виняток, ніж

норма. Що ж таке батьківська відпустка по догляду за дитиною: нова традиція сучасної сім'ї, бажання забезпечити жінці можливість «не відстати» у кар'єрному просуванні, дати дитині можливість скористатися з переваг не лише маминого, а й татового виховання?



Свідчення

*З книги американського лікаря Бенджаміна Спока
«Дитина і догляд за нею»:*

Дехто з чоловіків-батьків досі схильні вважати, що догляд за немовлятами та дітьми — справа виключно матерів. Це хибне уявлення. Ви можете бути ніжним батьком і водночас справжнім чоловіком... Батько може подати дитині таку саму кількість пляшечок чи змінити стільки ж пелюшок, як і мати немовляти.

Чоловіки, особливо ті, що одружені на працюючих жінках, беруть дедалі більшу участь у хатній роботі та догляданні дітей. Немає причин, з яких чоловіки не могли б виконувати ці завдання не гірше за матерів.

Право батька на використання «декретної» відпустки в Україні поки що реалізується украй рідко. Але у країнах Європейського Союзу відпустка батька по догляду за новонародженою дитиною стала вже нормою. Аби подати приклад, відомі політики і державні діячі брали і беруть такі відпустки під час перебування на високих посадах. Прем'єр-міністр Фінляндії Пааво Ліппонен при народженні дитини взяв батьківську відпустку, міністр закордонних справ Великобританії Девід Мілібэнд взяв відпустку у зв'язку з усиновленням. Це надзвичайно позитивно впливає на підсилення статусу батьківства, культивує у суспільстві сімейні цінності, гуманізує суспільні відносини.



Мовою фактів

У Швеції декретну відпустку бере кожен четвертий тато. Декретну відпустку в цій країні беруть чоловіки з різним політичним чи економічним статусом — від політиків до підприємців.

У Фінляндії в декретну відпустку також часто йдуть не мами, а татусі. Поки дружина працює і дбає про кар'єру, чоловік виховує дитину. При цьому фінська жінка цінує прояви чоловічої галантності й не відмовиться зайти першою у відчинені перед нею двері.

В Японії працівників муніципальних закладів, які стали батьками, відправляють у сорокаденний «декрет». Заробітна плата за цей період виплачується у повному обсязі.



Після повернення на роботу новоспечений батько зобов'язаний скласти звіт про набутий досвід.

У *Португалії* прийняли закон, який зобов'язує чоловіка йти у п'ятиденну оплачувану відпустку, якщо його дружина народила дитину.

Сьогодення ставить перед нашим суспільством вимогу утвердження рівності у взаємовідносинах, подолання упереджень щодо жінок і чоловіків, їхньої ролі у суспільстві та сім'ї. Поряд із соціальною, громадською, професійною і творчою самореалізацією чоловіки як батьки, на жаль, не завжди повністю реалізуються. Між тим батько потрібен дітям нарівні з матір'ю як відповідальний за розвиток дитини, як вихователь, носій віковичних родинних традицій. Тому підвищення ролі чоловіка у сім'ї є дуже актуальним.

У багатьох країнах світу нарівні зі Святом Матері (День Матері) встановлено і Свято Батька (День Батька). Наголос у цей день робиться не лише на обов'язках чоловіка як члена сім'ї, як батька, але й на цінностях сімейного життя. Поза сумнівом, все це надає можливості підвищити роль сім'ї і відповідальність як матері, так і батька за створення і підтримку сім'ї. Оскільки в Україні вже утвердилося державне свято День Матері, доцільно запровадити й День Батька.

Мовою фактів



- У сучасній Україні серед усіх пар, що перебувають у шлюбі і не мають дітей, у 40 % випадків не можуть мати дітей через проблеми із порушенням репродуктивної функції та погіршенням здоров'я чоловіка.
- Смертність чоловіків у віці від 28 до 46 років у чотири рази вища за жіночу.
- Кожен четвертий хлопчик у віці 16 років не має шансів дожити до пенсії.
- За даними соціологів, середньостатистичний український батько лише 4 хвилини на день приділяє увагу вихованню дитини.
- Лише 32 відсотки татусів допомагають дітям робити уроки.
- Тільки 10 відсотків татусів доглядають хвору дитину.
- Лише 24 відсотки татусів супроводжують дітей до школи. Для решти зацікавленість навчанням власних дітей обмежується переглядом табеля.



Психологи встановили взаємозв'язок між тривалістю життя людини та кількістю часу, проведеного батьком чи матір'ю у спілкуванні з дитиною. Підтвердженням цьому є дослідження, що проводилось у рамках Програми допомоги Україні від Фонду Народонаселення, матеріали якого були опубліковані у 2006 році.



Мовою фактів

...Упродовж всього періоду середня очікувана тривалість життя у жінок випереджала середню очікувану тривалість життя у чоловіків (у середньому на 11 років), причому цей розрив зростає. За даними 2004 року, середня очікувана тривалість життя жінок становила 74,1 року, чоловіків – 62,6 року. На думку вчених, одним з пояснень можуть бути відмінності чоловіків і жінок у їх соціальних ролях та нормах поведінки.



Перед закінченням уроку обговоріть

1. У якому Законі України дано тлумачення понять «рівні права жінок і чоловіків», «рівні можливості жінок і чоловіків», «дискримінація за ознакою статі», «гендерна рівність», «гендерно-правова експертиза» і що вони означають?
2. Що таке суспільство гендерної рівності?
3. Чому важливо, щоб жінки і чоловіки однаковою мірою займалися вихованням дітей?
4. Чи достатньо для забезпечення гендерної рівності тільки прийняти «правильні» закони?



§ 25. Порушення прав жінок і чоловіків. Насильство і його попередження

Матеріал параграфа спрямований на те, щоби допомогти вам зрозуміти, що таке насильство, визначити види насильницької поведінки особи, вміти протистояти насильству та звертатися по допомогу.



1. Проблема насильства



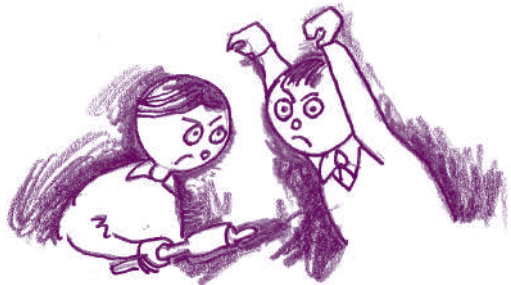
Завдання 1.

Обговоріть розмову двох підлітків та обміняйтесь думками:

- *Мої батьки розлучаються. Тато почав сильно пити, часто б'є мене та маму.*

- *А мої вже давно розлучилися, тато з нами не спілкується зовсім...*

На жаль, такі ситуації досить типові. Але у багатьох випадках ми не знаємо справжніх причин розлучень або сварок в родині. Від своїх друзів ми можемо дізнатися про погані стосунки між членами родини або почути про роздратування батьків відносно власних сина або дочки. Будь-який **конфлікт** у родині переноситься на дітей, і діти стають заручниками сімейних проблем.





Інші прояви невдоволення чи роздратування – агресія і, як наслідок, – вчинення насилля до рідних, близьких, сторонніх людей.

Насильство – явище не нове, воно існує стільки, скільки існують людські стосунки. Якщо пригадати історичні романи, то завжди можна знайти героя або героїню, які страждали від насильства вдома чи у суспільстві. Історичний досвід свідчить, що *нерівність породжує насильство*. Воно найчастіше виникає стосовно слабших, тих, хто менш захищений.

Дешева горілка та вино призводять до того, що багато людей стають залежними від алкоголю; часті сімейні сварки на тлі алкоголю ведуть до насильницьких дій. Бо і досі існує думка, що чоловік є головою сім'ї та має право «виховувати» жінку та дітей за допомогою фізичної сили. Тому їхнє побиття є нормальним явищем. Згадаймо хоч би приказки, які ми чули від наших батьків, бабусь та дідусів: «Гарний син – битий син», «Милі сваряться – лише тішаться», «Б'є – значить любить», «За одного битого – двох небитих дають». Але такі погляди на стосунки між чоловіком та дружиною, між батьками та дітьми є відлунням печерних часів й не мають права на існування.

Якщо вдатись до аналізу причин розлучень, то виявляється, що майже всі вони полягають у насильницьких діях у сім'ї. Це не обов'язково фізичне насильство. Психологічне насильство, а саме дорікання та погрози, лягає важким тягарем на нашу свідомість людини, яка може пам'ятати всі образи на свою адресу і довгий час може жити з глибокими внутрішніми травмами та зруйнованим психічним здоров'ям. Така людина часто хворіє, має занижену самооцінку, може бути доведена до злочину, скоєного у ситуації самозахисту, в неї формується систематична агресивна поведінка.

Через конфлікти як чоловіки, так і жінки мають багато проблем зі здоров'ям. У останні часи почастишали так звані психосоматичні захворювання, що виникають чи загострюються через постійні стреси. Це можуть бути проблеми репродуктивного здоров'я, глибокі психічні розлади, що часто переходять у депресію. Особливо негативну роль у стосунках між чоловіками та жінками відіграє намагання все тримати «в собі», не обговорюючи причину напруги у сім'ї.

У нашій країні протягом багатьох років темі попередження насильства в сім'ї не приділялась належна увага. Стереотипи щасливого, благополучного та безконфліктного життя заважали побачити цю проблему та допомогти її жертвам. Проте і сьогодні від насильства страждає багато людей. Це жінка, яку сварить і б'є чоловік, дівчинка-підліток, яку залицаннями переслідує вітчим, син, над яким знущається мати, оповита алкогольним чи наркотичним дурманом, старенька бабуся чи дідусь, над якими збиткуються власні діти й онуки. Найгірше, що жертвами таких агресивних проявів часто стають діти.



Мовою фактів

Дані досліджень засвідчують, що близько 95 % потерпілих від домашнього насильства — це жінки, а у 75 % випадків від домашнього насильства страждають діти.

Багато людей ще й досі не усвідомлюють масштабів насильницьких дій. Є такі, які навіть не розуміють, що по відношенню до них чиниться насильство. Вони звикли жити в ситуації постійних знущань та принижень, вважають це звичним і нормальним і тому часто передають такі психологічні стереотипи своїм дітям та онукам. Це як коло, котре необхідно розірвати для того, щоб побачити інше життя — без насильства та конфліктів.

2. Види насильства

Для захисту громадян України від насильства у 2001 р. було прийнято Закон України «Про попередження насильства в сім'ї».



Мовою Закону

Закон України

«Про попередження насильства в сім'ї»

Стаття 1:... *насильство в сім'ї* — будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю;

фізичне насильство в сім'ї — умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності;

сексуальне насильство в сім'ї — протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї;

психологічне насильство в сім'ї — насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї, шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю;

економічне насильство в сім'ї — умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може при-



призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я;

жертва насильства в сім'ї – член сім'ї, який постраждав від фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства з боку іншого члена сім'ї.

Не тільки наша країна намагається боротися з насильством як масовим явищем. Для всіх країн – членів ООН залишаються актуальними питання насильства, торгівлі людьми та дискримінації у вигляді сексуальних домагань. Незважаючи на протиправність сексуального домагання, цей злочин залишається поширеним явищем. Приклади: погрожуючи доньці, вітчим примушує її до сексуальних стосунків; керівники підприємств, компаній беруть на посади секретарів, офіс-менеджерів молодих дівчат або хлопців та примушують їх до сексуальних стосунків, шантажуючи різними погрозами чи обіцянками.

Сучасна міжнародна практика дуже жорстко ставиться до сексуальних домагань. Генеральна Асамблея ООН у Декларації про викоренення насильства щодо жінок 1993 року кваліфікувала сексуальні домагання як форму *гендерного насильства*.

Гендерне насильство – це насильство, яке побудоване на використанні сили на основі ознаки статі – від словесних образ та погроз до фізичних побойів та примушення до небажаного сексуального зв'язку. Гендерне насильство існує тільки там, де відсутня гендерна рівність, тобто: рівність у правах і свободах, рівність в обов'язках, рівність у відповідальності, рівність у можливостях та можливостях їх реалізації.

Насильство має прояви не тільки у сімейних стосунках, але й у школі, на роботі, на вулиці.



Завдання 2.

- Наведіть додатково приклади видів насильства у сім'ї, які визначені у Законі України «Про попередження насильства в сім'ї».
- До чого може призвести насильство?

3. Захист від насильства

У демократичному правовому суспільстві взагалі не повинно бути місця насильству. У нашій державі будь-які форми насильства заборонені і переслідуються за законом. Конституція України закріплює наші права.



Мовою Закону

Конституція України

Стаття 21: Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 27: Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави — захищати життя людини.

Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Крім Закону «Про попередження насильства в сім'ї», в Україні існують відповідні статті Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, що передбачають покарання особи, яка скоїла насильство.

Уряди багатьох країн розуміють, що людині необхідно професійно допомогти розв'язати конфліктну ситуацію, така людина потребує спілкування та підтримки. У країнах Європи та Америки дуже популярним є звернення до психологів — за консультацією чи допомогою. Нездарма кажуть, що якщо є проблема, то треба шукати психолога. Існування психологічних консультацій та соціальних служб, де не тільки консультують, а й допомагають усвідомити свої права та захистити їх, підтримується державою та вважається нормою.

Власними вчинками треба захищати від насильства себе та своє оточення, не терпіти та не боятись казати про нього вголос. Є багато прикладів з життя, як скривджені люди, що стали жертвами насильства, не боячись публічного розголосу, заявляли про насильство над собою і захищали свої права на гідність та честь. Такі відомі люди, як співачка Тіна Тернер, ведуча ток-шоу в США Опра Уїнфрі, що були жертвами насильства, виривалися зі страшного оточення та жорстоких обставин й знаходили у собі внутрішні сили будувати нове життя без насильства щодо себе.

Важливо вміти вирізняти та попереджати насильство. Жінки й чоловіки повинні бути готовими до опору. Необхідно допомагати тим, хто потерпає від насильства.

В Україні існують професійні організації з кваліфікованим персоналом, що допомагають людям, які стають жертвами насильства. Справа ця непроста, адже в одному випадку достатньо консультацій психолога, а в іншій ситуації необхідно ізолювати насильника та шукати притулок для членів родини.



Свідчення

З листа учениці:

... Моя мама вийшла заміж за чоловіка, який весь час бив мене та сестру. Спочатку мама казала, що треба терпіти тому, що він дає гроші на сім'ю. Потім і вона почала страждати від побоїв. Ми благали маму не терпіти цього, говорили їй, що краще бути без гарних речей та продуктів, ніж терпіти такі знущання. Я розповіла про це моїй вчительці, і вона порадила мамі звернутись до центру соціальної допомоги і до дільничного міліціонера. Зараз мама та вітчим розлучились. Ми зараз не є багатими, але ми щаслива родина. В нашій сім'ї знову присутній сміх. Ми знову всі разом, ходимо в походи та на прогулянки. Я дякую Вам за те, що Ви провели для нас тренінг з прав дитини.

Неправильно було б стверджувати, що все суспільство складається з насильників або жертв насильства. Культура в поведінці, толерантність у стосунках, повага до особистості існували і будуть існувати. Є безліч прикладів, коли в родині з покоління в покоління передається шанобливе ставлення до батьків, до матері, до батька, до дітей, які візьмуть з собою всі цінності родини і передадуть своїм дітям та онукам. Родинні традиції продовжують існувати, не зважаючи на зміну поколінь.



Завдання 3.

- Наведіть приклади позитивних висловів, якими користуються при звертанні одне до одного члени вашої родини або члени родини ваших знайомих.
- Дайте відповіді на запитання:
 1. Що я можу зробити особисто для подолання насильства в сім'ї?
 2. Що можемо зробити ми, як друзі, колеги, родичі, сусіди?
- Напишіть список організацій, до яких ви порадили б звернутися за допомогою тим, хто став жертвою насильства.



Мовою фактів

25 лютого 2008 року Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун ініціював Всесвітню кампанію із викорінення насильства над жінками. Він закликав лідерів усього світу підтримати кампанію шляхом відповідних дій на національному рівні, а також створити глобальну мережу лідерів, які допоможуть привернути увагу громадськості до проблеми насильства стосовно жінок.



Насильство стосовно жінок та дітей становить серйозну загрозу для глобального розвитку і досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття, а насильство щодо жінок — одна з ключових перешкод на шляху до забезпечення гендерної рівності.

Одним із прикладів боротьби з насильством є проведення Всесвітньої акції «16 днів проти гендерного насильства». Організатори її закликають усіх громадян і громадянок бути активними у подоланні будь-яких форм насильства. А ще краще не допускати його у своєму житті, адже насильство, як і хворобу, легше попередити, аніж лікувати на стадії, коли воно стає злочином.

Тисячі людей та сотні державних і громадських організацій у більш ніж 100 країнах світу з **25 листопада по 10 грудня** активізують свої зусилля **заради об'єднуючої мети**: поглибити розуміння та обізнаність стосовно всіх форм насильства, створити у конкретному регіоні або окремій державі простір, вільний від гендерного насильства та *торгівлі людьми*.

Щорічна акція «16 днів проти гендерного насильства» ініційована Центром жіночого глобального лідерства у 1991 році. Власне тоді визначився зв'язок між насильством щодо особи та правами людини.

Дати акції символічно наголошують на цьому зв'язку:

25 листопада — Міжнародний день проти насильства щодо жінок та
10 грудня — Міжнародний день прав людини.

У цей шістнадцятиденний період входять й інші важливі для демократичної спільноти дати:

1 грудня — Міжнародний день боротьби зі СНІДом,

3 грудня — Міжнародний день людей з відмінними фізичними можливостями,

5 грудня — Міжнародний день волонтера,

6 грудня — річниця інциденту в Монреалі — вшанування пам'яті безневинних студенток, розстріляних 1989 року фанатиком лише за те, що вони вступили на навчання до університету, а він — ні.

Таким чином, майже кожен другий день від 25 листопада до 10 грудня означений фактами та аргументами стосовно того, що будь-які форми насильства (у громадській чи приватній сферах) є порушенням прав людини.



Перед закінченням уроку обговоріть

Чому важливо вирватись з кола насильства?

**Після закінчення уроку:**

1. Знайдіть інформацію про те, які є служби допомоги жертвам насильства у вашому населеному пункті або районі.
2. Спробуйте зробити перший крок і запропонуйте своїм друзям та батькам жити без образ та дорікань.



§ 26. Порушення прав жінок і чоловіків. Торгівля людьми

Матеріал параграфу спрямований на те, щоб допомогти вам пояснювати іншим людям проблему торгівлі людьми та розуміти її згубні наслідки.



Завдання 1.

Обговоріть у класі.

- Чому люди їдуть працювати за кордон?

Спробуйте назвати якомога більше причин.

Може бути, що зараз за кордоном працюють ваші близькі чи знайомі. Що ви знаєте про їхню роботу?

- Які ризики та загрози можуть виникнути у людей, які працюють за кордоном?

Що вам відомо про це?

1. Що таке торгівля людьми?

За останні роки сотні тисяч українок та українців їдуть на роботу за кордон. Причини можуть бути досить різними. Але одна з основних — бажання отримати гідну роботу та гідну заробітну платню. Психологи зазначають, що поїхати з дому хочуть і люди, які потерпали від домашнього насильства: жінку б'є чоловік, дочку або сина принижують батьки, чоловіка сварять за те, що не працює або мало заробляє, тощо. Молодь мріє побачити нові країни та зробити запаморочливу кар'єру топ-моделі або комп'ютерного генія. На жаль, доволі часто дійсність руйнує ці плани. Чужий світ виявляється жорстоким та байдужим, а людина в ньому обманутою та беззахисною.

**Мовою фактів**

Більшість країн Західної Європи страждає від високого рівня безробіття. В Іспанії рівень безробіття наближається до 20 % від загальної кількості працездатного населення. У Німеччині та Франції цей показник складає 12 % та 13 %. Це означає, що відповідно чотири та три мільйони громадян цих країн не мають роботи. Тільки в країнах Західної Європи нараховується більше ніж 18 мільйонів безробітних.

Найбільша небезпека, що очікує на всіх тих, хто вирішив поїхати на роботу за кордон, – це загроза стати жертвою торгівлі людьми.

Торгівля людьми – це здійснювані з метою експлуатації вербування, переміщення, передача, переховування або одержання людей шляхом загрози силою чи її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів чи вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні з рабством, підневільний стан або вилучення органів.

Стаття 3(а) Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, 2000.

**Завдання 2.**

Прочитайте наведені нижче ситуації та обговоріть їх.

1. Історія Лесі з маленького села Львівської області абсолютна типова. Мрія поїхати «подалі від гусей та корів» вирішила долю дівчини. У Львові вона легко знайшла оголошення модельної агенції та опинилась у Німеччині, де у неї у той же час забрали паспорт нібито для реєстрації. У результаті вона потрапила до секс-клубу.

Контрабанда жінками – це прибутковий та відносно безпечний, порівняно з контрабандою зброєю і наркотиків, бізнес. Німецьке бюро з боротьби з організованою злочинністю підрахувало, що до моменту закінчення терміну тримісячної візи жінки, яка працює нелегально, її господарі отримують дохід у 21 тисячу доларів.



Майже ніколи такі жінки не виступають свідками проти сутенерів та секс-торговців. Вони бояться погроз, які розповсюджуються не тільки на саму жертву контрабанди, а й на її близьких, які залишилися в Україні.

2. Навіть, на перший погляд, безпечна робота няньки чи домашньої робітниці, але нелегальна, без знання законів та мови чужої країни, загрожує приниженням та експлуатацією.

Наприклад, жінка, яка працює в Німеччині нянею в «порядній» родині, працювала з ранку до вечора та не мала права залишати дім. Звичайно, у неї не було медичної страховки. Тому, коли вона поламала руку, їй навіть не запропонували аспірину. Лікар та ліки дорожчі за оплату її послуг.

3. Деякі шлюбні агенції вивозять дівчат до США як «наречених за каталогом». Укладаючи фіктивний шлюб, вони народжують дитину, всі права на яку надалі має лише чоловік. Така практика отримання «безкоштовної дитини» доволі поширена і практично узаконена.

4. Студентки педучилища Марина та Юля вирішили влітку на канікулах попрацювати за кордоном та відпочити. Вони звернулись до контори з працевлаштування за кордоном. Дівчата знайшли підходящу для себе роботу — збирання апельсинів. «Місяць у сонячній Греції, плантація біля моря, ви, дівчатка, зможете декілька разів на день купатися, зарплатня 400 доларів», — слова агента з найму звучали привабливо. Дівчата заповнили бланки договору, перед тим уважно його вивчили. Відповідно до нього вони мали два місяці відпрацювати на фірму. Все було абсолютно законно.

Проте Марина та Юля потрапили до притулку. У невеликому двоповерховому будинку доживали свій вік одинокі старі люди. Весь цей час замість апельсинів Марина та Юля бачили зовсім інше: нещасних старих, про яких треба було піклуватись і вдень, і вночі. Ночували вони тут же, між ліжками.

«Нічого жажливішого у своєму житті ми ніколи не звідували — старі з бідних грецьких родин були абсолютно німі. Навколо нас були злидні та хвороби. Моря ми так і не побачили: увесь цей час ми не мали права залишати межі притулку. Годували нас так, як і всіх його мешканців, — хлібом, юшкою, іноді давали фрукти та сир».

- Чи відомі вам інші подібні випадки? Розкажіть про них.



Існує безліч сфер експлуатації людей. Для жінок це переважно робота хатньої робітниці, ведення домашнього господарства, проституція, порнографія, сфера розваг (танцівниці), сільське господарство; для чоловіків – робота на будівництві, сільське господарство; для дітей – жебракування, порнографія, секс-послуги, робота наркокур'єром тощо.



Мовою фактів

Будь-яка нелегальна робота за кордоном означає:

- Отримувати за свою працю у декілька разів менше
- Не мати медичної страховки
- Позбавитися всіх можливостей захистити свої права

На сьогодні немає статистики щодо людей, які перебувають у такому рабстві. Це рабство є найгіршим і найтяжчим, оскільки справжній раб може врешті-решт звільнитися від кайданів, а людина, що не усвідомлює свого рабського становища, назавжди залишається рабом. Невипадково торгівля людьми прирівнюється до таких злочинів, як торгівля зброєю і наркотиками.



Мовою фактів

Сім мільярдів доларів щорічно – такий дохід тіньового бізнесу від торгівлі людьми. Більше заробляють лише торгівці зброєю та наркотиками.

2. Як це починається?

Спочатку з'являється посередник чи посередниця, їх ще називають вербувальниками. Людиною-посередником може бути подруга, друг, близькі знайомі ваших родичів або друзів.

Останнім часом посередники почали все частіше їздити до маленьких міст та сіл, насамперед через те, що в таких населених пунктах важко знайти роботу, мало інформації про подібні злочини, і люди більше довіряють одне одному. Вони переконують вас виїхати за кордон або навіть в іншу область чи район і попрацювати у господарстві, у нічному клубі, барі тощо.

Посередники – дуже добре навчені люди, вони вміють психологічно тиснути на людину, вмовляти її. Вони чітко висловлюють свою думку, по-доброму до вас ставляться, можливо, навіть пропонують сплатити за вас кошти за дорогу. Але якщо вам одразу пропонують фінансову допомогу, то це є перший крок, щоб втягнути вас у залежність та підпорядкування.

Насправді посередники відпрацьовують свій відсоток за те, що вас завербують. Пізніше ви можете більше ніколи не побачити їх.



Вашу увагу можуть привернути оголошення в газеті, в яких пропонується престижна робота за кордоном. До речі, за зміст таких оголошень редакції газет не несуть ніякої відповідальності.



Мовою фактів

Багато злочинних груп, що нелегально вивозять людей за кордон, часто виглядають як цілком солідні фірми. Це:

- Агенції моди
- Бюро подорожей
- Центри з працевлаштування
- Танцювальні клуби та ансамблі
- Міжнародні служби знайомств
- Шлюбні агенції

Цей перелік ви можете продовжити...

Якщо на початку влаштування на роботу ви не знали, ким точно будете працювати, то потім, після приїзду на нове місце, ви опиняєтесь у повній залежності від людей, які забирають ваші документи, вашу зарплату, ви весь час знаходитесь під контролем, часто позбавлені волі, вам не дають телефонувати, погрожують і примушують виконувати ту роботу, яку вони вважають для вас за потрібне. Вас психологічно та фізично підкорюють, і ви стаєте жертвою торгівлі людьми. Таким чином, торгівля людьми є злочином, оскільки людей змушують до покірності та рабства.



Мовою Закону

Кримінальний кодекс України

Стаття 149:... Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи, караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

3. Як захистити себе та допомогти іншим? Поради тим, хто їде на роботу за кордон

Працювати за кордоном можна, але тільки легально. Що для цього потрібно? Потрібно знати про всі можливі ризики, а також мати якомога більше інформації. Її ви можете знайти через довідкові бюро, Інтернет, Центри зайнятості, громадські організації.



Мовою фактів

В Україні офіційні міждержавні угоди про працевлаштування громадян на території інших країн укладено з Росією, Польщею, Чехією, Словаччиною, Угорщиною. Цей перелік постійно поповнюється. Така інформація є в усіх обласних, міських та районних Центрах зайнятості.

Якщо йдеться про роботу в інших країнах, то у фірми, яка займається працевлаштуванням громадян за кордоном, крім ліцензії, має бути ще свій договір з країною-працедавцем. Ви маєте право ознайомитись з ним.

Видачу ліцензій та контроль за діяльністю подібних фірм здійснює Державний Центр зайнятості.

Отже, якщо Ви їдете за кордон

Пам'ятайте, що довіряючи свою долю малознайомій фірмі або приватним особам (навіть якщо це Ваші родичі чи знайомі!), Ви наражаєтесь на серйозну небезпеку.

Обов'язково дізнайтесь, чи є у фірми ліцензія. І саме на працевлаштування за кордоном. Попросіть показати Вам оригінал ліцензії. Інформацію про ліцензування фірми Ви можете отримати в Центрі зайнятості вашої області, вашого міста чи району.

З'ясуйте, чи займалась фірма, яка обіцяє працевлаштувати Вас за кордоном, цим видом діяльності раніше? Може бути, що це колишня турфірма, що «перекваліфікувалась»? У такому випадку загроза виникнення різноманітних складнощів та неприємностей вельми велика.

Спробуйте дізнатись долю попередніх клієнтів фірми, а ще краще – поговоріть з ними особисто. Якщо вам відмовляють надати таку інформацію, це вже для вас серйозне попередження.

Попіклуйтесь, щоб Ваш контракт було написано мовою, якою ви розумієтесь, а також, щоб у ньому було чітко позначено:

- Країна призначення
- Ім'я роботодавця
- Тип праці та умови праці
- Умови оплати
- Умови проживання та праці
- Термін дії контракту

Краще мати справу з фірмами, які плату за свої послуги беруть не авансом, а вираховують із Вашої першої закордонної зарплати. Цю умову обов'язково потрібно обумовити в контракті. Але при цьому Ви маєте пам'ятати, що свою працю за кордоном Ви починаєте з боргу.



Найголовніше — будьте уважні до своїх документів!

Нікому не віддавайте свій паспорт навіть на нетривалий час. Документ, що засвідчує Вашу особу, має бути завжди тільки у Вас.

Обов'язково залиште своїм друзям або родичам детальну **інформацію про своє перебування за кордоном** (адреса, контактний телефон), а також копію свого паспорта та контракту. Ми також радимо залишити свою фотографію та адресу Ваших іноземних друзів.

Дізнайтесь номери телефонів українських посольств та консульських представництв за кордоном. Якщо Ви опинились у скрутній ситуації або Вам щось загрожує — подзвоніть у посольство чи консульство України.

Якщо Ви, перебуваючи за кордоном України, загубили свій закордонний паспорт, за довідкою про підтвердження Вашої особи **звертайтеся до консульських представництв або посольства України.**

Термін Вашого перебування на території іноземної держави вказаний у Вашій візі. Порушення візового режиму зробить неможливим Ваш подальший виїзд за кордон.

Ніколи не намагайтесь перетинати державні кордони з нелегальними документами.

Пам'ятайте, що знання хоча б елементарних слів іноземної мови значно полегшить Ваше перебування за кордоном і може врятувати в скрутну хвилину.

У багатьох країнах працюють **різноманітні громадські та міжнародні організації, які надають допомогу всім, хто опинився в складній ситуації.** Складіть **перелік** контактних адрес та телефонів (посольств, консульств, громадських організацій тощо).

Закон завжди на вашому боці. Якщо вам необхідна допомога, ви її отримаєте. Треба звертатися до міліції, соціальних служб, центрів психологічної допомоги, громадських організацій, до родичів та друзів. Не бійтеся розповідати про свою проблему, не бійтеся просити підтримки. Треба знайти сили, щоб протистояти біді.

**Завдання 3.**

Проаналізуйте ситуації:

1. Ваш товариш хоче їхати за кордон вчитися або шукати роботу й читає всі оголошення про роботу за кордоном.
 - Як ви можете допомогти другові? Ваші поради?
2. Алла через посередників влаштувалась працювати до іншої країни. Три роки про неї не було звістки, аж поки вона не повернулася додому хвора з дитиною на руках, без документів, без засобів для існування. Вона зупинилась у знайомих, які їй дозволили тільки два тижні займати кімнату.
 - Як можна допомогти Аллі?
 - Що необхідно зробити?
 - Запропонуйте шляхи вирішення проблеми.

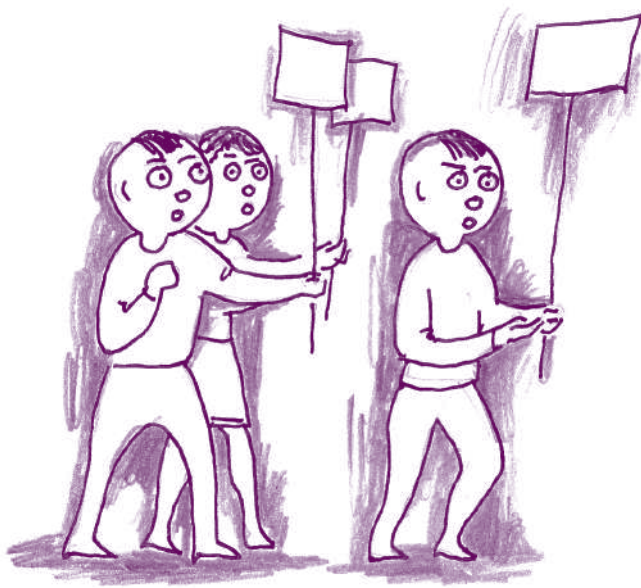
**Після закінчення уроку**

1. Доберіть із газет та журналів фотографії, статті, кореспонденції, нариси про випадки торгівлі людьми, про попередження цих злочинів та боротьбу з ними. Використовуйте ці матеріали під час проведення акції «16 днів проти гендерного насильства».
2. Знайдіть інформацію про Центри зайнятості у вашому місті або районі. Дізнайтесь, чим вони займаються, як допомагають молоді з працевлаштуванням та навчанням.



§ 27 – 28. Громадський рух для захисту прав жінок та чоловіків

Матеріал параграфів спрямований на те, щоби допомогти вам зрозуміти необхідність створення громадських об'єднань та їхню роль у захисті прав жінок та чоловіків.



1. Передумови розгортання громадського руху для захисту прав жінок та чоловіків



Завдання 1.

Обговоріть у групі мету та завдання кожної з організацій.

Громадська організація дівчат-скаутів: мета — створити умови для повноцінного розвитку дівчат-підлітків. Завдання — навчити дівчат-підлітків спілкуватись з оточенням, в якому вони живуть, любити природу, поважати батьків та старших людей.

Громадська організація хлопців — скаутів: мета — створити умови для повноцінного розвитку хлопців-підлітків. Завдання — навчити хлопців спілкуватись з оточенням, в якому вони живуть, любити природу, поважати батьків та старших людей.



- Чи потрібно створювати окремі організації для дівчат і для хлопців?
- Якою є головна мета діяльності таких організацій ?

На попередніх заняттях ви з'ясували, що з плином часу та змін у житті людини думки, погляди на той чи інший предмет з часом змінюються, відповідно можуть змінюватись традиції, правила і закони. Яскравим прикладом цьому є Туреччина – країна, в якій мусульманські традиції щодо дівчат та жінок були дуже суворими. Жінки не відвідували школу, виходили заміж тільки за того чоловіка, якого виберуть батьки, жінки слухались своїх чоловіків, носили довгий одяг, закриваючи своє обличчя та все тіло. Жінки також не ходили у кав'ярні та інші публічні місця, займались домашньою роботою і виховували дітей.

Після того як уряд країни проголосив курс на вступ до Європейського Союзу, змінилися і погляди на життя в суспільстві, особливо ставлення до дівчат та жінок. Турецький уряд не став вигадувати щось нове, взявши за основу закони Європейського Союзу та інших країн.

Як ми бачимо, світ змінюється і разом з ним змінюємося ми. Іншим прикладом прогресивних змін у свідомості людини, пов'язаних з правами людини, є позитивна зміна ставлення до дітей. Після 1948 р., коли ООН прийняла Декларацію з прав дитини, а пізніше й Конвенцію ООН з прав дитини, діти почали перетворюватися на активних учасників суспільного життя.



Мовою Закону

Конвенція ООН про права дитини

Стаття 12: Країни-учасниці визнають, що дитина здатна формулювати власні погляди, висловлювати ці погляди вільно стосовно всіх питань, які її торкаються, що поглядам дитини приділена достатня увага у відповідності в віком та зрілістю дитини.

Стаття 13: Дитина має право на свободу слова, це право повинне включати свободу шукати, отримувати та ділитися інформацією, різноманітними ідеями, незалежно від кордонів, усно чи письмово, у вигляді мистецтва або через засоби масової інформації за вибором дитини.

Стаття 15: Країни-учасниці визнають права дитини на свободу об'єднання та свободу проведення мирних зборів.



Мовою Закону

Закон України «Про охорону дитинства»

Стаття 9: Кожна дитина має право на вільне висловлювання особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної суспільної активності, отримання інформації, що відповідає її віку. Їй забезпечується доступ до інформації та матеріалів з різних національних і міжнародних джерел, особливо тих, які сприяють здоровому фізичному і психічному розвитку, соціальному, духовному та моральному благополуччю.

Діти мають право звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, засобів масової інформації та їх посадових осіб із зауваженнями та пропозиціями стосовно їхньої діяльності, заявами та клопотаннями щодо реалізації своїх прав і законних інтересів та скаргами про їх порушення.



Завдання 2.

Обговоріть приклади участі дітей у сімейних та громадських справах.

- Як ви бачите у цьому свою участь?

Приклади участі дітей у сімейних та громадських справах	
Участь у подіях родини	Участь у прийнятті важливих для сім'ї рішень на сімейній раді
Участь у подіях в школі	Шкільне самоврядування: участь у гуртках
Участь у громадському житті на місцевому рівні	Членство у місцевих осередках дитячих та молодіжних організацій
Участь у подіях на національному рівні	Дитячі дорадчі органи; Національна рада з питань дітей та молоді; Молодіжний парламент
Участь у міжнародних подіях	Міжнародний молодіжний парламент; міжнародні конференції, табори

Після відновлення у 1991 році незалежності Україна досягла значного прогресу щодо участі жінок та чоловіків у громадському житті порівняно з попередніми десятиліттями. Це значною мірою було спричинено високим освітнім рівнем жінок, їх обізнаністю щодо своїх прав, пошуком та поліпшенням умов праці і підвищенням громадської активності.

Завдяки цьому удосконалювалось виборче законодавство, змінювалися правові норми щодо участі громадських об'єднань у державному житті. Проблемам жінок, ролі і значенню материнства, батьківства, дитинства почала приділятися значна увага.

Наприкінці XIX — на початку XX століття участь жінок і чоловіків у громадському житті була інакшою. Об'єднавчим центром громади зазвичай була церква. Релігійні організації та благодійники будували церкви, монастирі, лікарні. Зміни суспільного становища жінок і чоловіків були пов'язані насамперед із скасуванням у 1861 році в Російській імперії кріпосного права і, як наслідок зростанням міст і переселенням селян до них. Упродовж життя одного покоління велика кількість мешканців села стали мешканцями міст. Це означало зміни способу життя, культурних цінностей, а часто й моральних норм, що особливо позначилося на жінках. Якщо у селі місцева громада піклувалась про знедолених і знала всіх, хто потребував допомоги, то в місті зробити це було набагато складніше.

З розвитком великих міст виникла потреба у підтримці, захисті мешканців, які опинилися у скрутних умовах, без роботи. Здебільшого це були жінки, люди похилого віку та діти. Роль піклувальниць за цією категорією населення лягла на плечі жінок. Жінки працювали у притулках, їдальнях, майстернях з пошиття одягу, збирали пожертви.

У періоди воєн зростала потреба у значній кількості добровольців для догляду за пораненими, приготування їжі та пошиття одягу. Знову головним людським ресурсом, задіяним у соціальній сфері, стали жінки: медсестри, санітарки, куховарки, швачки.

За таких обставин жінки опинилися у колективах, які за своєю структурою весь час вдосконалювались, самоорганізовувалися, потребували лідерів. Такі лідери могли б взяти на себе відповідальність керувати колективом. Соціальна робота — це та сфера, де жінкам дозволяли бути лідерами, оскільки в економічній та політичній сферах ці ролі відводились суто чоловікам.

З одного боку, це слугувало передумовою створення жіночого руху, який окрім опіки щодо немічних, бідних та хворих почав приділяти увагу правам жінок. З іншого боку, здобуття жінками освіти, створення великої кількості робочих місць зіграло свою роль у справах об'єднання жінок в організації з метою відстоювання власних прав.

Яскравим прикладом самоорганізації жінок стало створення у середині XIX століття у Франції жіночих організацій і рухів: «Клуб прихильниць права», «Клуб революційних республіканок». Жінки надсилали листи до короля з вимогою надати їм виборчі права, право на освіту та професійну діяльність. В Англії та США наприкінці XIX століття розпочався жіночий рух проти корсетів, які асоціювалися з утиском жіночої статі.



2. Громадські об'єднання як чинник відстоювання рівних прав та можливостей

Кінець XIX та початок XX століть позначені постійною боротьбою поглядів щодо ролі чоловіка та жінки у суспільстві. Для жінок ця боротьба була занадто важкою і розтяглася на ціле сторіччя, бо панівне становище чоловіків не давало прогресивним поглядам утвердитись у суспільстві.

Під впливом громадських організацій та рухів, завдяки об'єднанню у цьому процесі жінок відбулися зміни у правовій культурі та у повсякденному житті жінок. На сьогодні жодна країна світу, яка декларує демократичні цінності, не зможе вирішити жодної важливої суспільної проблеми без участі громадських об'єднань. У вирішенні наодинці своїх проблем окрема людина найчастіше відчуває безсилля. Усвідомлюючи це, люди об'єднуються в організації для спільного відстоювання своїх законних інтересів і прав.

На сьогодні в Україні існує понад 5 000 громадських об'єднань (асоціацій, фондів, спілок, благодійних організацій тощо), що працюють за різними напрямками. Як правило, назви громадських організацій відображають їхні інтереси чи напрями їх діяльності:

- Асоціація дівчат-гайдів;
- Клуб «Дебати»;
- Туристичне об'єднання «Січ»;
- Організація «Чоловіки проти насильства»;
- Комітет сприяння захисту прав дитини;
- Всеукраїнська громадська організація «Союз Українок»;
- Асоціація фермерів України;
- Ліга жінок-виборців України 50/50;
- Інформаційно-консультативний жіночий центр;
- Всеукраїнська мережа людей, що живуть з ВІЛ;
- Прогресивні жінки.

Об'єднання у групи за інтересами дає можливість зосередитися на окремих питаннях, спільно сформулювати проблему, запропонувати владі майбутній напрям подальшої політики. Громадяни у нашій країні мають можливість вступати до числених недержавних організацій, асоціацій та добровільних груп.



Мовою Закону

Закон України «Про об'єднання громадян»

Громадською організацією є об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших інтересів.

**Завдання 3.**

Дайте відповідь на запитання.

- Чому важливо володіти інформацією про наявність громадських організацій у контексті захисту прав жінок та чоловіків?

**Мовою Закону****Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»**

Стаття 14: Об'єднання громадян можуть:

брати участь у розробленні рішень, що приймаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з питань гендерної рівності;

брати участь у реалізації загальнодержавних та регіональних програм;

делегувати своїх представників до складу консультативно-дорадчих органів, що створюються при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування;

проводити моніторинг з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

здійснювати іншу діяльність відповідно до свого статуту та законодавства України щодо забезпечення гендерної рівності.

**Завдання 4.**

Працюючи в малих групах, змодельуйте громадську організацію, яка працюватиме задля:

1. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок/дівчат і чоловіків/хлопців у вашому населеному пункті.
2. Захисту дітей від насильства (сексуальна експлуатація, торгівля дітьми, проституція).

Придумайте назву для вашої організації, визначте мету і завдання (не менше трьох завдань діяльності), порядок прийняття і виходу, права і обов'язки членів організації.

Презентуйте вашу роботу перед класом і дайте відповіді на запитання:

- У чому полягає необхідність створення подібних організацій?
- Що може зробити громадська організація для суспільства?

**Завдання 5.**

Обговоріть у групі.

- Як наша громадська активність може вплинути на створення законів, прийняття рішень? Що ми для цього повинні зробити?
- Чому саме громадські організації через свою роботу можуть впливати на прийняття рішень?

**Перед закінченням уроків обговоріть**

1. Чому громадські організації повсюдно мають значний вплив на прийняття значущих державних рішень?
2. Назвіть національні та міжнародні правові акти, які захищають дітей від насильства.

**Після закінчення уроків**

Розпитайте батьків та друзів, чи знайомі вони з роботою громадських організацій, які захищають права жінок, права дітей? Якщо так, то що роблять ці організації?



§ 29 – 30. Громадські ініціативи на захист рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Матеріал параграфів спрямований на те, щоб допомогти вам навчитися використовувати законодавчу базу та виробляти і захищати власну позицію, знати механізм впливу на владу через громадські організації.



1. Громадські ініціативи



Завдання 1.

Обговоріть ситуацію.

Одна з громадських організацій збирає підписи серед інших громадських організацій на підтримку змін до Закону України «Про рекламу».

У теперішній редакції статті 8 зазначеного Закону записано.

У рекламі забороняється вміщувати твердження, які є дискримінаційними за ознаками походження людини, її соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, освіти, політичних поглядів, ставлення до релігії, за мовними ознаками, родом і характером занять, місцем проживання, а також такі, що дискредитують товари інших осіб.



Члени громадської організації пропонують доповнити статтю Закону нормою, за якою *забороняється використовувати оголені тіла чоловіків, жінок та дітей або частин тіла у будь-якій рекламі товарів та послуг*.

Під час обговорення ви можете звернутися до інформації про рекламу, з якою ви познайомились у параграфі «Гендерні стереотипи у рекламі» (Розділ II).

- Як ви думаєте, чому члени зазначеної громадської організації вирішили подати свої пропозиції до змін у Законі саме у такому варіанті?
- Чи підтримуєте ви ці пропозиції до змін у законі про рекламу ?
- Що б ви могли запропонувати? Подайте свої пропозиції та обґрунтуйте їх.

Громадські ініціативи — це важливий крок у формуванні демократичного суспільства, правовому навчанні громадян та громадянок, можливість брати участь у розбудові демократичної країни.

Громадські ініціативи допомагають реалізувати принцип, задекларований країнами з розвинутою демократією, — участь громади, тобто усіх нас, в обговоренні та прийнятті рішень. Перед кожною громадською організацією стоїть завдання захисту прав та представлення інтересів своїх членів. Але для ефективного вирішення будь-яких проблем необхідно залучати широкі кола громадськості. Таке залучення має відбуватись як на місцевому, так і на національному рівні, залежно від рівня порушених проблем.

Громадські ініціативи можуть бути потужним заходом, що започатковує проведення однієї або кількох кампаній захисту прав та представлення інтересів.

У ході цих кампаній громадські організації застосовуватимуть різні методи захисту прав та представлення інтересів, а саме:

- особисті зустрічі з представниками влади;
- листи особисті та листи колективні, збір підписів;
- круглі столи;
- прес-конференції;
- публічні акції тощо.

2. Громадські слухання

Однією з найпопулярніших і найбільш дієвих форм громадської ініціативи є організація та проведення **громадських слухань**, що є однією з форм впливу на прийняття владою рішень, яких потребує громада.

**Мовою Закону****Закон України «Про місцеве самоврядування»****Стаття 13. Громадські слухання**

1. Територіальна громада має право проводити громадські слухання — зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування.

2. Громадські слухання проводяться не рідше одного разу на рік.

3. Пропозиції, які вносяться за результатами громадських слухань, підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування.

4. Порядок організації громадських слухань визначається статутом територіальної громади.

У широкому сенсі **громадські слухання** — це зібрання громадян (якщо питання стосується дітей, то обов'язково треба запросити дітей), представників громадських організацій, депутатів рад різних рівнів, посадових осіб місцевого самоврядування та органів державної влади з метою обговорення існуючих проблем і пропозицій щодо шляхів їх вирішення.

В Україні просування гендерної рівності тільки розпочинається. Тому вона потребує постійної підтримки. Для цього й існують громадські об'єднання, рухи, які, керуючись законами України, відстоюють громадські інтереси жінок і чоловіків.

**Мовою Закону****Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»**

Стаття 14. Про права об'єднань громадян у забезпеченні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Об'єднання громадян можуть: брати участь у розробці рішень, що приймаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з питань гендерної рівності; брати участь у реалізації загальнодержавних і регіональних програм; делегувати своїх представників до складу консультативно-дорадчих органів, що створюються при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування; проводити моніторинг з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; здійснювати іншу діяльність відповідно до свого статуту та законодавства України щодо забезпечення гендерної рівності.



Варто знати, що *громадські слухання можливо результативно провести* тільки з запрошенням:

- цільової групи;
- державних структур та представників депутатського корпусу;
- громадських організацій;
- засобів масової інформації.

Визначити цільову аудиторію можна за допомогою таких запитань:

1. На кого безпосередньо має вплив обрана вами для громадських слухань тема або проблема? На кого ви хотіли б вплинути, проводячи таку кампанію?
2. Чия допомога чи сприяння потрібні вам для досягнення поставленої мети?
3. Хто може допомогти донести висновки та пропозиції громадських слухань до потрібних вам людей?

Напевно, ви знаєте, що органами місцевого самоврядування є відповідні ради: обласні, районні, міські, селищні й сільські. Керує діяльністю місцевої ради її голова, яку чи якого обирають депутати ради. Голову міста, селища чи села обирають його мешканці. Органи місцевого самоврядування видають місцеві підзаконні акти — рішення.

Діяльність щодо розроблення і застосування законів і підзаконних актів — це дуже складна і відповідальна робота, яка вимагає певних знань і умінь. Перш ніж розпочинати роботу над тим чи іншим законом і підзаконним актом, слід з'ясувати, чи є необхідність в їх прийнятті.

Як підготувати та провести громадські слухання

Тема для громадських слухань має бути добре сформульованою, підготовленою для обговорення. Не слід брати глобальні питання, вирішення яких неможливе навіть після проведення цілого ряду громадських слухань. Чітко визначте коло питань і поміркуйте над тим, чого ви хочете досягти, яку відповідь почути. Сформулюйте тему, можливі також і підтеми.

Необхідно зібрати якомога більше інформації про проблему (оцінки спеціалістів, статистичні дані, дослідження тощо) і зробити цю інформацію всебічною, мати аргументи «за» і «проти». Якщо у вас немає можливості провести аналіз, то обов'язково зверніться до державних структур, які працюють у визначеному напрямі.

Громадські слухання спрямовано на вирішення певної актуальної проблеми, і, отже, в ході цього заходу мають бути вироблені певні пропозиції щодо її вирішення. Безумовно, консультанти, експерти ще до проведення слухань мають підготувати низку можливих варіантів пропозицій з обґрунтуванням кожної окремої пропозиції. Якщо у вас є можливість,



то бажано робочий варіант пропозиції всім запрошеним для ознайомлення надіслати завчасно.

Пропозиції та висновки мають бути чітко сформульованими, зрозумілими і невеликими за обсягом. Важливо не забувати, що всі пропозиції повинні бути донесені до тих, від кого залежить прийняття рішення.

Успіх громадських слухань залежить від правил їх проведення. Необхідно слідкувати, щоб всі мали час для виступів (не більше 5-7 хвилин), у виступах повинні бути чітко представлені пропозиції, аргументи на підтвердження своєї позиції. Для пошуку аргументів захисту своєї позиції необхідно користуватись законодавчою базою.

Обов'язковою складовою проведення слухань є час для запитань.

Заклучна частина відводиться для вироблення і погодження кінцевих пропозицій.

Завдання 2.



Пригадайте:

- Хто керує вашою місцевою радою? Хто є міським (сільським, селищним) головою?
- Хто керує вашим містом, селищем, селом, районом, областю і підписує підзаконні акти?
- Чи відомі вам підзаконні акти, прийняті органом місцевого самоврядування вашого населеного пункту? Яких проблем вони стосуються?



Завдання 3.

Проаналізуйте у групах наведену ситуацію.

У місті З...н громадська організація вимагає від міського голови прийняти рішення про пропорційне представлення на всіх посадах у міськвиконкомі чоловіків та жінок.

- Чи вправі приймати міський голова таке рішення?
- Який для цього повинен бути виданий правовий акт?
- Який текст рішення ви запропонуєте?



Об'єднайтесь у групи, які представляють інтереси:

- *міського голови* (вислуховує сторони та приймає рішення);
- *представників громадської організації А* (виступають проти прийняття рішення);
- *представників громадської організації Б* (виступають за прийняття рішення);
- *консультантів юридичної фірми* (виступають проти прийняття рішення);
- *депутатів міської ради* (виступають за прийняття рішення);
- *керівника відділу кадрів міського виконавчого комітету* (виступає проти прийняття рішення);
- *представників засобів масової інформації* (готують статтю для газети та активно ставлять запитання сторонам, у тому числі й міському голові).

Під час підготовки до громадських слухань користуйтеся законодавчими документами, які представлені у цьому та інших параграфах.

Матеріали для підготовки виступів:

Європейські гендерні стандарти визначені у таких документах:

- Декларація про рівноправність жінок і чоловіків, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 16 листопада 1988 р.,
- Рекомендація Комітету міністрів державам-членам про збалансовану участь жінок та чоловіків у процесі прийняття рішень у галузі політики та громадського життя, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 12 березня 2003 р.

Проблема недостатнього представлення жінок у державній політиці порушується в аналітичній доповіді «Цілі Розвитку Тисячоліття: Україна». У цьому документі відзначається, що «недостатнє представництво жінок на вищих рівнях прийняття рішень не лише суперечить принципам паритетної демократії, а й знижує ефективність державного управління, спричиняє недостатню увагу до проблем соціальної політики» (Ціль 6. «Запечечення гендерної рівності»).

**Мовою Закону****Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків»**

Стаття 11. Повноваження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків здійснює контроль за дотриманням гендерної рівності при вирішенні кадрових питань у центральних та місцевих органах виконавчої влади.

Стаття 12. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своєї компетенції:

- забезпечують надання жінкам і чоловікам рівних прав та можливостей;
- здійснюють виконання загальнодержавних та регіональних програм з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- створюють умови для поєднання жінками і чоловіками професійних і сімейних обов'язків;
- провадять просвітницьку діяльність з питань гендерної рівності;
- співпрацюють з об'єднаннями громадян щодо забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків;
- дотримуються принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у своїй діяльності;
- здійснюють позитивні дії.

В органах виконавчої влади визначається уповноважена особа (координатор) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Після проведення ваших «громадських слухань» дайте відповіді на такі запитання:

1. Який аргумент найбільше вплинув на міського голову? Чому так сталося?
2. Чи влада зважила на всі ваші аргументи?



3. Якою інформацією керувався міський голова при прийнятті рішення?
4. Позитивне чи негативне для вас рішення прийняв міський голова? Чому саме таке рішення він прийняв?
5. Чи був процес прийняття рішення відкритим і прозорим?
6. Що б ви змінили у своїй роботі, якби вам удруте довелося проводити таку кампанію?



Перед закінченням уроків обговоріть:

1. Що таке громадські ініціативи?
2. Назвіть основні етапи та технологію підготовки і проведення громадських слухань.
3. Які законодавчі акти уможливлюють громадські ініціативи та громадські слухання?



ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

ГЕНДЕР (gender) — сукупність соціальних і культурних норм, які історично сформовані та залежать від біологічної статі людини.

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ — базова структура соціальної ідентичності, яка характеризує людину (індивіда) з точки зору її (його) приналежності до чоловічої або жіночої групи, при цьому найбільш значущим є те, як сама людина себе визначає.

ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ — це відмінності та нерівності, котрі формуються для жінок та чоловіків у процесі реалізації їхніх соціальних ролей, взаємодії та з допомогою інституцій. Тому втілення ідей гендерної рівності є важливим ресурсом і необхідною умовою демократизації суспільства.

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ — рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

ГЕНДЕРНА РОЛЬ — соціальні очікування суспільства від жінок і чоловіків на базі сформованих *гендерних стереотипів* (див. далі), а також поведінка у формі мови, манер, жестів тощо. У деяких суспільствах рольову поведінку може бути поляризовано, як пасивне — жіноче, активне — чоловіче. Приписи щодо поведінки, пов'язаної з гендерними ролями, є особливо явними у поділі праці на чоловічу й жіночу.

ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ — процес засвоєння людиною соціальної ролі, визначеної для неї суспільством від народження, залежно від того, чоловіком чи жінкою він/вона народились.

ГЕНДЕРНЕ НАСИЛЬСТВО — це насильство, яке побудоване на використанні сили на основі ознаки статі — від словесних образ та погроз до фізичних побоїв та примушення до небажаного сексуального зв'язку. Гендерне насильство існує тільки там, де відсутня гендерна рівність, тобто: рівність у правах і свободах, рівність в обов'язках, рівність у відповідальності, рівність у можливостях та можливостях їх реалізації.

ГЕНДЕРНО-ПРАВОВА ЕКСПЕРТИЗА — аналіз чинного законодавства, нормативно-правових актів, соціальних проектів, підсумком якого є висновок про те, наскільки ці документи відповідають принципу забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ — стійкі для даного суспільства в конкретний історичний період уявлення про відмінність між чоловіком і жінкою, про їх місце і роль у сім'ї й суспільстві (професії, доступ до влади, освіти, ресурсів і под.). Це форми поведінки, які суспільство очікує від людей залежно від їх статі.

ГУМАННІСТЬ — людяність, людинолюбство, повага до людської гідності.



ДИСКРИМІНАЦІЯ — будь-яке розрізнення, виключення або обмеження за ознакою раси, національності, статі і тому подібне, яке спрямоване на ослаблення або зводить нанівець визнання прав людини й її основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі.

ІДЕНТИЧНІСТЬ — особливі риси характеру особи або групи. Ідентичність як особи, так і групи значною мірою диктується соціальними знаками. Так, одним із найважливіших знаків ідентичності особи є її ім'я.

КОМУНІКАЦІЯ — передача інформації від однієї особи (або групи) до іншої. Комунікація є необхідною базою всіх суспільних взаємодій. Комунікація відбувається з використанням мови, а також рухів, жестів, міміки, які допомагають зрозуміти слова й поведінку інших осіб.

КОНФЛІКТ — зіткнення протилежних інтересів, поглядів, прагнень; розбіжність, суперечка, що загрожує ускладненнями. Протистояння між людьми або суспільними групами.

КУЛЬТУРА — історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, який виявляється в типах і формах організації життя й діяльності людей, а також у створених ними матеріальних і духовних цінностях.

МАРГІНАЛЬНІСТЬ — філософське поняття, яке характеризує культурні феномени, що розвиваються поза домінуючим культурним канонам. Соціологічне поняття, яке позначає суміжність позиції людини (групи людей) між якими-небудь соціальними групами. Поняття введено американським соціологом Р. Парком. Повне чи часткове виключення зі складу певної соціальної групи.

МАТРІАРХАТ — одна із форм суспільного устрою. Характеризується домінуючим статусом жінки, матрілінійністю успадкування майна, соціального стану, участі в житті суспільства.

МЕНТАЛЬНІСТЬ — соціально-психологічні настанови, способи сприйняття, манера відчувати і думати.

НАСИЛЬСТВО — застосування індивідом (соціальною групою) різних форм примусу щодо інших індивідів (соціальних груп) з метою здобуття або збереження політичного чи економічного панування, тих або інших привілеїв.

НОРМА — етичний стандарт, модель поведінки або модель, яка розглядається як бажана, прийнятна або типова для тієї чи іншої культури.

ПАТРІАРХАТ — одна із форм суспільного устрою, для якого характерна домінуюча роль чоловіка в суспільстві, політиці, економіці, господарстві й сім'ї.



ПОТРЕБА – психічне явище, відображення прагнення особистості до отримання необхідних умов життєзабезпечення і розвитку.

ПРАВА ЛЮДИНИ – це права, які має кожна людина, права, пов'язані з самим фактом бути людиною. Права людини базуються на основоположному принципі, що кожна людина має почуття власної гідності й що, незалежно від статі, раси, мови, національності, віку, класу, релігійних чи політичних поглядів, усі однаковою мірою можуть користуватися своїми правами.

СЕКСИЗМ – ідеологія й практика дискримінації людей за ознакою статі. Сексизм базується на уявленні про переваги моральних, інтелектуальних, культурних, фізичних та інших якостей однієї статі над іншою.

СЕНСИТИВНІСТЬ – риса особистості, здатність передбачати (прогнозувати) почуття, думки й поведінку іншої людини; чутливість, здатність до співчуття.

СІМ'Я – група осіб, споріднених через кровні зв'язки, шлюб або усиновлення (удочеріння), які формують економічну одиницю, дорослі члени якої відповідають за виховання дітей. Сім'я егалітарна – та, в якій переважає ситуативний розподіл влади між батьком і матір'ю. Сім'я партнерська – модель сімейних стосунків, де чоловік і дружина є рівноправними членами, вони розподіляють сімейні обов'язки на засадах взаємодопомоги й взаєморозуміння.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ – соціальні процеси, в результаті яких діти набувають розуміння суспільних норм і цінностей, чіткого усвідомлення самих себе. Процеси соціалізації мають особливе значення в перші роки життя дитини, проте певною мірою тривають протягом всього життя.

СОЦІАЛЬНА РОЛЬ – очікувана поведінка людини (жінки або чоловіка), яка посідає певне соціальне місце.

СОЦІАЛЬНИЙ ДОСВІД ДИТИНИ – сукупність знань, умінь і навичок взаємодії з соціальною дійсністю, система ставлення до себе та інших.

СТАТЬ – кожний із двох генетично та фізіологічно протиставлених розрядів живих істот (чоловіків і жінок); анатомічні й фізіологічні відмінності, які розмежовують чоловіків і жінок.

СТЕРЕОТИП – сукупність спрощених узагальнень про групу осіб, що дає підставу до розподілу членів цієї групи за категоріями. Це призводить до сприйняття їх шаблонно, відповідно до таких очікувань. Це узагальнення, за яким риси і характеристики, властиві частині групи (необов'язково більшій частині), розповсюджуються на усіх людей у групі.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ – терпимість, відсутність або послаблення реагування на певний конфліктогенний чинник.



ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ — це здійснювані з метою експлуатації, вербування, перевезення, передачі, приховування або одержання людей шляхом загрози силою чи її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю становища, або шляхом підкупу, у вигляді платежів чи вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичай, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів.

УПЕРЕДЖЕННЯ — необ'єктивні уявлення про особу або групу, уявлення, які важко піддаються змінам навіть на тлі широкої інформації. Упередження можуть бути як позитивними, так і негативними.

УПОВНОВАЖЕННЯ — наслідок педагогіки звільнення. Це влада, але не надана, а створена в процесі практики, до якої залучені ті, хто вчиться на засадах принципів рівноправного діалогу. Такий діалог зосереджується не на адаптації, а на культурній трансформації.

ЦІННОСТІ — уявлення окремих людей або груп людей про те, що є бажаним, належним, добрим чи поганим. Розбіжність цінностей репрезентує головні аспекти відмінностей у культурі різних народів. Те, що люди цінують, формується під впливом особливостей культури, в якій вони існують.



ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Звичаї й обряди українок та українців.
2. Жіночі та чоловічі звичаї й обряди народів, які живуть в Україні.
3. Що таке гендерні стереотипи: їх сутність і зміст.
4. Етикетні звертання до дівчат і жінок в українській культурі.
5. Етикетні звертання до хлопців і чоловіків в українській культурі.
6. Жінки та чоловіки в українських приказках і прислів'ях.
7. Жінки та чоловіки в українській поезії.
8. Жіночі та чоловічі «голоси» українських пісень.
9. Образи жінок (дівчат) і чоловіків (хлопців) у приказках та прислів'ях різних народів, які живуть в Україні.
10. Портрет жінки (дівчини) та чоловіка (хлопця) в поезії різних народів, які проживають в Україні.
11. Гендерна «мелодія» пісень різних народів, які живуть в Україні.
12. Герої та героїні художніх творів (казок, фільмів, мультфільмів) та їх вплив на формування гендерної ідентичності дівчат і хлопців.
13. Засоби створення позитивного/негативного образу героя.
14. Засоби створення позитивного/негативного образу героїні.
15. Дитячі кумири як моделі гендерної ідентичності (шоу-зірки, герої/героїні фільмів, мультфільмів, комп'ютерних ігор).
16. «Як Барбі і Бетмен»: гендерні стереотипи та іграшки.
17. Гендерні стереотипи у ЗМІ.
18. Образ дівчинки (жінки) та образ хлопчика (чоловіка) в українських ЗМІ.
19. Як створюють образи дівчат і хлопців у журналах для підлітків.
20. Тема домашнього насильства на сторінках газет.
21. Агресія та насильство у сучасних блокбастерах. Чому це небезпечно?
22. Гендерні ознаки реклами (білборди, реклама на TV, у газетах).
23. Стосунки жінки та чоловіка в сучасній українській родині. Якими вони мають бути?
24. Як дитячі ігри, іграшки, заняття формують гендерні стереотипи?
25. Гендерні особливості педагогічної професії.
26. Чуйність до різноманітності: де й у чому вона виявляється в школі?
27. Формування толерантних стосунків у сучасній школі.
28. Як долати агресію та бути толерантними у школі.



29. Гендерний аналіз дитячої літератури (художньої, навчальної, довідкової).
30. Гендерний аналіз підручників для молодших класів.
31. Жінки і чоловіки на ринку праці: гендерна дискримінація та проблема безробіття.
32. Роль та місце жінки і чоловіка в політичній системі сучасного українського суспільства.
33. Що таке гендерна політика в Україні, її програми та конкретні дії.
34. Жінка та чоловік як політичні лідери.
35. Сучасне уявлення українського суспільства про призначення жінки та чоловіка.
36. Які є зміни у ставленні до жінки та чоловіка у сучасному українському суспільстві.



ЛІТЕРАТУРА

Міжнародні документи

1. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй. — Київ, 2000.
2. Загальна декларація прав людини. — Київ, 1995.
3. Конвенція ООН про права дитини. — Київ, 1999.
4. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. — Київ, 1995.

Документи України

1. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».
2. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї».
3. Конституція України.
4. Сімейний кодекс України.
5. Цілі розвитку тисячоліття: Україна. — К., 2003.

Права людини

1. Болотіна Н.Б. Соціальне законодавство України. Гендерна експертиза. — К., 2001.
2. Буроменський М.В. Міжнародне право. Гендерна експертиза. — К., 2001.
3. Гендерна експертиза українського законодавства. Концептуальні засади/ Під ред. Т.М. Мельник. — К., 2001.
4. Законотворчість: забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. — К., 2006.
5. Кулачек О. Роль жінки в державному управлінні: старі образи, нові обрії. — К., 2005.
6. Неурядові організації України, що займаються жіночими та гендерними питаннями. Довідник. — К., 2006.
7. Олійник А.С. Конституційне законодавство України. Гендерна експертиза. — К., 2001.
8. Права людини: Міжнародні договори Організації об'єднаних націй та Ради Європи. — К., 2001.
9. Ромовська З.В. Сімейне законодавство України. Гендерна експертиза. — К., 2001.



Філософія. Історія. Культура

1. Де Бовуар С. Друга стаття: У 2 т. — К., 1994.
2. Дацюк Г.І. Повертаючи себе: Усна жіноча історія. Повернення / Історіографія сільських жінок в контексті суспільно-історичних факторів радянського і перехідного періодів / Під ред. Г.І. Дацюк. — К., 2003.
3. Дацюк Г.І. Повість про жіноче життя / Історія однієї фотографії: спроба само презентації. — К., 2007.
4. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса: Вибрана есеїстика 90-х. — К., 1999.
5. Мілет К. Сексуальна політика. — К., 1998.
6. Передирій В.А., Сидоренко Н.М., Старченко Т.В. Жіноча доля на тлі доби: Літопис жіночого руху у світлі українських видань. — К.: Дослідницький центр історії української преси, 1999.
7. Смоляр Л.О. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України другої половини ХІХ — початку ХХ ст. Сторінки історії. — Одеса, 1998.
8. Смоляр Л.О., Шарова Т.П., Житкова Т.В. Жінка та суспільство: історичний аспект, сучасні проблеми. — Одеса, 1991.

Педагогіка. Психологія

1. Безкоровайна О.В. Педагогіка миру: визначення, завдання, шляхи її реалізації // Педагогіка толерантності . — 1999. - № 3/4. - С. 146-154.
2. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: Навч. посібник. — К., 2006.
3. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна психологія. — К., 2004.
4. Грушевський М. Про українську мову і українську школу. — К., 1991.
5. Грушевський М. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. — К., 2006.
6. Максимова Н.Ю. Конфліктна сім'я потребує допомоги. Про психологічні аспекти попередження насильства у таких сім'ях // Педагогіка толерантності . — 1999. - № 3/4. - С. 134-136.
7. Проблема гендерної нерівності в педагогічній освіті. — Київ: ПЦ Фоліант, 2003.
8. Семиколєнова О.І., Шиліна А.Г. Гендерна освіта в середній школі: декларування чи впровадження?// Законотворчість: забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. — К., 2006. - С. 145-155.



9. Титова Т.М. Притуліться один до одного. Невербальні засоби розв'язання конфліктів у сім'ї // Педагогіка толерантності . – 1999. - № 3/4. - С. 137-141.
10. Уповноважена освіта – шлях в третє тисячоліття: Міжнародна науково-практична конференція / Відп. ред. О.Суслова. – К., 2000.
11. Уповноважувальна освіта. Посібник для тренерів. – Київ, 2002.

Соціологія. Конфліктологія

1. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. – К., 1998.
2. Гальтунг Й. Трансформація конфлікту мирними засобами. Транс-сентд метод. – К., 2000.
3. Гіденс Е. Соціологія. - К., 1999.
4. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика. – К., 2001.
5. Суслова О. Культурні і соціальні зміни в Україні// Діалог різноманітностей. - 1999. - № 7-8. С.46-47.

Теорія і практика гендеру

1. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України. 1884 - 1939. – К., 1995.
2. Вейль С. Укорінення. Лист до клірика. – К., 1998.
3. Впровадження гендерних підходів у роботу комітетів Верховної Ради України: Практичний посібник. – К., 2005.
4. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2002.
5. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві. – К., 2007.
6. Гендерні студії: Освітні перспективи: Навчально-методичні матеріали. – К., 2003.
7. Елштайн Д. Громадський чоловік, приватна жінка. Жінка в соціальній і політичній думці. – К., 2002.
8. Івашенко О.В. Гендерна наукова перспектива: від світогляду до політики // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. - №6. – С. 78-92.
9. Кіммель М. Гендероване суспільство. – К., 2003.
10. Лазар І. Г. Гендерна політика: поняття, визначення, управлінські підходи: Словник-довідник. Видання 2-ге, доповнене. – Львів, 2006.
11. Навчальна програма курсу «Основи теорії гендеру». – К., 2003.



12. Основи теорії гендеру. — К., 2004.
13. Павличко С. Фемінізм. — К., 2002.
14. Райфлер Джі Е. Часові перекручення в магазині іграшок // Діалог різноманітностей. - 1997. - № 1 (16).
15. Таран Л. Жінка і Чоловік: Долаючи стереотипи. — К., 2002.

Гендер та мова

1. Богдан С.К. Мовний етикет українців: Традиції і сучасність. — К.: Рідна мова, 1998.
2. Забужко О. Мова і влада // Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х. — К., 1999. — С. 99-124.
3. Масенко Л. Мова і політика. — К., 2001.
4. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради. — К., 2001.
5. Пономарів О. Іменники жіночого роду в назвах за професіями // Філософсько-антропологічні студії: Спецвипуск. — К., 2001.
6. Пузиренко Я.В. До проблеми номінації осіб жіночої статі в українській мові (гендерний аспект) // Наукові записки: Філол. науки — К., 2000. — Т. 18. - С. 36-42.
7. Семиколєнова О.І., Шиліна А.Г. Гендерний аспект сучасної мовної політики (міжнародний досвід і українська перспектива) // Мовознавство. — 2006. - №4. — С. 32-40.
8. Словник синонімів української мови. — У двох томах. — К.: Наукова думка, 1999.
9. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. — К.: Критика, 2005.
10. Тараненко О.О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух // Мовознавство. — 2005. - №1. — С. 3-25.
11. Українська мова: Енциклопедія. — К., 2000.
12. Фразеологічний словник української мови. Кн.. 1-2. — К.: Наук. думка, 1993.



WEB-PECYPCI

<http://www.un.org/unesco> (Towards a Culture of Peace. – UNESCO and a Culture of Peace)

<http://www.gender.ru>

<http://gender.ntu-kiev.ua/index1.htm>

<http://www.owl.ru>

<http://www.undp.org/unifem>

<http://www.oxfam.org.uk/policy/gender> (OXFAM)

<http://sunsite.unc.edu/cheryb/women/wresources.html> (education)

<http://www.un.org/> (UN)

<http://www.socsci.kun.nl/ped/whp/histeduc/> (history of education)

<http://members.xoom.com/scholarland> (education)

<http://www.acdi-cida.gc.ca/equality> (CIDA)

http://www.nexus.edu.au/Schools/mitchampj/hist_ed/index.htm
(Curriculum differences for boys and girls in schools in Australia)

<http://www.cas.usf.edu/JAC/141/holt.html> (Dewey and the «Cult of Efficiency»)

<http://www.worldwideschool.org/library/books/socl/> (Education)

<http://www.new-ways.iatp.org.ua/Archiv/1/stereotyp1.htm>

<http://klendo.narod.ru/ARCHIVE/OCTOBER/AD1011.htm>

<http://www.new-ways.iatp.org.ua/Archiv/1/stereotyp1.htm>

<http://www.owl.ru/gender/010.htm>

<http://www.gender.univer.kharkov.ua/russian/text.html>

<http://www.bibo.gender.org.ua>

<http://www.news.gender.org.ua>

<http://www.bank.gender.org.ua>

<http://www.genderfund.com.ua>

<http://www.acdi-cida.gc.ca/index.htm>

<http://www.gender.ntu-kpi.kiev.ua>

<http://www.transcend.org>

<http://www.accord.org.za>

<http://www.b.shuttle.de/berghof>

<http://www.ccm.freenet.kz>

<http://www.cdainc.com>

<http://www.c-r.org>

<http://www.emu.edu\units\ctp\ctp>



<http://www.euconflict.org>
<http://www.internationalalert.org>
<http://www.ciir.org>
<http://www.ifor.org>
<http://www.oxfam.org.uk>
<http://www.sfcg.org>
<http://www.ifor.org>
<http://www.odihpn.org.uk>
<http://www.conflictdatabase.freenet.kz>
<http://www.unicef.org>
<http://empedu.org.ua>
<http://feminist.org.ua/>
<http://russ.ru/journal/media/98-03-27/ushak.htm>
<http://www.owl.ru/aba>
<http://www.webmerchants.com/ncadv>
<http://www.anglia.ac.uk/geography/gdn/>
<http://www.coe.kiev.ua>
<http://www.eawarn.ras.ru>
<http://fewer.nm.ru>
<http://www.conflictdatabase.freenet.kz>
<http://www.nbu.gov.ua/Articles/KultNar/index.htm>
<http://www.uwf.kiev.ua>



ЗАКОН УКРАЇНИ

ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ

Метою цього Закону є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією (254к/96-ВР) і законами України.

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

- рівні права жінок і чоловіків — відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі;
- рівні можливості жінок і чоловіків — рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків;
- дискримінація за ознакою статі — дії чи бездіяльність, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або унеможливають визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для жінок і чоловіків;
- позитивні дії — спеціальні тимчасові заходи, спрямовані на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією (254к/96-ВР) і законами України;
- сексуальні домагання — дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування;
- гендерна рівність — рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства;
- гендерно-правова експертиза — аналіз чинного законодавства, проєктів нормативно-правових актів, результатом якого є надання вис-



новку щодо їх відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Стаття 2. Законодавство з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Законодавство з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків складається з Конституції України (254к/96-ВР), цього Закону та інших нормативно-правових актів.

Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Законом, то застосовуються правила міжнародного договору.

Стаття 3. Основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на:

- утвердження гендерної рівності;
- недопущення дискримінації за ознакою статі;
- застосування позитивних дій;
- забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень;
- забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків;
- підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства;
- виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері;
- захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі.

Стаття 4. Гендерно-правова експертиза

Чинне законодавство підлягає гендерно-правовій експертизі. У разі встановлення невідповідності нормативно-правового акта принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків висновок гендерно-правової експертизи надсилається до органу, який прийняв такий нормативно-правовий акт.

Розроблення проектів нормативно-правових актів здійснюється з обов'язковим урахуванням принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Проекти нормативно-правових актів підлягають гендерно-правовій експертизі. Висновок гендерно-правової експертизи є обов'язковою



складовою пакета документів, що подаються разом з проектом нормативно-правового акта до розгляду.

Порядок проведення гендерно-правової експертизи визначає Кабінет Міністрів України.

Стаття 5. Відображення органами державної статистики показників становища жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства

Центральний орган виконавчої влади в галузі статистики забезпечує збирання, опрацювання, аналіз, поширення, збереження, захист та використання статистичних даних щодо показників становища жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства, групуючи їх за статями.

Статистичні дані, зазначені в частині першій цієї статті, є невід'ємною складовою державної статистичної звітності.

Стаття 6. Заборона дискримінації за ознакою статі

Дискримінація за ознакою статі забороняється.

Не вважаються дискримінацією за ознакою статі:

- спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування дитини;
- обов'язкова строкова військова служба для чоловіків, передбачена законом;
- різниця в пенсійному віці для жінок і чоловіків, передбачена законом;
- особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я;
- позитивні дії.

РОЗДІЛ II. МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ

Стаття 7. Органи, установи та організації, наділені повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Органами, установами та організаціями, наділеними повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, є:

- Верховна Рада України;
- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- Кабінет Міністрів України;
- спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;



- органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, визначені в їх складі уповноважені особи (координатори) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- об'єднання громадян.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, організації та установи, об'єднання громадян сприяють збалансованому представництву статей в управлінні та прийнятті рішень. Для досягнення мети цього Закону у своїй діяльності вони можуть застосовувати позитивні дії.

Стаття 8. Повноваження Верховної Ради України у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Верховна Рада України:

- визначає основні засади гендерної політики держави;
- застосовує у законодавчій діяльності принцип забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- у межах, передбачених Конституцією України (254к/96-ВР), здійснює парламентський контроль за виконанням законодавчих актів з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Стаття 9. Повноваження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини:

- у рамках здійснення контролю за додержанням прав та свобод людини і громадянина здійснює контроль за дотриманням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- розглядає скарги на випадки дискримінації за ознакою статі;
- у щорічній доповіді висвітлює питання дотримання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Стаття 10. Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Кабінет Міністрів України:

- забезпечує проведення єдиної державної політики, спрямованої на досягнення рівних прав та рівних можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства;
- приймає Національний план дій щодо впровадження гендерної рівності та забезпечує його виконання;
- розробляє і реалізовує державні цільові програми щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;



- спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади щодо забезпечення гендерної рівності;
- організовує підготовку державної доповіді про виконання в Україні Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (995_207);
- враховує принцип гендерної рівності при прийнятті нормативно-правових актів;
- затверджує порядок проведення гендерно-правової експертизи;
- здійснює інші повноваження у цій сфері, передбачені законодавством України.

Стаття 11. Повноваження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків:

- бере участь у формуванні та реалізації державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- здійснює координацію заходів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, спрямованих на впровадження гендерної рівності;
- проводить інформаційно-роз'яснювальну роботу в засобах масової інформації, організовує проведення просвітницьких заходів з питань забезпечення гендерної рівності;
- здійснює розроблення заходів, спрямованих на реалізацію забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства;
- формує Національний план дій щодо впровадження гендерної рівності;
- здійснює контроль за дотриманням гендерної рівності при вирішенні кадрових питань у центральних та місцевих органах виконавчої влади;
- організовує навчання державних службовців з питань реалізації рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- разом з іншими центральними органами виконавчої влади здійснює підготовку науково обґрунтованих пропозицій з питань забезпечення гендерної рівності;
- здійснює організацію наукових і експертних досліджень з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- вносить пропозиції щодо застосування позитивних дій та їх припинення;



- здійснює моніторинг та узагальнює результати забезпечення рівних прав та можливостей в різних сферах життєдіяльності;
- узагальнює виконання державних програм з питань гендерної рівності;
- розглядає звернення громадян з питань дискримінації за ознакою статі;
- веде облік та узагальнює випадки дискримінації за ознакою статі та вносить пропозиції щодо їх усунення;
- здійснює співпрацю з міжнародними організаціями, відповідними органами зарубіжних країн з питань статусу жінок та дотримання міжнародних стандартів рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Стаття 12. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своєї компетенції:

- забезпечують надання жінкам і чоловікам рівних прав та можливостей;
- здійснюють виконання загальнодержавних та регіональних програм з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- створюють умови для поєднання жінками і чоловіками професійних і сімейних обов'язків;
- забезпечують доступні соціально-побутові послуги, включаючи догляд за малолітніми дітьми, організацію дошкільного виховання та забезпечення дитячого дозвілля;
- проводять просвітницьку діяльність з питань гендерної рівності;
- співпрацюють з об'єднаннями громадян щодо забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків;
- подають пропозиції щодо вдосконалення законодавства з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- сприяють науковим розробкам у сфері гендерних досліджень;
- дотримуються принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у своїй діяльності;
- здійснюють позитивні дії.

В органах виконавчої влади визначається уповноважена особа (координатор) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.



Виконання обов'язків уповноваженої особи (координатора) покладеться на одного із заступників міністра, заступника керівника іншого органу виконавчої влади.

Органи виконавчої влади можуть утворювати консультативно-дорадчі органи, призначати радників з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

За рішенням відповідної місцевої ради у складі виконавчого органу відповідної ради може визначатись уповноважена особа (координатор) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Стаття 13. Повноваження уповноважених осіб (координаторів) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування

Уповноважені особи (координатори), на яких покладено функції щодо забезпечення рівності прав і можливостей жінок і чоловіків, у межах своїх повноважень організовують роботу відповідних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в напрямі:

- урахування принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у відповідній сфері діяльності;
- проведення аналізу стану забезпечення гендерної рівності та вивчення доцільності застосування позитивних дій з метою подолання асиметрії, дисбалансу, що складаються на відповідній території чи в галузі;
- співробітництва з об'єднаннями громадян, узагальнення інформації, яка надходить від них щодо моніторингу стану дотримання рівності жінок і чоловіків, та спільного вироблення шляхів усунення дискримінації за ознакою статі;
- здійснення постійної інформаційно-пропагандистської діяльності щодо ліквідації всіх форм дискримінації за ознакою статі;
- вжиття заходів, спрямованих на формування гендерної культури населення;
- організації прийому громадян з питань дискримінації за ознакою статі;
- розгляду та аналізу звернень громадян з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, вивчення причин, що їх зумовлюють;
- навчання працівників центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з питань гендерної проблематики;
- вжиття заходів щодо усунення проявів дискримінації за ознакою статі.



Стаття 14. Права об'єднань громадян у забезпеченні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Об'єднання громадян можуть:

- брати участь у розробці рішень, що приймаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з питань гендерної рівності;
- брати участь у реалізації загальнодержавних та регіональних програм;
- делегувати своїх представників до складу консультативно-дорадчих органів, що створюються при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування;
- проводити моніторинг з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- здійснювати іншу діяльність відповідно до свого статуту та законодавства України щодо забезпечення гендерної рівності.

РОЗДІЛ III. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ

Стаття 15. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі

Рівні виборчі права та можливості жінок і чоловіків забезпечуються законодавством України.

Політичні партії, виборчі блоки під час висунення кандидатів у народні депутати України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі передбачають представництво жінок і чоловіків у відповідних виборчих списках.

Контроль за цією вимогою здійснюють виборчі комісії.

Стаття 16. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері державної служби та служби в органах місцевого самоврядування

Призначення на державну службу та службу в органи місцевого самоврядування здійснюється з дотриманням представництва кандидатур кожної статі.

Дискримінація за ознакою статі при прийнятті на державну службу та службу в органи місцевого самоврядування і під час її проходження забороняється.

Керівники органів державної влади та органів місцевого самоврядування зобов'язані забезпечити рівний доступ громадян до державної



служби та служби в органах місцевого самоврядування відповідно до кваліфікації і професійної підготовки незалежно від статі претендента.

Формування кадрового резерву для заміщення посад державних службовців і посад в органах місцевого самоврядування, просування їх по службі здійснюється із забезпеченням рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків.

Дозволяється застосування позитивних дій з метою досягнення збалансованого представництва жінок і чоловіків на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування з урахуванням категорій посад службовців.

РОЗДІЛ IV. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

Стаття 17. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у праці та одержанні винагороди за неї

Жінкам і чоловікам забезпечуються рівні права та можливості у працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці.

Роботодавець зобов'язаний:

- створювати умови праці, які дозволяли б жінкам і чоловікам здійснювати трудову діяльність на рівній основі;
- забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками;
- здійснювати рівну оплату праці жінок і чоловіків при однаковій кваліфікації та однакових умовах праці;
- вживати заходів щодо створення безпечних для життя і здоров'я умов праці;
- вживати заходів щодо унеможливлення випадків сексуальних домагань.

Роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей.

Роботодавці можуть здійснювати позитивні дії, спрямовані на досягнення збалансованого співвідношення жінок і чоловіків у різних сферах трудової діяльності, а також серед різних категорій працівників.



Стаття 18. Забезпечення рівних можливостей під час укладання колективних договорів та угод

У разі колективно-договірного регулювання соціально-трудових відносин (генеральна угода, регіональні та галузеві угоди, колективні договори) угоди (договори) мають включати положення, що забезпечують рівні права та можливості жінок і чоловіків, із зазначенням строків реалізації відповідних положень.

При цьому колективні угоди (договори) мають передбачати:

- покладання обов'язків уповноваженого з гендерних питань — радника керівника підприємства установи та організації, їх структурних підрозділів на одного з працівників на громадських засадах;
- комплектування кадрами і просування працівників по роботі з дотриманням принципу надання переваги особі тієї статі, щодо якої в них існує дисбаланс;
- усунення нерівності за її наявності в оплаті праці жінок і чоловіків як у різних галузях господарства, так і в одній галузі на базі загального соціального нормативу оплати праці в бюджетній та інших сферах, а також на основі професійної підготовки (перепідготовки) кадрів.

Стаття 19. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері підприємництва

Держава забезпечує жінкам і чоловікам рівні права та можливості у здійсненні підприємницької діяльності.

На державному та регіональному рівнях з урахуванням статистичних показників можуть здійснюватися позитивні дії для усунення дисбалансу в підприємницькій діяльності жінок і чоловіків шляхом заохочення підприємницької діяльності, надання пільгових кредитів, проведення бізнес-тренінгів та інших заходів.

Стаття 20. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері соціального захисту

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації рівною мірою враховують інтереси жінок і чоловіків під час здійснення заходів щодо їх соціального захисту.

Погіршення становища осіб будь-якої статі в разі застосування системи соціального страхування, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги є неприпустимим.



РОЗДІЛ V. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У СФЕРІ ОСВІТИ

Стаття 21. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у здобутті освіти та професійній підготовці

Держава забезпечує рівні права та можливості жінок і чоловіків у здобутті освіти.

Навчальні заклади забезпечують:

- рівні умови для жінок і чоловіків під час вступу до навчальних закладів, оцінки знань, надання грантів, позик студентам;
- підготовку та видання підручників, навчальних посібників, вільних від стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка;
- виховання культури гендерної рівності, рівного розподілу професійних і сімейних обов'язків.

Центральний орган виконавчої влади з питань освіти і науки забезпечує проведення експертизи навчальних програм, підручників та навчальних посібників для навчальних закладів щодо відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

До навчальних програм вищих навчальних закладів, курсів перепідготовки кадрів включаються дисципліни, які вивчають питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, та факультативне вивчення правових засад гендерної рівності на основі гармонізації національного і міжнародного законодавства.

РОЗДІЛ VI. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ

Стаття 22. Оскарження дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань

Особа, яка вважає, що стосовно неї було застосовано дискримінацію за ознакою статі чи вона стала об'єктом сексуальних домагань, має право звернутися зі скаргою до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, уповноважених осіб (координаторів) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, правоохоронних органів держави та суду.

Особи будь-якої статі або групи осіб мають право надсилати повідомлення про порушення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків до Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок у разі,



якщо вичерпані внутрішні засоби правового захисту або якщо застосування таких засобів захисту не виправдано затягується.

Стаття 23. Відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди, завданих унаслідок дискримінації за ознакою статі чи сексуальних домагань

Особа має право на відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди, завданих їй унаслідок дискримінації за ознакою статі чи сексуальних домагань. Моральна шкода відшкодовується незалежно від матеріальних збитків, які підлягають відшкодуванню, та не пов'язана з їх розміром.

Порядок відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди, завданих унаслідок дискримінації за ознакою статі чи сексуальних домагань, визначається законом.

Стаття 24. Відповідальність за порушення законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Особи, винні в порушенні вимог законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із законом.

РОЗДІЛ VII. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з 1 січня 2006 року.
2. Кабінету Міністрів України у тримісячний строк:
 - подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо внесення до законів України змін, які впливають із цього Закону;
 - привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;
 - забезпечити прийняття нормативно-правових актів, що впливають із цього Закону;
 - забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади прийнятих ними нормативно-правових актів, що суперечать вимогам цього Закону.

Президент України
м. Київ
8 вересня 2005 року
№ 2866-IV

В.ЮЩЕНКО

Навчальне видання

«Ми різні — ми рівні»

Основи культури гендерної рівності

Навчальний посібник для учнів 9 — 12 класів
загальноосвітніх навчальних закладів

Редактор:

Олена Семиколєнова

Макет:

Олександр Хомяк, Ольга Саковська

Дизайн обкладинки:

Ольга Лепушинська

Художник:

Микола Євтушенко, член Спілки художників України

Підписано до друку 12.12.2007. Формат 70х100 1/16.

Папір офсетний. Друк офсетний.

Умов. друк. арк. 14,19.

Наклад 3000 прим.

Видавництво «К.І.С.»

04080 Київ—80, а/с 1, тел. (044) 462 52 69, www.books.dovidka.com.ua

Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК №677 від 19.11.2001 р.

Надруковано ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф»
м. Київ, вул. Віскозна, 8



Програма розвитку ООН в Україні
Кловський узвіз, 1
Київ, 01021
Тел.: +38 (044) 253 9363
Факс: +38 (044) 253 2607
www.undp.org.ua